

ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ

ಪ್ರಾಚ್ಯವಿದ್ಯಾಸಂಶೋಧನಾಲಯ ಗ್ರಂಥಮಾಲಾ – 220

ಅಶ್ವಲಕ್ಷಣಮ್

(ಕನ್ನಡಾನುವಾದ ಸಹಿತ)

अश्वलक्षणम्

ಸಂಪಾದಕರು ಮತ್ತು ಅನುವಾದಕರು

ಡಾ. ಗೀತಾ ಎಂ

ಪ್ರಾಚ್ಯವಿದ್ಯಾಸಂಶೋಧನಾಲಯ

ಮೈಸೂರು

೨೦೨೦

UNIVERSITY OF MYSORE

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE SERIES - 220

ಪ್ರಾಚ್ಯವಿದ್ಯಾಸಂಶೋಧನಾಲಯ ಗ್ರಂಥಮಾಲಾ-220

प्राच्यविद्यासंशोधनालयग्रन्थमाला-२२०

ಅಶ್ವಲಕ್ಷಣಮ್

(ಕನ್ನಡಾನುವಾದಸಹಿತ)

अश्वलक्षणम्

(कन्नडभाषानुवादयुतः)

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE, MYSURU

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः, मैसूरु

2020

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE SERIES - 220

AŚVALAKṢAṆAM

(with Kannada Translation)

Publisher	:	Oriental Research Institute UoM, Mysuru
Chief Editor	:	Dr. S. Shivarajappa Director, ORI
Editor & Translator	:	Dr. Geetha M. Research Assistant Grade-I, ORI
First Edition	:	2020
© Reserved	:	Oriental Research Institute UoM, Mysuru
Size	:	1/8 th Demy
Copies	:	500
Pages	:	xix + 209
Price	:	Rs. 320/-
ISBN	:	978-93-5408-186-6
Printed at	:	**Sri S. Sathish** Director, University Printing Press University of Mysore, Mysuru
Sales	:	**Director** Prasaranga University of Mysore, Mysuru

प्राच्यविद्यासंशोधनालयग्रन्थमाला–२२०

अश्वलक्षणम्

(कन्नडभाषानुवादयुतः)

प्रधानसम्पादकः
डा.एस्.शिवराजप्प एम्.ए., पिहेच्.डि.
निर्देशकः, प्राच्यविद्यासंशोधनालयः
सहप्राध्यापकः, महाराजा कालेज्
मैसूरुविश्वविद्यानिलयः, मैसूरु

सम्पादिका अनुवादिका च
डा. गीता एम्. एम्.ए., पिहेच्.डि.
संशोधनसहायिका श्रेणी–१
प्राच्यविद्यासंशोधनालयः, मैसूरु

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः
मैसूरु
२०२०

ಪ್ರಾಚ್ಯವಿದ್ಯಾಸಂಶೋಧನಾಲಯ ಗ್ರಂಥಮಾಲಾ-220

ಅಶ್ವಲಕ್ಷಣಮ್

(ಕನ್ನಡಾನುವಾದಸಹಿತ)

ಪ್ರಧಾನಸಂಪಾದಕರು

ಡಾ. ಎಸ್.ಶಿವರಾಜಪ್ಪ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಹೆಚ್.ಡಿ.

ನಿರ್ದೇಶಕರು, ಪ್ರಾಚ್ಯವಿದ್ಯಾಸಂಶೋಧನಾಲಯ

ಮತ್ತು

ಸಹಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು, ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿಭಾಗ

ಮಹಾರಾಜ ಕಾಲೇಜು

ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಮೈಸೂರು

ಸಂಪಾದಕರು ಮತ್ತು ಅನುವಾದಕರು

ಡಾ. ಗೀತಾ ಎಮ್. ಎಂ.ಎ., ಪಿಹೆಚ್.ಡಿ.

ಸಹಾಯಕ ಸಂಶೋಧಕರು ಶ್ರೇಣಿ-1

ಪ್ರಾಚ್ಯವಿದ್ಯಾಸಂಶೋಧನಾಲಯ

ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಮೈಸೂರು

ಪ್ರಾಚ್ಯವಿದ್ಯಾಸಂಶೋಧನಾಲಯ

ಮೈಸೂರು

2020

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE SERIES - 220

AŚVALAKṢAṆAM

(with Kannada Translation)

Chief Editor

Dr. S. SHIVARAJAPPA M.A., Ph.D.
Director, Oriental Research Institute
and
Assosiate Professor
Department of Sanskrit,
Maharaja College,
University of Mysore, Mysuru

Editor & Translator

Dr. Geetha M. M.A., Ph.D.
Research Assistant Grade-I
Oriental Research Institute
University of Mysore, Mysuru

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE
MYSURU

2020

अश्वलक्षणम्

(कन्नडभाषानुवादयुतः)

सम्पादिका अनुवादिका च

डा. गीता एम्. एम्.ए., पिहेच्.डि.
संशोधनसहायिका श्रेणी–१
प्राच्यविद्यासंशोधनालयः, मैसूरु

मार्गदर्शकः

डा. टि.वि.सत्यनारायणः एम्.ए., पिहेच्.डि.
अलङ्कार–व्याकरणशास्त्रविद्वान्, संस्कृतकोविदः
निवृत्त उपनिदेशकः
प्राच्यविद्यासंशोधनालयः
मैसूरुविश्वविद्यानिलयः, मैसूरु

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः
मैसूरु
२०२०

ಕುಲಪತಿಗಳ ನುಡಿ

ಸಮಾಜಮುಖಿ ಹಾಗೂ ದೂರದೃಷ್ಟಿಯ ಹರಿಕಾರರಾದ ರಾಜರ್ಷಿ ಶ್ರೀ ನಾಲ್ವಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರ ಕನಸಿನ ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ ಅಗಣಿತ ಮಾದರಿ ಹಾಗೂ ಅಪ್ರತಿಮ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನವೂ ಹಾಗೂ ಕರ್ನಾಟಕದ ಮೊದಲನೆಯ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ ಎಂಬ ಕೀರ್ತಿಗೆ ಭಾಜನವಾಗಿರುವ ಇದು ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣ ನೀಡುವಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವದಾಖಲೆ ಹೊಂದಿದೆ.

ನಮ್ಮ ಪರಂಪರೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ಸಂಗೀತ, ಕಲೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಉಳಿಸಿ ಬೆಳೆಸಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಈ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜ 10ನೆಯ ಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಅವರಿಂದ 1891ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಯಿತು. ಮೊದಲಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಯ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದು, ನಂತರ 1916ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದ ಅಂಗಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳು ಹಾಗೂ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಸಂಗ್ರಹವಿದ್ದು, ಅದರ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಹಾಗೂ ಸಂಪಾದನೆಯ ಕಾರ್ಯ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಸಾಗುತ್ತಾ ಬಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯವರೆವಿಗೆ 219 ಕೃತಿರತ್ನಗಳು ಪ್ರಕಟವಾಗಿದ್ದು, ವಿದ್ವದ್‌ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಪಾರವಾದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿದೆ.

ದೇಶ–ವಿದೇಶದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು, ಅಧ್ಯಾಪಕರು, ಸಂಶೋಧಕರು ಹಾಗೂ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರು ಈ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರದ ಸದುಪಯೋಗವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇತ್ತೀಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚ್ಯವಿದ್ಯಾ ಸಂಶೋಧನಾಲಯದ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಡಾ. ಎಸ್. ಶಿವರಾಜಪ್ಪ ಅವರು ಅನೇಕ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ಹಮ್ಮಿಕೊಂಡು, ಸಂಸ್ಥೆಯ ಮಹತ್ತ್ವ ಹಾಗೂ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು

ಎಲ್ಲೆಡೆ ಪಸರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಅಪ್ರಕಟಿತ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಹ ಕೈಗೊಂಡಿರುವುದು ಸಂತಸದ ಸಂಗತಿ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಗೊಂಡಿರುವ 'ಅಶ್ವಲಕ್ಷಣಮ್'ವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವು ಪ್ರಾಣಿಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಿಗೂ, ಅಶ್ವಾರೋಹಿಗಳಿಗೂ, ಅಶ್ವವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಿಗೂ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಕೋಶದಂತಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಕುದುರೆಗಳ ಮಹತ್ತ್ವ, ಅವುಗಳಿಂದಾಗುವ ಉಪಯೋಗಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿಯೂ ಅನುವಾದಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೂ ತಲುಪುವಂತಾಗಿರುವುದು ಸಂತಸದ ವಿಷಯ.

ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚ್ಯವಿದ್ಯಾ ಸಂಶೋಧನಾಲಯದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕ ಸಂಶೋಧಕಿಯಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಡಾ. ಗೀತಾ ಎಮ್. ಇವರಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಲಾದ 'ಅಶ್ವಲಕ್ಷಣಮ್' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವು ಪ್ರಾಚ್ಯವಿದ್ಯಾ ಸಂಶೋಧನಾಲಯದ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆಯ 220ನೆಯ ಗ್ರಂಥವಾಗಿ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಅನುವಾದಿಸಿದ ಡಾ. ಗೀತಾ ಎಮ್. ಅವರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಚ್ಯವಿದ್ಯಾ ಸಂಶೋಧನಾಲಯದ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಡಾ.ಎಸ್.ಶಿವರಾಜಪ್ಪ ಅವರಿಗೂ ಶುಭವಾಗಲೆಂದು ಹಾರೈಸುತ್ತೇನೆ.

ಈ ಪುಸ್ತಕದ ಮುದ್ರಣ ಮತ್ತು ಮಾರಾಟದ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಸತೀಶ್ ಹಾಗೂ ಪ್ರಸಾರಾಂಗದ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಪ್ರೊ. ಎಂ.ಜಿ. ಮಂಜುನಾಥ ಮತ್ತು ಸಿಬ್ಬಂದಿಗಳನ್ನೂ ಅಭಿನಂದಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಪ್ರೊ. ಜಿ. ಹೇಮಂತಕುಮಾರ್
ಕುಲಪತಿಗಳು
ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ
ಮೈಸೂರು

ಮುನ್ನುಡಿ

ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಮಾನವನು ಅಶ್ವಗಳ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಅರಿತು ಅವುಗಳ ಉಪಯುಕ್ತತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ವೇದಗಳಲ್ಲಿ, ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ, ಇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿ, ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ, ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾ, ಮೃಗಪಕ್ಷಿಶಾಸ್ತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತಹ ಅನೇಕ ವಿಚಾರಗಳಿವೆ.

ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಅರವತ್ತಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ-ಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕುದುರೆಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಅಶ್ವರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದಾಗಲೇ ಅಶ್ವಿನಿಕುಮಾರರಿಗೆ ಜನ್ಮನೀಡಿದ್ದು, ಅಶ್ವದ ವಿಶೇಷತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಮೇಧದ ವಿಚಾರವಾಗಿ 180ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಮಂತ್ರಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಸೋಮ ಹಾಗೂ ವಾಜಪೇಯ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ದಕ್ಷಿಣಾರೂಪದಲ್ಲಿ ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕುದುರೆಗಳು ಯಾಗ ಮಾಡುವವನನ್ನೂ, ಆತನ ಪತ್ನಿಯನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿ ಸಂತಾನವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ.

ಅಥರ್ವವೇದದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವ, ವಾಜಿನ್, ಅರ್ವಾ ಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣವು ಅಶ್ವವು ಜನರನ್ನು ಕರೆದೊಯ್ಯುವ ವಾಹನವಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ತೈತ್ತಿರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣವು ಅಶ್ವಾರೋಹಣದ ಬಗೆಗೆ ತಿಳಿಸಿದರೆ, ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಉಪನಿಷತ್ತು ಯಜ್ಞಾಶ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ರಾಜರಿಗೆ ಯಾವ ಕುದುರೆಯಿಂದ ಜಯಪ್ರಾಪ್ತಿ, ರಾಜರು ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಅಶ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕು, ಪಾಲಿಸಬೇಕು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಗರುಡಪುರಾಣದ 201ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಧನ್ವಂತರಿಯು

ಅಶ್ವಾಯುರ್ವೇದವನ್ನು, ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಗ್ನಿಪುರಾಣದ 208ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವದ ರಕ್ಷಣೆ, ರೋಗ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದು, ರಾಜನು ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ತಮಾಶ್ವಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಕುದುರೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಬರೆದವರಲ್ಲಿ ಶಾಲಿಹೋತ್ರನು ಮೊದಲಿಗ. ಆತನ ಕೃತಿಗೆ ಹಯಆಯುರ್ವೇದ, ತುರಂಗಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಶಾಲಿಹೋತ್ರಸಂಹಿತೆ ಎನ್ನುವ ಹೆಸರಿದ್ದು, ಇದರಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಕುದುರೆಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ವಿಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿ. ಅಶ್ವಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ. 'ಅಶ್ವಪ್ರಶಂಸ' ಮತ್ತು 'ಅಶ್ವಲಕ್ಷಣಶಾಸ್ತ್ರಮ್' ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಶಾಲಿಹೋತ್ರನೇ ಬರೆದಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶಾಲಿಹೋತ್ರನ ಹಯಾಯುರ್ವೇದವು 12000 ಶ್ಲೋಕಗಳ ಬೃಹದ್ಗ್ರಂಥ. ಈ ಗ್ರಂಥದ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳು ಮಾತ್ರ ದೊರೆತಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 8 ವಿಭಾಗಗಳಿದ್ದು ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಸವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ನಕುಲನ ಅಶ್ವಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಗಳಿಗುಂಟಾಗುವ ನಾನಾ ರೋಗಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸಾಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 18 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳ ಹಲ್ಲು, ಬಣ್ಣ, ವಿಭಾಗ, ದುಷ್ಟಾಶ್ವಗಳ ಚಿಹ್ನೆ, ರೋಗ, ಅದರ ನಿವಾರಣೋಪಾಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಜಯದತ್ತಸೂರಿಯ ಅಶ್ವವೈದಿಕದಲ್ಲಿ 68 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿದ್ದು 1108 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಂಗಶೋಧನೆ, ಲಕ್ಷಣ, ರೋಗನಿಧಾನ, ಬಂಜೆತನದ ನಿವಾರಣಾದಿ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕರು ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಿಂದಲೂ ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು ಎಂಬುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ ವಿಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳಿಂದ ಯಾರಿಗೆ ಏನೇನು ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವುಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಪಳಗಿಸಬೇಕು, ಅವುಗಳ ಮನಃಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅರಿತು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ತಾಂತ್ರಿಕಯುಗದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳ ಬಳಕೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆಯೇ ಹೊರತು ಅವುಗಳ ಮಹತ್ತ್ವವಲ್ಲ. ದುರ್ಗಮವಾದ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ, ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ವಾಹನಗಳು ಸಂಚರಿಸಲಾಗದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳು ಸರಾಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಮಾನವನ ಜೊತೆಗೆ ಸ್ನೇಹಜೀವಿಯಾಗಿ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿ ಬದುಕುತ್ತಿವೆ. ಇಂದಿಗೂ ಶುಭಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಗೋವಿನಂತೆ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ತನ್ನ ಒಡೆಯನ ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವವು ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಇದೆ.

ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿನ 'ಅಶ್ವಲಕ್ಷಣ'ವೆಂಬ, ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯನ್ನು ಸಂಶೋಧನಾ ಸಹಾಯಕರಾಗಿ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಡಾ. ಗೀತಾ ಎಮ್. ಅವರು ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಪ್ರಾಚ್ಯವಿದ್ಯಾ ಸಂಶೋಧನಾಲಯ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ 220ನೆಯ ಪ್ರಕಟಣೆಯಾಗಿರುವುದು ಸಂತೋಷದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಇವರ ಮತ್ತೆರಡು ಕೃತಿಗಳಾದ 'ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರ ಸುಭಾಷಿತಮ್' ಹಾಗೂ 'ಶಾಹಭೂಪಾಲಂಕಾರ'ವೆಂಬ ಗ್ರಂಥಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಾಚ್ಯವಿದ್ಯಾ ಸಂಶೋಧನಾಲಯ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆಯ ಕ್ರಮಸಂಖ್ಯೆ 190 ಮತ್ತು 210ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿವೆ.

ಈ ಕೃತಿಯು ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳಲು ಸಲಹೆ-ಸಹಕಾರ ನೀಡಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದ ಗೌರವಾನ್ವಿತ ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಕುಲಪತಿಗಳಾದ ಪ್ರೊ. ಜಿ.ಹೇಮಂತಕುಮಾರ್ ರವರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ. ನಮ್ಮೆಲ್ಲ ಸಂಪಾದನ ಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು, ಸ್ಫೂರ್ತಿದಾಯಕರಾದ ಮಾನ್ಯ ಕುಲಸಚಿವರಾದ ಪ್ರೊ. ಆರ್.ಶಿವಪ್ಪ ಅವರಿಗೆ ಧನ್ಯವಾದಗಳು ಹಾಗೂ ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಹಣಕಾಸು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಪ್ರೊ. ಟಿ.[illegible]ರಾಜು ಅವರಿಗೆ ವಂದನೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿ, ಪ್ರಕಟ[illegible]ರುವ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ

ಸತೀಶ್ ಅವರಿಗೂ ಹಾಗೂ ಪ್ರಸಾರಾಂಗದ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಡಾ. ಎಮ್. ಮಂಜುನಾಥ್ ಅವರಿಗೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಾರಾಂಗದ ಎಲ್ಲಾ ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗದವರಿಗೂ ವಂದನೆಗಳು. ಅಗಾಧವಾದ ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಹೊರಜಗತ್ತಿಗೆ ಪರಿಚಯಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಪ್ರಾಣಿಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಈ ಅಪರೂಪದ ಕೃತಿಯನ್ನು ಓದುಗರು ಓದಿ, ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಂಡು, ಮುಂದಿನ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ತಲುಪಿಸುವಂತಾಗಲಿ ಎಂದು ಹಾರೈಸುತ್ತೇನೆ.

ಡಾ. ಎಸ್. ಶಿವರಾಜಪ್ಪ
ನಿರ್ದೇಶಕರು
ಪ್ರಾಚ್ಯವಿದ್ಯಾ ಸಂಶೋಧನಾಲಯ
ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಮೈಸೂರು

ಕೃತಜ್ಞತಾಸಮರ್ಪಣೆ

ಪ್ರಾಚ್ಯವಿದ್ಯಾಸಂಶೋಧನಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳಿವೆ. ದರ್ಶನ, ಮೀಮಾಂಸ, ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿವೆ. ಈವರೆವಿಗೂ ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಥೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವ ಕೃತಿಯೂ ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳದ ಕಾರಣ 'ಅಶ್ವಲಕ್ಷಣ'ವೆಂಬ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣಕರ್ತರೂ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹದಾಯಕರೂ ಹಾಗೂ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಒತ್ತನ್ನು ನೀಡಿದ್ದ ಆಗಿನ ನಿರ್ದೆಶಕರಾದ ಡಾ. ಕೆ.ವಿ.ರಮೇಶ್ ಅವರಿಗೆ ನಾನು ಆಭಾರಿಯಾಗಿದ್ದೇನೆ.

ಸಂಸ್ಥೆಯ ನಿರ್ದೇಶಕರಾಗಿದ್ದ, ಸಂಶೋಧನಾ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಳಜಿಯುಳ್ಳವರಾದ ವಿದುಷಿ ಪ್ರೊ. ಹೆಚ್.ಪಿ.ದೇವಕಿಯವರು ಸಹ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ನೀಡಿ ಸಹಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಿಗೆ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ಉಪನಿರ್ದೇಶಕರು, ಹಿರಿಯ ಸಂಶೋಧಕರು ಹಾಗೂ ಗೌರವ ಸಲಹೆಗಾರರೂ ಆದ ವಿದ್ವಾನ್ ಡಾ. ಟಿ.ವಿ. ಸತ್ಯನಾರಾಯಣರವರು ಈ ಕೃತಿಯ ಸಂಪಾದನಾಕಾರ್ಯದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮಜಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ಸೂಕ್ತವಾದ ಸಲಹೆ-ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಿಗೆ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾದ ನಮನಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಈಗಿನ ಉತ್ಸಾಹಿ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಡಾ. ಎಸ್.ಶಿವರಾಜಪ್ಪರವರು ಸಂಸ್ಥೆಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಚುರುಕುಗೊಳಿಸಿ ಉಚಿತ ಸಲಹೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೂ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ಪ್ರಾಚ್ಯವಿದ್ಯಾ ಸಂಶೋಧನಾಲಯದ ನನ್ನ ಎಲ್ಲಾ ಸಹೋದ್ಯೋಗಿ ಮಿತ್ರರಿಗೂ, ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗದವರಿಗೂ, ಗ್ರಂಥಾಲಯದ ವಿಭಾಗದವರಿಗೂ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ-ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನನ್ನ ವಂದನೆಗಳು.

- ಗೀತಾ ಎಮ್.

ಪೀಠಿಕೆ

ಅಶ್ವ ಶಬ್ದವು "ಅಶ್" ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದ್ದು "ಹರಡು" ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆಯಲ್ಲದೆ ಅಶ್ವದ ವೇಗವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ. ಅಶ್ವಗಳ ಬಗೆಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ವೇದಗಳ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿತ್ತು ಹಾಗೂ ಅಶ್ವವು ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿಯಷ್ಟೇ ಆಗಿರದೆ ರಹಸ್ಯಜ್ಞಾನದ ಚಿಹ್ನೆಯೂ ಆಗಿತ್ತು.

ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಪಾದನೆಂಬ ಋಷಿಯ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹೊಗೆ ಹೊಕ್ಕಿ ಕಣ್ಣೀರು ಬರಲು, ಆ ಕಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಅಶ್ವವೆಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ ಎಂದೂ ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟರೆ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಬ್ರಹ್ಮನ ಕಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ಅಶ್ವಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಯಿತೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ ಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಅಮೃತದಿಂದ, ಬೆಂಕಿಯಿಂದ, ದೇವತೆಗಳಿಂದ, ಮೊಟ್ಟೆಯಿಂದ, ಗರ್ಭಾಶಯದಿಂದ, ಸಾಮವೇದದಿಂದ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಶ್ವಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಈ ಏಳು ಸ್ಥಾನಗಳು ಕಾರಣವೆಂದು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅಮೃತಾದ್ಬಾಷ್ಪತೋ ವಹ್ನೇರ್ದೇವೇಭ್ಯೋಽಡಾಂಚ್ಚ ಗರ್ಭತಃ ।
ಸಾಮ್ನೋ ಹಯಾನಾಮುತ್‌ಪತ್ತಿಃ ಸಪ್ತಧಾ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾ ॥

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿದ್ದು ಅವುಗಳಿಗೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾರುವ ಶಕ್ತಿ ಇದ್ದಿತು. ಇಂದ್ರನು ಬಲಿಷ್ಠ ಹಾಗೂ ವೇಗವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಯು ತಮಗೆ ವಾಹನವಾದರೆ ಯೋಗ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದು, ಶಾಲಿಹೋತ್ರಮುನಿಗೆ ಈ ಅಶ್ವಗಳು ನಮಗೆ ಅಧೀನವಾದ ವಾಹನವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಇವುಗಳ ರೆಕ್ಕೆಯನ್ನು ಕಡಿದು ಬಿಡೆನಲು, ಋಷಿಯು ದರ್ಭಾಸ್ತ್ರದಿಂದ (ಕೆಲವು ಕಡೆ ಇಷಿಕಾಸ್ತ್ರ ಎಂದು ಇದೆ) ಆ ಕುದುರೆಗಳ ರೆಕ್ಕೆಯನ್ನು ಕಡಿದು ಹಾಕಿದನು, ನಂತರ ಕುದುರೆಗಳ ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ರೆಕ್ಕೆಗೆ ಇದ್ದ ವೇಗ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ, ಇಂದ್ರಾದಿ

ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಾಹನವಾಗಿರುವಂತೆ ಕರುಣಿಸಿದನು ಹಾಗೂ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರಾಜರಿಂದ ಗೌರವದಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟು, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಯಾರು ಪೂಜ್ಯಭಾವದಿಂದ, ಅನ್ನ-ಪಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಸುಪುಷ್ಟವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೋ, ಅಂತಹ ರಾಜ ಸರ್ವತ್ರ ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಈ ರೀತಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ ನಂತರ ಅಶ್ವಗಳು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜರ ವಾಹನವಾಗಿವೆ ಹಾಗೂ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರವಾಗಿ ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ.

ತಥಾ ಭೂಮಿಪತೀನಾಂ ಚ ಗೌರವೇಣ ಸಮನ್ವಿತಾಃ ।
ಯೋ ರಾಜಾ ಭವತಾಂ ಪುಷ್ಟಿಮನ್ನಪಾನಾದಿಭಿಃ ಸದಾ ॥
ಕರಿಷ್ಯತಿ ಸ ಸರ್ವತ್ರ ಜಯಭಾಗೀ ಭವಿಷ್ಯತಿ ।
ಅಥಾಗತ್ಯ ಭುವಂ ರಾಜ್ಞಾಂ ಗತಾ ವಾಹನತಾಂ ಹಯಾಃ ॥
ತೇಷಾಂ ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಾಂಶ್ಚ ಸಾಧಯಂತ್ಯುಪಕಾರಿಣಃ ।

ಭಾರತೀಯರು ಬಹಳ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಅಶ್ವಗಳ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಅರಿತವರಾಗಿದ್ದರು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ವೇದ, ಉಪನಿಷತ್ತು, ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ, ಪುರಾಣಗಳು, ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾ, ಯುಕ್ತಿಕಲ್ಪತರು, ಮೃಗ-ಪಕ್ಷಿಶಾಸ್ತ್ರ, ಶ್ರೀಶಿವತತ್ತ್ವರತ್ನಾಕರ, ಮಾನಸೋಲ್ಲಾಸ ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಗಳ ವಿಷಯವು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಶಾಲಿಹೋತ್ರಮುನಿಯ ಹಯಾಯುರ್ವೇದ, ನಕುಲನ ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರ, ಜಯದತ್ತನ ಅಶ್ವವೈದ್ಯಕ, ಅಶ್ವಚಿಕಿತ್ಸಾ, ನಳಮಹಾರಾಜನ ಅಶ್ವಪರೀಕ್ಷಣ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಅಶ್ವಲಕ್ಷಣ, ನಾರದನ ಅಶ್ವಶಾಂತಿ, ವೈಶಂಪಾಯನನ ಅಶ್ವಾಯುರ್ವೇದ, ಹೀಗೆ ಹತ್ತಾರು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಗಳ ಜನ್ಮ, ತಳಿ, ಜಾತಿ, ಬಣ್ಣ, ಗುಣ, ರೋಗ, ಅದರ ಲಕ್ಷಣ, ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ನಾನು ಸಂಪಾದನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಅಶ್ವಲಕ್ಷಣ ಎಂಬ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. ಗ್ರಂಥದ ಹೆಸರೇ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯ ವಿವಿಧ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ನಂತರ ಶುಭಾಶುಭ ಫಲಗಳನ್ನು

ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಗತಿ ಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ರೀತಿ, ಗಂಧ ಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಹೊಮ್ಮುವ ವಾಸನೆ, ಸ್ವರಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕೆನೆಯುವಿಕೆಯ ಬಗೆಗೆ, ಸತ್ತ್ವಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ ತಮೋಗುಣಗಳು ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ಪ್ರಭೇಧಗಳ ಬಗೆಗೆ, ಶರೀರದಲ್ಲಿನ ಅವಯವಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನಾಧರಿಸಿ ದೋಷವನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ ಬಗೆ, ಹಲ್ಲುಗಳು ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನಾಧರಿಸಿ ವಯಸ್ಸನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಬಗೆ, ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಆವರ್ತಗಳು. ಅವುಗಳನ್ನು ಧ್ರುವ, ಅಸ್ಥಿರ, ಶುಭ ಹಾಗು ಅಶುಭವೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿರುವಿಕೆ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನ ವಿಶೇಷದಿಂದ ಶುಭಾಶುಭ ಆವರ್ತಗಳೆಂದು ಗುರುತಿಸುವ ಬಗೆ, ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಪುಂಡ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷದಿಂದ ಮಂಗಳಕರವೋ ಅಥವಾ ಅಮಂಗಳಕರವೋ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸುವ ಬಗೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಶ್ವಗಳ ಕುಲೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಪ್ರಾಂತ್ಯಭೇದದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ 54 ಪ್ರಕಾರದ ಕುಲವನ್ನು ಹೇಳಿ ಮತ್ತೆ ಅದಕ್ಕೆ 9 ವಿಧದ ಘೋಟಕ ಕುದುರೆಯ ಕುಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ, ಸವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕುದುರೆಯ ಅಂಗಳದ ಬಣ್ಣ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ದೇಹದ ಬಣ್ಣಗಳ ಮೇಲೆ ಅವು ಒಳ್ಳೆಯ ಅಥವಾ ದುಷ್ಟ ಕುದುರೆಗಳೋ ಎಂದು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ದೇವತೆಗಳು, ರಾಜರು, ಸಚಿವರು ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕುದುರೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಸವಾರಿ ಮಾಡುವವನು ಅವುಗಳ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಅರಿತು ಹತೋಟಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸವಾರಿಮಾಡಬೇಕು.

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಅನೇಕ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲಿಯೂ ಗ್ರಂಥ ಕರ್ತೃವಿನ ಹೆಸರು ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಶಾಲಿಹೋತ್ರಮುನಿಗಳ ಹಾಗೂ ಗರ್ಗಮುನಿಗಳ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಉದಾಹೃತವಾಗಿವೆ. ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದವನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಕುಲನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಅಧ್ಯಾಯಗಳು

ಇಲ್ಲ, ಶ್ಲೋಕಗಳು ಹಿಂದು ಮುಂದಾಗಿವೆ, ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಸರಿಪಡಿಸಿ ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಅನುವಾದಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಂಪಾದನಾಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯ ವಿವರ ಈ ಕೆಳಗಿನಂತಿದೆ.

	ಹಸ್ತಪ್ರತಿ ಸಂಖ್ಯೆ	ಲಿಪಿ	ಅಳತೆ	ಪುಟ	ಸಮಗ್ರ/ ಅಸಮಗ್ರ
1.	P.4809	ಕನ್ನಡ	19 x 4.3	2–48	ಸಮಗ್ರ

ವಿಶಾಲವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಗಳಿಗೆ ಹಾಗೂ ದರ್ಶನಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಣಿಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕೇವಲ ಬೆರಳೆಣಿಕೆಯಷ್ಟು ಗ್ರಂಥಗಳು ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿವೆ. ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಪೂಜ್ಯಭಾವದಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾರೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾರೆ ಹಾಗೂ ಅದು ರೈವತನ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದೆ ಎಂದು ಇಂದಿಗೂ ಪೂಜಿಸುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದೆ.

ಈ ಆಧುನಿಕ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಹವ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ವಿನೋದ ಕ್ರೀಡೆಗಾಗಿ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು ತಮ್ಮ ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಕುತ್ತಾರೆ. ಕಡಿದಾದ, ದುರ್ಗಮವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಲು ಸಹ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಬೇರೆ ಸಾಕುಪ್ರಾಣಿಯಂತೆ ಕುದುರೆಗಳೂ ಸಹ ಸ್ನೇಹಜೀವಿ ಹಾಗೂ ಬಹೂಪಯೋಗಿ ಪ್ರಾಣಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಈ 'ಅಶ್ವಲಕ್ಷಣ'ವೆಂಬ ಕೃತಿಯು ಅಶ್ವಾರೋಹಿಗಳಿಗೆ ಹಾಗೂ ಅಶ್ವಶಿಕ್ಷಕರಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ ಗ್ರಂಥವಾಗಿ, ಪ್ರಾಣಿಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಿಗೆ, ಅಶ್ವಪ್ರೇಮಿಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಗ್ರಂಥವಾಗಲಿದೆ ಎಂದು ಆಶಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಗೀತಾ ಎಮ್.

2

विषयानुक्रमणिका

अश्वलक्षणम्

१. गतिलक्षणम्

सुव्यक्तपादसञ्चारे दोषविवर्जिता ।
निसर्गसमसत्वाङ्गस्यानन्दागतिरिष्यते ॥ १ ॥

विभक्तैः पदविन्यासैः नात्युच्चैर्ललितैः समैः ।
चक्षुर्मनोह्लादकरी या गतिः सा शुभा मता ॥ २ ॥

वक्र स्खलिता विषमा ब्राह्मशफा भ्रष्टसौष्ठवा विकृता ।
अतिविकटा सङ्कीर्णा गतिरत्यूर्ध्वा च न शस्ता ॥ ३ ॥

शिखिनकुलवृषोष्ट्रव्याघ्रसिंहेभतुल्या
शरभगतिसमाना वनराणां च तुल्या ।
मृगवरगतितुल्या सद्गतिर्यस्य सोऽश्वो
जयसुखविभवानां वर्धनः पार्थिवस्य ॥ ४ ॥

॥ इति गतिलक्षणम् ॥

२. गन्धलक्षणम्

एतद्धेषितलक्षणं निगदितं गन्धोद्भवं वक्ष्यते ।
स्त्रोतःस्वेदपुरीषमूत्रमुखजान् गन्धान्विदुर्वाजिनाम् ॥ १ ॥

कमलकुसुमसर्पिश्चन्दनक्षीरगन्धा
दधिमधुकुटजानां चम्पकस्यन्दनानाम् ।
अगरुगजमदानां तद्वदेवार्जुनानां
मधुसमयवनानां पुष्पितानां च गन्धाः ॥ २ ॥

पुन्नागाशोकजातीसरसकुवलयोशीपत्राम्रगन्धाः
पानीयप्रोक्षितोर्वीकुसुमितबकुलामोदिनो ये च वाहाः ।
धन्याःपुण्या मनोज्ञाः सुतसुखधनदाः भर्तुरानन्ददास्ते
माङ्गल्याः पूजनीयाः प्रमुदितमनसो राजवाहास्तुरङ्गाः ॥ ३ ॥

श्वपचकुमठगन्धा मत्कुणासृक्सगन्धा
खरकरभवराहोलूकविण्मूत्रगन्धा ।
मललशुनसगन्धा मत्स्यपित्ताण्डगन्धा
अशुभफलकरास्ते वर्जनीया हयानाम् ॥ ४ ॥

॥ इति गन्धलक्षणम् ॥

३. स्वरलक्षणम्

दृष्ट्वा हि पूर्णपात्रं च ब्राह्मणं कुसुमानि च ।
दधि चापि समालोच्य वाहानां हेषितं शुभम् ॥ १ ॥

वादित्रध्वनिमाकर्ण्य हेषन्ते यदि वाजिनः ।
ग्रासपूर्णमुखाश्चैव तदा भर्तुर्जयो भवेत् ॥ २ ॥

बाले च निर्गते वृद्धे क्षुधिते च पिपासिते ।
श्रान्ते पीते तथा वाहे न ग्राह्यं स्वरलक्षणं ॥ ३ ॥

ध्वजाग्रं चैव सूर्यं च पश्यन्तो वाजिनो यदा ।
हेषन्ते चाहवे स्पष्टं तदा विन्ध्याज्जयं प्रभोः ॥ ४ ॥

वक्ष्यामि हेषितानां लक्षणमधुना समासेन ।
नाभीदेशादूर्ध्वं वायोः प्राणस्य धावतो हृदये ।

कण्ठे शिरसि च घाताच्छब्दस्तद्धेषितं विन्ध्यात् ॥ ५ ॥
गम्भीरस्तु महान्स्वरः सुमधुरः स्निग्धो घनः संहतः

सिंहव्याघ्रगजेन्द्रदुन्दुभिघनः क्रौञ्चस्वराभः शुभः ।
येषां ते तुरगाः यशोऽर्थसुखदाः सौभाग्यराज्यप्रदाः
सङ्ग्रामे विजयं च तैः सह शुभं सैन्यं च संवर्धते ॥ ६ ॥

विच्छिन्नस्तनुरूक्षजर्जरखरक्षामस्तथा गद्गदः ।
तुल्यो ध्वांक्षवराहजम्बुकखरोष्ट्राणां न शस्तःस्वरः ॥ ७ ॥

॥ इति स्वरलक्षणम् ॥

४. सत्त्वलक्षणम्

त्रिविधं सत्त्वं शुद्धं राजसमथ तामसं ततस्तेषाम् ।
भेदास्तु सप्त षट् त्रय एवं ह्यनेकशोऽभिहिताः ॥ १ ॥

ब्राह्मं तथार्षमाहेन्द्रं याम्यकौबेरवारुणान्येव ।
शुद्धान्येतानि षट् तु गान्धर्वं सप्तमं चैव ॥ २ ॥

आसुरराक्षसपैशाचसार्पपैत्राणि शाकुनं चैव ।
षड्राजसानि नूनं त्रीण्येवात्र तामसानीति ॥ ३ ॥

पाशवमात्स्यवैरुधमेवं सत्त्वानि षोडशैवैतानि ।
कथितान्युत्तममध्यमानीति त्रिधा क्रमेणैव ॥ ४ ॥

कामादपेतः स्मृतिमानकोपी
स ब्रह्मसत्त्वः शुचिनिर्जितात्मा ।
द्वेषो न रोगो न मदो न मोहः
स्याद्यस्य वै तं मुनिसत्त्वमाहुः ॥ ५ ॥

तेजस्विनः सर्वविभूतियुक्तम्
एवंविधव्यञ्जनमैन्द्रसत्वम् ।
मायाविमुक्तं गतरागमोहं
तं याम्यसत्व मुनयो वदन्ति ॥ ६ ॥

व्यक्तप्रसादकोपः कामी
स्मृतिमान्कुबेरसत्त्वोऽश्वः ।

ऐश्वर्यशौर्यस्मृतिसौख्यकेली-
शीलो हरिर्वारुणसत्त्वसंस्थः ॥ ७ ॥

सङ्गीतवाद्यपूजाप्रियस्तु गन्धर्वसत्त्वोऽश्वः ।
रौद्रः शूरश्चण्डो वाजी स्यादसुरसत्त्वस्तु ॥ ८ ॥

मेढ्रप्रहारी च महाशनश्च स्वापप्रियो राक्षससत्त्व एषः ।
भीरुस्त्वशोच्यश्च महाशनश्च पैशाचसत्त्वश्च भवेत्तुरङ्गः ॥ ९ ॥

क्षिप्रप्रकुपितभीरुः शुचिर्हयो नागसत्त्वश्च ।
दुःशीलः पितृसत्त्वः प्रियासनो दुरुपचर्यस्तु ॥ १० ॥

सतताहारैर्मैथुनभ्रूचापल्यैश्च शाकुनं सत्त्वम् ।
क्षुज्जाड्यभयालस्यैः पाशवसत्त्वं विजानीयात् ॥ ११ ॥

आहरर्तो भीरुर्जलप्रियो मत्स्यसत्त्व इत्येषः ।
निद्राध्यानालस्यैः वीरुधसत्त्वं विजानीयात् ॥ १२ ॥

॥ इति सत्त्वलक्षणम् ॥

५. महादोषाध्यायः

मिश्रकं लक्षणं प्रोक्तं महादोषोद्भवं शृणु ।
पुंसां प्राणहरा मे च महादोषतमास्तथा ।
नामतः फलतश्चैव प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः ॥ १ ॥

असितविषमदन्तः शुक्तिदन्तः कराली
तथा हीनदन्तो हयो भग्नदन्तः ।
च्युतैश्च द्विजैश्चाथ एकारदन्तः
ककुज्जानुहृत्काकसावर्तिनश्च ॥ २ ॥

वृषभदशनयुक्ता ये च जाता दिने च
हीनाधिकाङ्गैकमुष्कास्त्रिमुष्काः ।
तथा लम्बमुष्काः कपेः सन्निभौ यस्य
मुष्कौ भवेतां तथा रोमशौबिन्दुभिश्श्वित्रितौ ॥ ३ ॥

नकुलमहिषकङ्कगृध्राखुनेत्रैकपिङ्गेक्षणाः काकनेत्राहिनेत्राः तथा वानराक्षाः तथा सूकरोलूकमार्जारनेत्रा जडा मिश्रकेशाश्च सीमन्तकेशा हया गूढशार्दूलराजीयुतोऽश्वोऽवगण्डः खरासारमार्जारपादा विना वालकेशैश्च जाता तथा प्रोथताल्वोष्ठजिह्वाशिरः सृक्वमेढ्राण्डकृष्णा हयाःअन्यवर्णेन शीर्षेण पुच्छेन वा प्रदीप्तपुच्छो ललाटलिप्तः श्वित्री तथा गौरखराभपृष्ठः नपुंसकश्च त्रिसरी च मौसली करोति वाहो हतमात्मपृष्ठगम् ।

प्रेतोपनीतास्तुरगाश्च ये स्युः
ये दग्धचर्मोपमगन्धिनश्च ।

हया द्विगर्भा बहुभिश्च गर्भैः
एते महान्त कथितास्तु दोषाः ॥ ४ ॥

शृङ्गी त्रिकर्णी द्विखुरस्तनी च
स्याल्लम्बनः पञ्चशफोऽञ्जनी च ।
एते महादोषतमा हयानां
नृपं च राष्ट्रं च विनाशयन्ति ॥ ५ ॥

एते सर्वे महादोषा महादोषतमास्तथा ।
नामतः कथिताश्चैव अधुना फलमुच्यते ॥ ६ ॥

असितैर्दशनैर्वाजी भर्तुः सर्वार्थानाशनः प्रोक्तः ।
विषमदशनः सुतघ्नः शुक्त्याभैः क्षुत्पिपासकरः ॥ ७ ॥

उभाभ्यां दन्तपालिभ्यां यस्यैका अधिका भवेत् ।
तं करालीति जानीयादधरोत्तरसंयुतम् ॥ ८ ॥

अधरकराली भर्तुः क्षुद्भयकृच्चोत्तरेषु दशनेषु ।
यस्तु कराली वाजी भर्ता जीवेन्न वै तस्य ॥ ९ ॥

विरला विषमा दन्ताः तीक्ष्णाग्रा यस्य वाजिनः ।
कुलश्रेष्ठ निहन्त्याशु स्वामिनं तुरगाधमः ॥ १० ॥

हीनैर्दन्तैर्वाजी मित्रघ्नो दारदूषणः कथितः ।
अधिकदशनः प्रजाघ्नः वृषभदशनश्च वर्जितस्तद्वत् ॥ ११ ॥

दंष्ट्रास्त्वथवा दन्ता भज्यन्ते यदि वा पतन्ति वाऽश्वस्य ।
एकद्वित्रिचतुर्भिर्दिनैर्भयं तत्र जानीयात् ॥ १२ ॥

एकारतुल्यदशनो वाजी वित्तापहो भर्तुः ।
यत्फलमावर्तानाम् आवर्ताध्याये तत्फलं प्रोक्तम् ॥ १३ ॥

दन्तैर्हयस्य तुल्यैः भग्नैर्न तु शोभनं फलं तत्र ।
एवं लक्षणतन्त्रमं मिश्रकमेतत्तु लक्षयेन्मतिमान् ॥ १४ ॥

यदि पञ्चसमे मुष्कौ लक्ष्येते न स्फुटौ तुरगस्य ।
न च बडवामधिगच्छति स षण्डवृत्तिः कुलान्तकरः ॥ १५ ॥

अथ पञ्चमे तु वर्षे प्रवर्तितेऽश्वस्य गूढवृषणोऽसौ ।
समरगृहे स यस्य शुभावहो नैव राजवाहस्तु ॥ १६ ॥

वृषणौ कठिनौ सूनोः प्रजातमुष्कस्य रोमशौ स्याताम् ।
सर्वक्षयकर्तासौ सदन्तजातो दिनेजश्च ॥ १७ ॥

विषमा ह्रस्वास्तनवः स्यादेषु संस्थिता विवर्णाश्च ।
ईदृग्विधाश्च दशना अशुभा जातस्य सह दशनैः ॥ १८ ॥

दिवा जातो रसक्षीणो न च स्थिरपराक्रमः ।
एतद्भवति विज्ञानं दिवा जातस्य वाजिनः ॥ १९ ॥

न खरो नाति च पटुः सत्त्वसारविवर्जितः ।
अल्पायुर्न च तेजस्वी सन्ध्ययोरुभयोरपि ॥ २० ॥

तस्मात्सर्वेषु कालेषु रात्रिजातः प्रशस्यते ।
अधिकाङ्गौ हीनाङ्गौ न शुभावेतौ हयाधमौ स्याताम् ॥ २१ ॥

एक वृषणत्रिमुष्कौ द्वावेतौ ससुतभर्तृघ्नौ ।
लम्बवृषणस्तु वाजी कपिमुष्को यस्य रोमशौ वृषणौ ॥ २२॥

ये च स्युश्चित्रफला घ्नन्त्येते स्वामिनं सकुलम् ।
न कुलमहिषाभनेत्रा गृध्रोलूकाखुकाकनेत्राश्च ॥ २३ ॥

मार्जारवानराक्षाः सूकरकोकाक्षिणो येऽश्वाः ।
एते सर्वे पापाः सर्वेऽशुभकारिणो हयाः कथिताः ॥ २४ ॥

भर्तृश्च कुलान्तकराः क्षीयन्ते चैव सङ्ग्रामे ।
अथ पिङ्गलैकनेत्रो युद्धे मृत्युप्रदो भर्तुः ॥ २५ ॥

तस्मान्नगरे समरे स तुरङ्गो न प्रवेश्यस्तु ।
यः स्पर्धते तुरङ्गैरन्यैः स हयस्तु केवलं मूढः ॥ २६ ॥

बन्धं वधं न बुद्ध्येत्स जडोऽश्वस्तं सन्त्यजेद्दूरम् ।
सीमन्ती च जटी मुञ्जकेशाश्च मिश्रकेशाश्च ॥ २७ ॥

एते वर्ज्याश्चैषां न नन्दति कदाचन स्वामी ।
शार्दूलाभो वाजी विभाव्यते राजिभिर्विवर्णाभिः ॥ २८ ॥

यस्तु सवर्णोऽपि स्यादवगण्डमेनं विजानीयात् ।
एष स्वामिनमाजौ क्षिप्रं हन्यादकार्यसिद्धिः स्यात् ॥ २९ ॥

नगरे राष्ट्रे निवसेद्यस्य विनश्यत्यसौ राजा ।
खरसार खरवर्णैस्तु मण्डलैर्यो भवेत्तथा हीनैः ॥ ३० ॥

सकुलं भर्तुः खादति सपुत्रपशुबान्धवं वाजी ।
मार्जारचित्रचरणो भर्तुः कुर्यान्महद्भयं क्लेशम् ॥ ३१ ॥

केशैर्बालैश्च विना जाता अनपत्यतां कुर्युः ।
कृष्णप्रोथः क्षपयति स्वामिनमश्वः सबान्धवं ससुतम् ॥ ३२॥

औष्ठौ यस्य तु कृष्णौ विज्ञेयः सोऽपि भर्तृघ्नः ।
कृष्णेन तालुनाऽश्वः स्वामिनमात्मानमेव विषमे वा ॥ ३३ ॥

क्षुत्तृट्दोषैर्युक्तस्त्यजति तमचिरात्स पापात्मा ।
यस्मिन्यस्मिन्वर्णे सकृष्णजिह्वस्तुरङ्गमो भवति ॥ ३४ ॥

न भवति स शुभो भर्तुः लक्ष्मीसर्वार्थनाशकरः ।
कृष्णाण्डो वधबन्धौ खड्गाद्युपद्रवं स्वामिनः कुर्यात् ॥ ३५ ॥

सृक्विशिरोमेढ्रेषु च ये कृष्णास्तेऽपि भर्तृघ्नाः ।
वर्णेनान्येन हयः शिरसा पुच्छेन चान्यवर्णेन ।
भर्तृघ्नः स तु समरे विवर्जितो भूतिमिच्छद्भिः ॥ ३६ ॥

यस्यैकवर्णस्य हयस्य दृश्यते
पुच्छस्य चाग्रे शितमन्यवर्णम् ।
प्रदीप्तपुच्छस्तुरगः स उच्यते
सुखादृतैर्वै परिवर्जनीयः ॥ ३७ ॥

अलाबुपुष्पोपमरोमजं हि
गुह्ये मुखे वा नयनेऽथवा स्थितम् ।
श्वित्रं सितं यस्य हयस्य दृश्यते
सस्वामिनं हन्ति सपुत्रबान्धवम् ॥ ३८ ॥

गौरी खरस्येव हयस्य यस्य राजी विवर्णा त्वथ पृष्ठवंशे ।
तं विद्धि गौरीखरपृष्ठवंशं त्यजेद्विदूरं हयलक्षणज्ञः ॥ ३९ ॥

मेढ्रं मृदुनिस्पर्शं यस्य बहिर्गच्छति हयस्य ।
अशुभं नपुंसकं तं विवर्जयेदिन्द्रवृद्धिसमम् ॥ ४० ॥

सर्वश्वेतस्य शिरो यस्य भवेत्कृष्णवर्णमश्वस्य ।
स हयस्त्रिसरीनामा भर्तुः सर्वार्थनाशकरः ॥ ४१ ॥

आरोहकं च पृष्ठे वहति हतं तुरङ्गमो योऽसौ ।
प्रेतोपनीतमश्वं विवर्जयेत्सर्वदोषकरम् ॥ ४२ ॥

वालाः केशाश्च शिरो यस्य विदग्धचर्मगन्धाः स्युः ।
तस्य तुरगस्य भर्तुः नित्यं ज्वलनप्रियं भवनम् ॥ ४३ ॥

वर्ज्या तुरङ्गी ह्यमलप्रसूर्वा
दद्याच्छिशुभ्यां सह तां द्विजेभ्यः ।
भवेयुरेवं बहवोऽपि यस्या
दूरं त्यजेत्तामपि तैः समेताम् ॥ ४४ ॥

ललाटदेशे शिरसि भ्रुवोर्वा
कर्णस्य मूलेऽथ समुच्छ्रितं वा ।
रुरोर्विषाणाग्रनिभं बलिर्वा
आम्रास्थिवद्गोस्तनसन्निभं वा ॥ ४५ ॥

स्याच्चर्मकीली त्वथ चार्बुदं वा
शृङ्गं तु हस्ताङ्गुलसन्निभं वा ।
स्याद्यस्य तं शृङ्गिणमश्वमाहुः
राज्ञः सदा राष्ट्रविनाशहेतुः ॥ ४६ ॥

कर्णाभ्याशे कर्णो यस्यान्यो जायते त्रिकर्णोऽसौ ।
नृपतिं बान्धवसहितं राष्ट्रं कृत्स्नं विनाशयेत्क्षिप्रम् ॥ ४७ ॥

गोशफतुल्यो द्विखुरी गोऽग्रखुरोपमस्तथोपखुरी ।
एतावपि भर्तृघ्नौ शृङ्गिसमावेव वाजिनौ स्याताम् ॥ ४८ ॥

गोस्तनसन्निभौ द्वौ मूत्रकोशस्य पार्श्वयोर्यस्य ।
अश्वः स्तनी सकथितः कृच्छ्रं राष्ट्रं विनाशयति ॥ ४९ ॥

जान्वोः कूर्चाभ्याशे खुराभ्याशे च यस्य पादोऽन्यः ।
स हयः पञ्चशफः स्यात्तस्य फलं शृङ्गिवद्ज्ञेयम् ॥ ५० ॥

अजिनी मृगाजिनाभः पृष्ठस्कन्धां सजघनदेशेषु ।
यस्य तु तुरगस्य भवेदजिनी स तु निन्दितः प्राज्ञैः ॥ ५१ ॥

पृष्ठे भर्तृविनाशो भ्रातृवधः स्कन्धदेशे तु ।
अंसे पुत्रविनाशो जघने तु दारनाशनः कथितः ॥ ५२ ॥

एतेमहादोषतमाः सुरौद्रा
शृङ्गादयः षट्कथिता मुनीन्द्रैः ।
ते वर्जनीया अशुभाः सदैव
नृपं च राष्ट्रं च विनाशयन्ति ॥ ५३ ॥

यथा गर्गेण यत्प्रोक्तं तदिह प्रोच्यतेऽधुना ।
न चैषां विद्यते किञ्चित्प्रतिघाताय कारणम् ॥ ५४ ॥

सर्वैरपि गुणैर्युक्ता वर्जनीया हयाधमाः ।
तान्नृपो वाऽथवा चान्ये न स्पृशेयुः कदाचन ॥ ५५ ॥

दृष्ट्वा सूर्यं निरीक्षेत स्पृष्ट्वा स्नानं समाचरेत् ।
पूजयेत्तु द्विजश्रेष्ठं दद्याद्दानं तु काञ्चनम् ॥ ५६ ॥

तस्मादेतान्नृपो देशात्त्यक्त्वा शान्तिं प्रयोजयेत् ।
देवानां प्रणिपातेन नियमैः शान्तिकर्मभिः ॥ ५७ ॥

एवं प्रशाम्यते दोषो द्विजातीनां प्रपूजनात् ।
शृङ्गं कीलार्गलं छित्त्वा पुष्पमावर्तमेव च ।
सुवर्णेन दहेत्कर्णे हुत्वा संपूजयेद्द्विजान् ॥ ५८ ॥

दातुः प्रजारक्षणतत्परस्य
शूरस्य धर्मे निरतस्य नित्यम् ।
होमे जपे यस्य परस्य राज्ञो
दोषाः प्रशाम्यन्ति तुरङ्गमोत्थाः ॥ ५९ ॥

अलुब्धः सत्त्ववांश्चैव दोषैर्लिप्यते नरः ।
यज्वा चैव हुताग्निश्च द्विजो वा वेदपारगः ॥ ६० ॥

॥ इति महादोषाध्यायः ॥

3

६. वयोज्ञानम्

दोषानां लक्षणं प्रोक्तं वयसो ज्ञानमुच्यते ।
वयोज्ञानविदो लोके यस्मात्सर्वजनप्रियाः ॥ १ ॥

वयसो ज्ञानं द्विविधं बाह्यं चाभ्यन्तरं समुद्दिष्टम् ।
बाह्यं बहिः शरीरजमाभ्यन्तरमपि देहदशनस्थम् ॥ २ ॥

प्रथमवयोनिःश्रेणी –

प्रथमे च मासि शाबः सन्दंशैः किञ्चिदुद्गतैर्ज्ञेयः ।
व्यक्तैश्च तैर्द्विमासः षट्पक्षो मध्यमैर्जातैः ॥ ३ ॥

पूर्णैर्मध्यमदशनैः सन्दंशैश्चैव पञ्चमे मासि ।
लक्ष्यालक्ष्या सुसूक्ष्मा राजी धूम्रारुणा तु सन्दंशैः ॥ ४ ॥

स्यात्पूर्णाग्रैर्दन्तैः स तु चाल्पषाण्मासिको वाजी ।
प्रोद्भिन्नैरनुभूतैर्विज्ञेयः सप्तमासिको विज्ञैः ॥ ५ ॥

सन्दंशाभ्यां तुरगः शुक्लाभ्यामष्टमासिको ज्ञेयः ।
ज्ञेयश्च शिशुर्नवमे सम्पूर्णैः पारिभक्षैश्च ॥ ६ ॥

द्वितीयादिपञ्चमान्तवयोनिःश्रेणी –

सितदशनः प्रथमेऽब्दे कषायदशनश्च भवेद्द्वितीये तु ।
पतितोत्थितैश्च दशनैस्त्रिहायनः कीर्तितस्तुरगः ॥ ७ ॥

मध्यमदशनैः पतितैरुद्भूतैः स्याच्चतुःसमोवाजी ।
पञ्चाधिकस्तु कथितश्च्युतोत्थितैः पारिभक्षैश्च ॥ ८ ॥

तस्मिन् काले वाजी पतितोत्थितदन्तचक्रको बलवान् ।
स्निग्धाज्यवर्णदशनैर्दृश्यः सर्वाङ्गसम्पूर्णः ॥ ९ ॥

पूर्णफलो दंष्ट्रावान्प्रसन्नमुदितेन्द्रियः सुरोमा च ।
पञ्चसमो भवति हयस्तेजस्वी सर्वकर्मसहः ॥ १० ॥

ह्रस्वास्तनवश्च समाः पृथ्वग्राः क्षीरसन्निभाश्चैव ।
सरला सुखंज़िता वै दन्ताः कैशोरका ज़ेयाः ॥ ११ ॥

श्वेताश्च दीर्घाश्च सुसंहताश्च
तीक्ष्णाग्रसंस्था विपुला दृढाश्च ।
मध्ये विभक्तास्त्वथ मूर्ध्नि निम्ना-
श्च्युतोत्थितास्ते दशनाः प्रदिष्टाः ॥ १२ ॥

व्यञ्जनलक्षणम् –

प्रथमेऽब्दे सन्दंशो द्विनिसमे मध्यमान्तेषु ।
व्यञ्जनमश्वेषु भवेत् षष्ठादारभ्य दशनेषु ॥ १३ ॥

कृष्णा हरिणी शुक्ला सिता काचा च मक्षिका चैव ।
शङ्खच्छिद्रं चलनं व्यञ्जनमेतत्क्रमेण विज़ेयम् ॥ १४ ॥

अवृद्धा वृद्धरूपाश्च वृद्धास्तरुणसंस्थिताः ।
दृश्यन्ते वाजिनः केचित्सम्मोहनकरा भृशम् ॥ १५ ॥

वयः परीक्षेत्खुररोमदन्त
चेष्टाबलौजोवचनादियोगैः ।

संस्थानविण्मूत्रसमर्थनाभि–
रश्वस्य तज्ज्ञैरपरैश्च लिङ्गैः ॥ १६ ॥

रेखाऽऽयता तिर्यगरिष्टवर्णा
कृष्णा भवेत्षट्पदसन्निभा वा ।
तन्त्रीसवर्णा हरिणी प्रदिष्टा
शुक्ला दधिक्षीरसमानवर्णा ॥ १७ ॥

सिता सिद्धार्थकवर्णा काचा किञ्चित्तु कोद्रवसवर्णा ।
या मक्षिकासवर्णा ज्ञेया सा मक्षिका निपुणैः ॥ १८ ॥

शङ्खं शङ्खदलोपमामुलूखलं दन्तमध्यजच्छिद्रम् ।
विन्द्याच्चलितैश्चलनं दन्तैः पतनं तु पतितैश्च ॥ १९ ॥

एवं कृष्णा हरिणी शुक्ला काचा च मक्षिका चैव ।
शङ्खोलूखलचलनं भ्रंशश्चैषां क्रमः कथितः ॥ २० ॥

षष्ठादिद्वात्रिंशान्तवयोनिःश्रेणी –

षष्ठेऽब्दे सन्दंशे मध्यमदशनेषु षड्गवे वर्षे ।
कृष्णाऽष्टमे तु वर्षे विज्ञेया पारिभक्षेषु ॥ २१ ॥

हरिणी नवमे दशमे वर्षे चैकादशे तु दशनेषु ।
सन्दंशमध्यमान्त्ये वाजिनमालक्षयेन्मतिमान् ॥ २२ ॥

एवं सिता द्वादशके तु वर्षे त्रयोदशे चैव चतुर्दशे च ।
सन्दंशमध्यान्त्यमुखोद्भवेषु समुत्थितां विद्धि तुरङ्गमस्य ॥ २३ ॥

काचा पञ्चदशे वै षोडशके तदुत्तरे च वाहानाम् ।
अग्रिममध्यमदशनेष्वथ पारिपक्षेषु चादेश्या ॥ २४ ॥

अष्टादशके चैकोनविंशतिसंज्ञिके च विंशतिमे ।
सन्दंशमध्यान्त्येष्वथ वाजिनां मक्षिका कथिता ॥ २५ ॥

एवं क्रमेण शङ्खं छिद्रं चलनं पतनं तदेषु ।
त्रीणि त्रीण्यब्दानि तु वाहानां निर्दिशेत्प्राज्ञः ॥ २६ ॥

व्यञ्जनक्रमेण संस्थानलक्षणम् –

दृष्टः सम्पूणमांसः समुदितगजवन्मेघनादः क्षमावां–
स्तेजस्वी सत्वयुक्तः परमबलजवः सर्वसम्पूर्णकायः ।
क्षुत्तृड्भाराध्वशीतातपपवनसहः सुप्रसन्नेन्द्रियात्मा
चैभिर्लिङ्गैरुपेतो भवति गतवयाः कालिकाव्यञ्जनोऽश्वः ॥ २७ ॥

स्थिरमांसस्तेजस्वि बलवान् क्षुत्तृट्सहः सततम् ।
रूपयुतो घननादः स तु हरिणी व्यञ्जनो वाजी ॥ २८ ॥

बलजवतेजोरूपैः प्रहीयमानोऽनुमस्तके वलिभिः ।
वाहं ललाटपलितं तं शुक्लाख्ये व्यञ्जने विन्द्यात् ॥ २९ ॥

मांसवपुर्जवहीनः सस्नायुः स्थूलजानुकः क्लीबः ।
दुर्वर्णदीर्घदशनः स्यात्काचाव्यञ्जनो वाजी ॥ ३० ॥

पलितवलीकर्णाङ्गो विशीर्णदन्तश्च गतबलोत्साहः ।
दुःखी कुञ्चितनेत्रो भवति च मक्षिकाव्यञ्जनो वाजी ॥ ३१ ॥

गम्भीराक्षो दीनः स्याच्छङ्खव्यञ्जनो विगतमांसः ।
हर्षक्रोधविमुक्तः समुद्गतोलूखलो वाहः ॥ ३२ ॥

मन्दं यवसं खादन् स्याच्चलितवक्त्रजो वाजी ।
दन्तैः पतितैर्वाजी आयुर्द्वात्रिंशकः कथितः ॥ ३३ ॥

गर्गेणोक्तं तु गजे यथा शतं विंशतिश्च पुंसि शतम् ।
परमायुः कथितमिदं तद्वद्द्वात्रिंशदश्वेषु ॥ ३४ ॥

चरतो मन्दुराश्वस्य लवसारसमाश्रयात् ।
क्षयवृद्धिगतीर्ज्ञात्वा ततो व्यञ्जनमादिशेत् ॥ ३५ ॥

प्लवादिविशेषलक्षणम् –

च्युतोत्थिता द्विजा ये तु भान्ति कैशोरका इव ।
ते प्लवाः येष्वथोद्भूतं व्यञ्जनं लघु दृश्यते ॥ ३६ ॥

सारदन्ताः स्थिता श्वेताः घनास्तीक्ष्णास्तु संस्थिता ।
क्रमात्तेषु क्षयं याति व्यञ्जनं परिसंस्थितम् ॥ ३७ ॥

यान्येव सारदन्तस्य चरतो मन्दुराश्रये ।
त्रीणि वर्षाणि चाप्येवं दंशेष्वेषु विनिर्दिशेत् ॥ ३८ ॥

एवमेव तु चारक्याः सारदन्ताः प्रकीर्तिताः ।
चारक्यदन्तो विज्ञेयश्चतुर्थे कालिकोद्भवः ।
सप्तमे हरिणी तस्य सन्दंशाश्रयणी भवेत् ॥ ३९ ॥

आयुः सिद्धान्तः –

यथा नरे वर्षशतं विंशतिश्च शतं गजे ।
गवां चतुर्विंशतिश्च खरोष्ट्रौ पञ्चविंशतिः ॥ ४० ॥

शुनि षोडशवर्षाणि सृगाले पञ्चविंशतिः ।
कृमयः सप्त चाहानि मक्षिका च चतुर्दश ।
तथा हयेशु द्वात्रिंशत्समा आयुर्विधीयते ॥ ४१ ॥

॥ इति वयोज्ञानाध्यायः ॥

७. आवर्ताऽध्यायः

आवर्तलक्षणं प्रोक्तं तुरगेणां प्रबोधयेत् ।
अथ तावत्प्रवक्ष्यामि पूर्वमावर्तलक्षणम् ।
यथा महीतले वायुश्चरन् वेगं तृणाङ्कुरान् ॥ १ ॥

आवर्तरूपं कुरुते तथाऽऽवर्ताहयोद्भवाः ।
आवर्तशुक्तिसङ्घातमुकुलान्यवलीढकम् ॥ २ ॥

शतपादी पादुकार्धं पादुका चाष्टमी स्मृता ।
आवर्ताकृतयश्चैता अष्टौ सपरिकीर्तिताः ।
आसां रूपं विशेषेण पुनः कथितमुत्तरे ॥ ३ ॥

तत्र प्रधानो ह्यवर्तः शुक्तिश्चापि शुभा मता ।
शतपादी पादुका च शुक्तिश्चापि षडङ्गुला ॥ ४ ॥

पादुकाद्व्यङ्गुला चैव मुकुलं तद्वदुच्यते ।
विभागाङ्गुलमावर्तमानमेषामिति स्मृतम् ॥ ५ ॥

प्रासादाम्बुजचक्रतोरणधनुर्निस्त्रिंशशङ्खोपमो
निःश्रेणीयमचातुरन्तिकशशित्रेताऽग्निभिः सन्निभः ।
खर्जूराङ्कुशचामरध्वजरथाङ्गाश्वत्थपत्राकृतिः
वेदीस्वस्तिकमत्स्यपूर्णकलशश्रीवृक्षस्रक्सन्निभः ॥ ५A ॥

सूर्पाष्टापदवज्रलाङ्गलगदा चन्द्रार्धयूपाकृतिः ।
सृक्कूर्मातपवारणोत्पलमुखोऽनेकः प्रशस्ताकृतिः ॥ ६ ॥

आवर्तास्तु तुरङ्गाणां ध्रुवा निन्द्याः शुभास्त्रिधा ।
तेषां ध्रुवा दश मताः स्थानानि च दशैव हि ॥ ७ ॥

उरसि द्वौ शिरसि द्वौ तथैव रन्ध्रोपरन्ध्रयोर्द्वौ द्वौ ।
एकं ललाटमध्ये विद्यादेकं प्रपाने तत् ॥ ८ ॥

एते स्वस्थानस्थाः प्रदक्षिणाः सुप्रभाः शस्ताः ।
एतैर्विना तुरङ्गः स्वल्पायुः पापलक्षणस्त्वशुभः ॥ ९ ॥

स्थानभ्रष्टावर्तो विच्छिन्नो न प्रशस्यते वाऽपि ।
स्थानानि नवतिः षट् च तेऽश्वावर्तशतं स्मृतम् ॥ १० ॥

त्रयोदश विजानीयादेते चागन्तवः स्मृताः ।
द्विविधः सङ्ग्रहस्तेषां प्रशस्तो निन्दितस्तथा ॥ ११ ॥

स्थानानि तेषां पूज्यानि निर्दिष्टानि च विंशतिः ।
षट् सप्ततिश्च निन्द्यानि इति षण्णवतिः स्मृताः ॥ १२ ॥

स्थाने द्वे सृक्विणी प्रोक्ते तयोर्द्वौ रोमजौ स्मृतौ ।
ललाटे चैव चत्वारि स्थानानि पृथगेव हि ॥ १३ ॥

तेष्वपि द्वादशावर्ता यमौ त्रेताग्नयस्त्रयः ।
त्रिभिर्निःश्रेणिका नाम चतुर्भिश्चतुरङ्गकः ॥ १४ ॥

आवर्तः पूजितो नित्यं शिरोमध्ये व्यवस्थितः ।
स्थानमेकं तु विज्ञेयं स्थाने द्वे कर्णमूलयोः ॥ १५ ॥

स्थानं निगालस्त्वेकं स्यात्कण्ठे चैकं प्रकीर्तितम् ।
केशान्तयोश्च स्थाने द्वे तयोः शुक्तिद्वयं विदुः ॥ १६ ॥

श्रीवृक्षो वक्षसि प्रोक्तो ह्यावर्तैः पञ्चभिर्भवेत् ।
अन्ये द्वे वक्षसि स्थाने चतुर्भिस्त्रिभिरेव च ॥ १७ ॥

बाह्वोः स्थानद्वयं प्रोक्तं तत्रावर्तद्वयं विदुः ।
द्वे चोपरन्ध्रयोः स्थाने द्वौ स्थितौ रोमजौ तयोः ॥ १८ ॥

एवं शुभानि स्थानानि यान्युक्तानिह विंशतिः ।
भवन्ति रोमजास्तेषु सप्तविंशतिसङ्ख्यया ॥ १९ ॥

अथ खलु कण्ठशङ्खमन्याश्रुपातेषु नासापुटस्कन्धजानुस्फिग्गुदे पिण्डाण्डगण्डेषु कर्णाग्रकुक्षिस्थुरामूत्रकोशेषु वै हनुवहविदुकक्षोरु-पार्श्वेषु पुच्छस्य मूले भ्रुवोर्मध्यभागे हयानां प्रदेशेष्वथावर्तरूपद्वयं लक्षयेत् । त्रिकगलककुदुत्तरोष्ठासन प्रोथघोणासुनाभौ हृदि क्रोडसीवन्य-पानेषु वै काकसे चैकमेकं विदुर्वाजिनां रोमजाता उपरि च कथिता प्रपानस्य चान्ये त्रयो रोमजा कुष्ठिका कूर्चजङ्घाकलासु चैव चतुर्ष्वेव पादेषु वै षोडशावस्थिताः ।

इति षट्सप्ततिरशुभावर्ता वाजिनां मुनिप्रोक्ताः ।
सर्वेषां परिसङ्ख्याताः शतं त्रयोविंशतिश्च ॥ २० ॥

अधुना शुभाशुभफलं स्वल्पैरवौक्षरैः प्रभृतम् ।
लक्षणमावर्तानां पृथक्पृथक्संप्रवक्ष्यामि ॥ २१ ॥

आवर्तौ सृक्विस्थौ शुक्ती वा यस्य वाजिनः ।
स्यातां प्राप्नोति चेष्टमन्नं भर्ता पुत्रांश्च ॥ २२ ॥

यस्याश्वस्य भवेतां ललाटजौ द्वौ प्रदक्षिणावर्तौ ।
तस्य स्वामी विजयी बहुप्रजो जयति रिपुसैन्यम् ॥ २३ ॥

यस्य त्रेताग्निनिभाः प्रदक्षिणा वै त्रयो ललाटस्थाः ।
तस्य स्वामी विजयी स तु तिष्ठति मूर्धि शत्रूणाम् ॥ २४ ॥

निःश्रेणी यस्य भवेत्त्रिभिरावर्तैर्ललाटमध्ये तु ।
तेनाश्वेन तु राजा लभते विजयं धनं धान्यम् ॥ २५ ॥

सव्यावर्तैर्वाजी चतुरङ्गस्थितैर्ललाटे च ।
कुरुते स्वामिनमचिरान्महीपतिं पुत्रवन्तं च ॥ २६ ॥

आवर्तो मुकुलाभः शिरः प्रदेशे प्रदक्षिणो यस्य ।
तस्य हयस्य तु भर्ता सङ्ग्रामे जयति रिपुसैन्यम् ॥ २७ ॥

आवर्तौ वृषभाख्यौ ज्ञेयौ तुरगस्य कर्णमूलस्थौ ।
ताभ्यां स्वामी विजयी लभतेऽलङ्कारनिकरांश्च ॥ २८ ॥

आवर्तास्तु निगाले देवमणिः सर्वकामदश्चासौ ।
राष्ट्रसुतकोशसम्पत्सौख्यानि विविधानि विजयं च ॥ २९ ॥

आवर्तान्हन्त्यशुभानग्रिमकाये ककुद्भवं मुक्त्वा ।
तत्रारूढो नृपतिर्जयति रणे शत्रुसैन्यानि ॥ ३० ॥

यस्योपरन्ध्रभागे रोमावर्तः प्रजायते श्रीमान् ।
तस्य स्वामी विजयी रणमूर्ध्नि भवति शत्रूणाम् ॥ ३१ ॥

आवर्तः कण्ठस्थः शुक्तिर्वा रोचमान इत्युक्तः ।
राज्ञस्तेनाश्वेन कोशो मित्राणि वर्धन्ते पुत्राः ॥ ३२ ॥

रोचमानस्तु पूर्वार्धे निःश्रेणी शिरसि स्थिता ।
पार्श्वार्धे मेषली सर्वानशुभान्हन्ति रोमजान् ॥ ३३ ॥

केशान्तयोश्च शुक्ती यस्य द्वे तुरगस्य दृश्येते ।
तस्य स्वामी विजयी संवर्धते पुत्रपौत्रैश्च ॥ ३४ ॥

आवर्ता वक्षःस्थाश्चतुर्ष्वपि यस्य चत्वारः ।
कण्ठे च रोचमानः सोऽश्वः श्रीवृक्षकीनामा ॥ ३५ ॥

तेनाजौ रिपुसैन्यं विजित्य निवर्तते राजा ।
प्राप्नोत्यर्थान् सकलान् राष्ट्रं सौख्यं यशश्चैव ॥ ३६ ॥

वक्षसि यस्यावर्ताश्चत्वारस्तस्य वाजिनः स्वामी ।
प्राप्नोति रणे विजयं वित्तं निष्कण्टकं राज्यम् ॥ ३७ ॥

शुक्त्यो वक्षसि तिस्रो यस्य स्युः सर्वमानदः सोऽश्वः ।
तेनासौ विजितारिः स्वस्थो विनिवर्तते राजा ॥ ३८ ॥

बाह्वोर्यस्यावर्तौ शुक्तिर्वा सोऽङ्गदी हयः प्रोक्तः ।
प्राप्नोति तस्य भर्ता रत्नान्याभरणानिकरांश्च ॥ ३९ ॥

आवर्तो रन्ध्रोपरि यस्यास्त्येष मेखली नामा ।
तेनैश्वर्यं भवति भवन्ति पुत्राश्च पौत्राश्च ॥ ४० ॥

एते शुभाः प्रशस्ताः सप्तत्रिंशद्रोमजाः कथिताः ।
स्थानान्येषां विंशति .... ॥ ४१ ॥

अशुभावर्तफलम् –

[अश्वानाम्] अशुभानां फलमतो वक्ष्ये ।

आवर्तौ कटजौ हयस्य न शुभौ भर्तृःकुलस्यान्तकौ
भर्तुः सर्वकुलक्षयं प्रकुरुतः शङ्खोद्भवौ रोमजौ ।
आवर्तौ वहजौ हयस्य भयदौ भ्रूमध्यजौ रोमजौ
वित्तघ्नौ विदुमध्यजौ च सुतरां चानर्थदौ स्वामिनाम् ॥ ४२ ॥

आवर्ता हनुमन्यकूर्चगलजा स्कन्धोरुकुक्ष्युद्भवा
यस्याश्वस्य तु भर्तुरध्वनि सदा बाणौघघाती भवेत् ।
आवर्तौ हनुजौ धनक्षयकरौ मन्योद्भवौ मृत्युदौ
भर्तृर्जीवितनाशनौ तु सततं स्कन्धोद्भवौ रोमजौ ॥ ४३ ॥

आवर्तौ दृढशोकदुःखभयादौ यौ चाश्रुपातोद्भवौ
स्यातां भर्तृकुलस्य नाशनकरौ स्फिग्पिण्डजौ रोमजौ ।
आवर्तौ गलमध्यजौ गलगदं क्षुद्दुःखमृत्युप्रदौ
भर्तुर्बन्धनदुःखरोगभयादौ जङ्घोद्भवौ रोमजौ ॥ ४४ ॥

आवर्तश्चोत्तरौष्ठे यदि भवति तदा भ्रातरं हन्ति भर्तुः
प्रोथावर्ती तुरङ्गः सकलकुलमसौ नाशयत्याशु भर्तुः ।
कक्षावर्तः शरौघैः परिकरसहितं स्वामिनं हन्ति शीघ्रं
घ्रोणावर्तश्च भर्तुर्जनयति तुरगः कश्मलं मृत्युमाशु ॥ ४५ ॥

गण्डावर्तस्तुरङ्गो भयशतजननः स्वामिनो मृत्युदूतः
जान्वावर्तस्तुरङ्गः क्षपयति सकुलं स्वामिनं तीव्रशोकैः ।

प्रायश्चौरादिशत्रानलविषभयदः स्यान्महादोषसंज्ञः
शालायां न प्रवेश्यो नरपतिमचिराच्चालयत्याशु राज्यात् ॥ ४६ ॥

आवर्तमश्वस्य ककुद्भवं तं
विन्द्यान्महादोषतमं सुरौद्रम् ।
स यस्य वाजी सकुलस्य तस्य
वित्तक्षयो राज्यविनाशनं च ॥ ४७ ॥

तं न स्पृशेद्धर्तुहणं न पश्ये-
द्देवद्विजेभ्यस्त्वचिरेण दद्यात् ।
निष्कासयेद्वापि च जातमात्रं
शीघ्रं त्यजेद्वापरराष्ट्रमध्ये ॥ ४८ ॥

स्याद्रोमजो यस्य तु काकसोद्भवः
तस्यापि भर्ता सह तेन वाजिना ।
आजौ हतः काकशतैश्च भक्ष्यते
उत्क्रोशयद्भिर्गुरुभैरवस्वरैः ॥ ४९ ॥

पार्श्वोद्भवौ यस्य हि रोमजौ तु
भर्ता स पक्षस्तुरगस्य तस्य ।
आशु क्षयं याति यथा निदाघे
स्पृष्टं जलं भास्कररश्मिजालैः ॥ ५० ॥

क्रोडोद्भवस्त्वासनमध्यजो वा
स्याद्रोमजो यस्य तुरङ्गमस्य ।

स स्वामिनं हन्त्यचिरादवश्यं
मार्गे स्थितं राजकुले रणे वा ॥ ५१ ॥

कर्णावर्तो भर्तुः कर्णच्छेदं च कर्णमूले वा ।
मध्यस्थः स्वामिवधं त्रयः प्रमाणोपरिस्थिता ह्येते ॥ ५२ ॥

नासापुटयोर्भर्तुर्वित्तविघातं ध्रुवं कुरुते ।
कुर्याद्धृदयावर्तो हृदि शोकं बन्धनं मरणम् ॥ ५३ ॥

उपरि स्थितः प्रपाणे प्रदक्षिणोऽश्वस्य रोमजो यस्य ।
भर्तुः पितरं हन्यात्कुर्याद्वा भ्रातृवधं च शुचम् ॥ ५४ ॥

आवर्ताः सीवन्यां येषां कुक्षावपानदेशेषु ।
ते कुक्षिव्याधिकारा भर्तुर्न सुखावहाः कथिताः ॥ ५५ ॥

दृष्टौ यस्यावर्तौ पुच्छस्य मूले तु सञ्जातौ ।
भर्ता तस्य सशल्यो बाणहतः सन्त्यजेत्प्राणान् ॥ ५६ ॥

भर्तुर्दशनाकर्षौ रोमजौ यस्य मूत्रकोशस्थौ ।
मुष्कोद्भवौ च विन्द्याज्ज्येष्ठसुतघ्नं च रोमजौ नूनम् ॥ ५७ ॥

नाभौ यस्यावर्तास्तस्य तु भर्ता चिरं ससन्तानः ।
रोगैर्जलोदराद्यैः पीड्येत च नात्र सन्देहः ॥ ५८ ॥

त्रिकजो यस्यावर्त सह भर्त्राऽसौ रणे त्येजेत्प्राणान् ।
खुरजौ यस्यावर्ताः स वध्यते स्वामिनैव सह ॥ ५९ ॥

यस्याश्वस्यावर्ताः संभूताः कुष्ठिकासु दृश्यन्ते ।
भर्ता तस्य व्यसनैः सुदारुणैः पीड्यते सततम् ॥ ६० ॥

॥ इत्यशुभावर्तफलम् ॥

आवर्ताध्यायः प्रक्षिप्तः –

शतपादीति विख्याता तथा वै मुकुलोऽपरः ।
आवर्तश्चैव सङ्घातः पादुका चार्धपादुका ॥ ६१ ॥

शुक्तिश्चैवावलीढश्च आवर्ता कीर्तितोऽष्टधा ।
वाजिदेहगताः सम्यक्शुभाशुभनिवेदिनः ॥ ६२ ॥

शतपादीसमाकारा शतपादी निवेदिता ।
जातीकुसुमसङ्काशो मुकुलस्समुदाहृतः ॥ ६३ ॥

आवर्तो भ्रमितो वालैस्संघातो रोमपुञ्जकः ।
शुक्तिश्च शुक्तिसंस्थाना रोमाभिर्व्यक्तलक्षणैः ॥ ६४ ॥

एतेषामवलीढस्तु अवलीढः प्रकीर्तितः ।
पादुका पादुकाकारा तथा चैवार्धपादुका ॥ ६५ ॥

वालैर्विशेषसंस्थानैर्निर्दिशेन्मतिमान् भिषक् ।
शास्त्रमार्गानुसारेण यथा प्रोक्तं तपोधनैः ॥ ६६ ॥

एतेषामेव सर्वेषामावर्तानां विचक्षणैः ।
रोमजेति कृता संज्ञा वाजिलक्षणकोविदैः ॥ ६७ ॥

शुभाशुभौ तु यत्र द्वौ तत्रैको न फलप्रदः ।
एकं हेम्ना दहेत्पापं तेन दोषो न विद्यते ॥ ६८ ॥

श्रीवृक्षो रोमजैश्चैव रोचमानस्तथैव च ।
अङ्गदी मेखली चैव राज्यरत्नप्रदाः सदा ॥ ६९ ॥

प्रपाणे मारुतं विन्द्याल्ललाटे च हुताशनम् ।
उरसि त्वाश्विनौ देवौ चन्द्रसूर्यौ च मूर्धनि ॥ ७० ॥

रन्ध्रे स्कन्दविशाखौ च उपरन्ध्रे हरीश्वरौ ।
इत्येवं पूजिता ह्येते दशावर्तास्तु वाजिनाम् ॥ ७१ ॥

एष्वेकेन विहीनाश्च भवेयुरशुभप्रदाः ॥

॥ इत्यावर्ताध्यायः ॥

4

८. मिश्रितलक्षणाध्यायः

सर्वाङ्गलक्षणं प्रोक्तं तुरङ्गाणां विशेषतः ।
मन्दबुद्धिप्रबोधार्थं मिश्रितं प्रोच्यतेऽधुना ॥ १ ॥

श्वेतः श्वेतशफः सिताक्षिवदनः श्वेताण्डमेढ्रस्तथा
श्वेतत्वक्सितकेसरः सितगुदः सिंहेभशङ्खस्वरः ।
सर्वव्यञ्जनपूजितः शुभगतिः संस्थानवान् सुप्रभः
चावर्तैश्च शुभैर्हयो हि निवसेद्राष्ट्रेऽपि यस्येदृशः ॥ २ ॥

राज्ञस्तस्यारिबलं हतशेषं क्वापि याति वित्रस्तम् ।
धर्मार्थकामसम्पत्सङ्ग्रामे तस्य विजयः स्यात् ॥ ३ ॥

तं गृह्णीयात्तुरगं सर्वस्वेनापि तस्य नास्त्यत्यर्थः ।
अचिरात्तेन नरेन्द्रः पृथ्वीं निष्कण्टकं भुङ्क्ते ॥ ४ ॥

जठरे श्वेतः पुत्रान् कुक्षौ श्वेतो ददाति चानन्दं
ग्रीवायां चापि धनं सौभाग्यं वै त्रिके दद्यात् ।
वामे पार्श्वे वित्तं दद्यादथ दक्षिणे धनं दारान्
सौख्यं वक्षसि दद्यात् श्वेतः पृष्ठे मुखे विजयम् ॥ ५ ॥

कर्णौ यस्य सितौ शफश्च चरणाः शोणस्य कृष्णस्य वा
सोऽश्वः सर्वसुखप्रदो नरपतेः सौभाग्यसम्पत्करः ।
स्निग्धं रक्तमतीव लक्षणयुतं चाश्वे नृपः प्राप्नुयात्
तस्याजौ विजयं सुखं च परमं वित्तं भवेत् ॥ ६ ॥

सुपक्वजम्ब्वाभमरिष्टसन्निभं
योऽश्वं समारोहति युद्धकाले ।
भूतानि सर्वाण्यपि तस्य नूनं
भवन्ति वश्यानि सदा नृपस्य ॥ ७ ॥

अष्टौ सिता यस्य भवन्ति वाजिनः
वक्षश्च पुच्छं च शिरो मुखं शफाः ।
विन्द्यात्तुरङ्गं हितमष्टमङ्गलं
भर्तुर्यशो राज्यसुखप्रदं सदा ॥ ८ ॥

नीलैश्च रक्तैश्च सितैश्च पीतैः
कृष्णैश्च मिश्रैस्त्वथवा विचित्रैः ।
यो मण्डलैर्भूषितसर्वकायः
स स्वामिनो वैजयिकोऽश्वमुख्यः ॥ ९ ॥

धन्योऽयमश्वः स तु पुण्यदर्शनः
राज्ञः सदा क्षेमकरोऽर्थसाधकः ।
यस्मिंस्तु देशे निवसेत्तुरङ्गमः
तत्राग्निरुक् शस्त्रभयं न जायते ॥ १० ॥

यः परिणद्धो वाजीमध्ये स्निग्धेन शुक्लपदेन ।
सन्नद्धो नाम्नाऽसौ विमर्दनः शत्रुसैन्यानाम् ॥ ११ ॥

यः कृष्णः परिणद्धः स्यान्मध्येन लोहितेन पट्टेन ।
सन्नद्धः सोऽपि हयः पूर्वोद्दिष्टं फलं तस्य ॥ १२ ॥

यः कृष्णः शोणो वा सितेन जठरेण वक्षसा वाऽपि ।
वैजयिकः सुत वाजी धन्यः सर्वार्थसिद्धिकरः ॥ १३ ॥

कालो वा रक्तेनोदरेण रक्तेन वक्षसा वाऽपि ।
फलमेतदेव भर्तुर्ददाति पूर्वं समुद्दिष्टम् ॥ १४ ॥

कट्यां यः परिणद्धस्तुरङ्गमो वाससा सितेनेव ।
संवीती नामासौ सङ्ग्रामे सर्वशत्रुघ्नः ॥ १५ ॥

वदनं पृष्ठं वाला यस्य श्वेतास्त्वमित्रघर्षणो नाम ।
विजयार्थं नरपतिना पुरतः कार्यः स सैन्यस्य ॥ १६ ॥

आनेत्राभ्यां च शिरः स श्रवणान्तं पाण्डुरं भवद्यस्य ।
सर्वार्थकामदोऽसौ हयः शिरः प्रावृतो नाम ॥ १७ ॥

श्वेतस्याश्वस्य शिरः श्वेततरं यस्य लक्ष्यते स्निग्धम् ।
भर्तु सर्वार्थकरः ससूर्यकान्तः समुदिष्टः ॥ १८ ॥

ये ह्रस्वमण्डलैः स्युस्तुरगा विभक्तचित्राङ्गाः ।
परसैन्यमर्दनास्ते विज्ञेया नागजातीयाः ॥ १९ ॥

यः कृष्णः श्वेतवर्णैस्त्वथ कनकनिभैर्मञ्जुगुञ्जानिभैर्वा
केशैः स्निग्धस्तुरङ्गस्त्वथ कमलनिभैरर्थदः स्वामनोऽसौ ।
कृष्णोऽश्वः श्वेतवक्षा सितवदनशफः श्वेतवालाक्षिपृष्ठः
ज्योतिष्मान्नाम धन्यः सकलवसुमतीराज्यरत्नप्रदोऽसौ ॥ २० ॥

अच्छेद्यकीर्ति कथितो रोमभिराच्छादितैः खुरैर्वाजी ।
भर्तुरचिरेण दद्यात् विभवं पुत्रांश्च पौत्रांश्च ॥ २१ ॥

सितास्तु यस्य वाजिनः शफाः समस्तकं मुखम् ।
स पञ्चभद्रको भवेन्नृपस्य राज्यसौख्यदः ॥ २२ ॥

एकोऽपि यस्य वर्णः सुस्निग्धः सुप्रभः स्थिरोऽश्वस्य ।
प्राप्नोति तस्य गुर्वीमद्वन्द्वां वै श्रियं भर्ता ॥ २३ ॥

नाभिं समादाय तुरङ्गमस्य
बालार्कवर्णं यदि पूर्वमर्धम् ।
स्यात्पश्चिमार्धं हरिणाङ्कवर्णं
शरीरवैद्यद्युतिसंयुतं च ।
स स्वामिनो राष्ट्रविवर्धनोऽसौ
भवेद्दिवा वैजयिको वराश्वः ॥ २४ ॥

शशाङ्कवर्णं यदि पूर्वमर्धं
बालार्कवर्णं यदि पश्चिमार्धम् ।
शरीरसत्वद्युतिसंयुतः स
नाम्ना निशा वैजयिकः स वाजी ।
राज्ञः सदा राष्ट्रविवर्धनोऽसौ
सौभाग्यदो गात्रविवर्धनश्च ॥ २५ ॥

एवं तु कृष्णा हयश्च नित्यं
शुक्लार्धकायास्तुरगाः प्रशस्ताः ।
शत्रुश्रियं तेऽपि न वर्धयन्ति
रणे रतः स्वस्य जयं चक्रुः ॥ २६ ॥

सितपादमुखो यस्तु आवर्तैः कुत्सितैरपि ।
षट्पादाभ्यो भवेद्यस्तु कृष्णतालुर्न दुष्यति ॥ २७ ॥

त्रिपृथुस्त्रिलघुस्त्रिमृदुस्त्रिमहन्
त्रितनुस्त्रिषु दीर्घ इति प्रथितः ।
स तु सर्वश्रीरसुभप्रवर–
स्तुरगः सुखराज्यविभूतिकरः ॥ २८ ॥

वक्षोललाटं जघनं हयानां
त्रीणिप्रशस्तानि पृथूनि विद्यात् ।
पृष्ठं च कर्णावथ कुष्टिका च
ह्रस्वानि वै त्रीणि शुभानि विन्द्यात् ॥ २९ ॥

वालाश्च रोमाणि च केसरं च
त्रीणि प्रशस्तानि मृदूनि विन्द्यात् ।
आस्यं च नेत्रं च शिरो हयानां
त्रीणि प्रशस्तानि महान्ति विन्द्यात् ॥ ३० ॥

ओष्ठौ च जिह्वा त्वथ सृक्विणी च
त्रीणि प्रशस्तानि तनूनि विन्द्यात् ।
ग्रीवाथ जङ्घे वदनं हयानां
त्रीण्येव दीर्घाणि शुभानि विन्द्यात् ॥ ३१ ॥

शशधरतुहिनाभा हंसमुक्ताफलाभाः
द्रुतकनकसवर्णाः पद्मकिञ्जल्कवर्णाः ।

अभिनवकुमुदाभाः किंशुकाभाः शुकाभाः
विकचकुवलयाभाः इन्द्रनीलेभनीलाः ॥ ३२ ॥

भृङ्गाभाः कोकिलाभा सजलजलधरारिष्टभिन्नाञ्जनाभा
बालार्काशोकपुष्पस्तबकविकसिताम्भोजलाक्षारसाभाः ।
इत्थंभूतास्तुरङ्गा नृपवरगदिता राष्ट्रधीराः सुवाहाः
दीर्घग्रीवाः सुपार्श्वाः पृथुनयनकटिस्कन्धवक्षोललाटाः ॥ ३३ ॥

ह्रस्वैः पृष्ठाण्डकर्णैः कठिनखरखुरा दीर्घनिर्मांसजङ्घाः
सूक्ष्मत्वरोमवालामृदुतनुरसनाप्रोथसृक्वौष्ठकेशाः ।
शुद्धावर्तस्वरूपा घनसितदशनाः सुप्रभाः शुद्धसत्वाः
येऽप्यन्येऽपीदृग्विधाः स्युः जननयनमनोनन्दनाः स्निग्धवर्णाः ।
तेषां राजन् खुराग्रे निवसति कमला सर्वदा वीरभोग्या
त्यक्त्वा क्रीडां समुद्रे जलशयनमुपेन्द्रस्य वक्षःस्थलस्था ॥ ३४॥

जलधरमधुकरकोकिलविकसितकुमुदेन्दुचन्द्रिकातुल्याः ।
सुरसरिदुदकच्छायास्तुहिनाचलकान्तिभास्वराकाराः ॥ ३५ ॥

तरुणदिवाकरसदृशा रक्ताम्बुजदलसमानवर्णा वा ।
कनकनिभकान्तिरुचिरा वर्णाः प्रोक्तास्तु राजवाहानाम् ॥ ३६ ॥

चक्षुः प्रीतिकरं मनोगुणहरं वर्णप्रभाभास्वरं
स्वावर्तं घनपीनबाहुयुगलं सारङ्गसिंहेक्षणम् ।
पिण्डे सङ्घटितं च पृष्ठविततं मानप्रभवोन्नतं
सर्वाङ्गेषु समस्तलक्षणधरं तेजस्विनं वेगिनम् ॥ ३७ ॥

सुच्छायं सुमनोज्ञगन्धसलिलं गम्भीरहेषान्वितं ।
सन्नाह्यं नृपवाहनं निगदितं माङ्गल्यदोऽयं हयः ॥ ३८ ॥

ईदृशं कुरु राजेन्द्र त्रिवर्गफलदायकम् ।
शत्रून्विजेतुं सङ्ग्रामे माङ्गल्यारोहणं हयम् ॥ ३९ ॥

अथ कनकनिभंस्तुरङ्गश्रियं कस्यापि कुर्याच्छशाङ्कोपमः शत्रुनाशं तथैवातसीपुष्पवर्णस्तु भर्तुर्जयं सारसाभः परामर्थसिद्धिं च कुर्यात् । रणे वाजिनः कुर्युरिकस्य कस्याप्यसारस्य भर्तुर्जयं दीर्घमप्राकृतं क्रौञ्चपत्रैकवर्णेन चैवं तथा कौक्कुटेनापि राजा रणे शत्रुपक्षं जयेत् ।

तालुमुष्कौ खुराश्चैव पुच्छ शिरो लोचने मोहनं श्वेतवर्णस्य कृष्णानि यस्य स्युरेतानि तं वर्जयेत् कोशनिर्नाशनं वाजिनस्त्वन्यवर्णस्य शुक्लान्य- यैतानि शस्तानि तेनारिपक्षः क्षयं याति मित्राणि कोशश्च संवर्धते स्वामिनस्त्वेवमेतच्छुभम् । अथाङ्गारवर्णास्तथा पक्वतालैः सवर्णाः सृगालोपमाः कोलवर्णाः कपोताभ्रवर्णाः तथैवाखुवर्णा हयाः काकतुण्डोपमा धूमवर्णाः वृकोऽलूकवर्णा अधन्या अशस्ता अनारोग्यदा भर्तुरिते परं द्वादशैवं हयाः शुक्लवर्णाश्च केचित्तथा पाटला ये च गौरा हयाः कृष्णताल्वक्षिमुष्काः खुरैश्चैव वालैश्च कृष्णैर्गृहे यस्य तिष्ठन्ति वै क्षीयते कोशराष्ट्रं च तस्य पादेन रक्तेन कालेन वा श्वेतवर्णस्य शोणस्य चिह्नं भवेद्यस्य नद्धं तुरङ्गस्य स्वामिनं घातयत्याहवे यस्य शोणस्य मध्यस्तु कालेन पादेन नद्धो भवेत्सोऽपि वाजी रणे स्वामिनं घातयेत् ।

॥ इति मिश्रितलक्षणाध्यायः ॥

९. पुण्ड्रलक्षणाध्यायः

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि पुण्ड्राणां लक्षणं शुभम् ।
प्रपाणोर्ध्वं तु कर्णाधः श्वेतंश्वेतरं च यत् ।
तत्पुण्ड्रमिति विज्ञेयं तस्य संस्थानतः फलम् ॥ १ ॥

कमलदलकलशहलमुसलपताकाध्वजाङ्कुशादर्शैः
श्रीवृक्षशङ्खछत्रस्वस्तिकभृङ्गारवज्रनिभैः ।
चामरकूर्माष्टापदवेदीखड्गोपमैर्हयाः पुण्ड्रैः
कथयन्ति जयं भर्तुर्विभवं पुत्रांश्च पौत्रांश्च ॥ २ ॥

चतुरश्रैर्हयाः पुण्ड्रैः सर्वश्वेतमुखाश्च ये ।
पुण्ड्रं खड्गोपमं यस्य स तु धन्यतम स्मृतः ॥ ३ ॥

अथ स्वस्थस्तु पुण्ड्रश्च सर्वकामफलप्रदः ।
कामार्थसिद्धिदो भर्तुर्भूयाच्छ्रेष्ठस्तु कक्षया ॥ ४ ॥

अथ तिर्यगायतेन हि वित्तभ्रंशं विजानीयात् ।
कल्माषेण क्लेशं शुलकबन्धोपमेन दुःखं च ॥ ५ ॥

अथ पाशशृङ्खलाभेन पुण्ड्रेण बन्धनं भर्तुः ।
एतानि तुरङ्गाणां पुण्ड्राणि शुभाशुभानि कथितानि ॥ ६ ॥

प्रोथे पुण्ड्रं प्रपाने च वामपार्श्वे च नेष्यते ।
कण्ठघण्टाश्रिते पुण्ड्रे वर्जनीयस्तुरङ्गमः ॥ ७ ॥

जिह्वाकल्माषरूक्षाणि विचित्राणि तनूनि च ।
पुण्ड्राणि न प्रशस्यन्ते पीतरक्तासितानि च ॥ ८ ॥

धन्याधन्यान्यन्यानि ललामरूपाणि वक्ष्यन्ते ।
श्वेतं ललाटमध्ये तारारूपं हयस्य यद्भवति ॥ ९ ॥

तत्तु ललामं विद्यात्फलं तु संस्थानतस्तस्य ।
चन्द्रार्धचन्द्रदिनकरतारावद्द्योतते ललामं तत् ॥ १० ॥

यस्य तुरगस्य भवेत्तस्य स्वामी भवेद्राजा ।
पटहाकृति च ललामं काकपदं भवति यच्च विचित्रम् ।
वामस्थं वाऽधस्ताद्वित्तविनाशाय निर्देश्यम् ॥ ११ ॥

उक्तं च शालिहोत्रेण –

एवं पुण्ड्रविकल्पास्तु श्रृणु चिह्नैश्च चिह्नितान् ।
शिरः कर्णाक्षिकेशेषु वामपादोदराननै ॥ १२ ॥

वर्णान्यत्वं भवेद्यस्य तैश्चिह्नैश्चिह्नितं विदुः ।
तमारुह्य हयं राजा सपत्नान् जयते रणे ॥ १३ ॥

श्रुतौ ललाटे घोणायां मस्तके कुकुदे त्रिके ।
भ्रुवोः कर्णाग्रयोः प्रोथे मेहनाग्रे च वालधा ॥ १४ ॥

वर्णाः परो यस्य भवेद्ध्वयदोऽश्वः प्रकीर्तितः ।
ध्वजिनं तं समारुह्य भग्नो राजा निवर्तते ॥ १५ ॥

॥ इति पुण्ड्राध्यायः ॥

१०. कुललक्षणाध्यायः

तालुरागाः समाख्याताः कुलानां लक्षणं शृणु ।
हयाः काम्बोज बाह्लीक वनायुजकुलोद्भवाः ॥ १ ॥

गान्धारकुलसम्भूतास्तथाऽरट्टकुलोद्भवाः ।
वाहेयाः सैन्धवाश्चैव तैत्तिकाश्चैववाजिनः ॥ २ ॥

कुलजाश्चोपकुलजा मेचका ह्युपमेचकाः ।
कैवर्ताश्चार्जुनीयाश्च पार्वतीयास्तथैव ॥ ३ ॥

यौधेया यवनाश्चैव ये चान्ये ह्रस्वयवनाः ।
तुषाराः कादरेयाश्च पार्वतीयास्तथैव च ॥ ४ ॥

आवन्त्याश्चापि काश्मीरा हया ये च सकाननाः ।
पार्वत्योत्तरमाद्रेयाः दाक्षिणेयाः प्रकीर्तिताः ॥ ५ ॥

अन्तर्द्वीपोद्भवा वाहा कैकेयाम्बष्ठ संज्ञकाः ।
वासन्तिकाश्च सौवीर दारदा सैरिकास्तथा ॥ ६ ॥

कैराता क्षुद्रकैरात मालवा विन्ध्यकास्तथा ।
कालिङ्ग माधुराश्चैव मानवाश्चास्तथैव च ॥ ७ ॥

कौशल्याश्चार्जुनेयाश्च तथोपावृत्तिका हयाः ।
सौराष्ट्राश्चैव सौवीराः कौरवेयास्तथैव च ॥ ८ ॥

पाञ्चालाः पौण्ड्रकाश्चैव कुक्कुटा ह्रस्वकुक्कुटाः ।
तथा हैमवता ये च ये चोक्ता मगधोद्भवाः ॥ ९ ॥

चतुः पञ्चाशदश्वानां कुलान्येतानि लक्षयेत् ।
कुलानि नव चान्यानि घोटकानां विभावयेत् ॥ १० ॥

अतस्ते संज्ञया योज्या न तु घोटगुणान्विताः ।
मत्ताविकाश्याश्मकेया मालिकाः श्वेतवाहनाः ।
मचेका श्वेतगिरिजा वैदर्भा घोटकाः स्मृताः ॥ ११ ॥

पूर्वदक्षिणभागेन हिमवन्तं समाश्रिताः ।
घोटकास्तेऽपि विज्ञेयाः श्यामे वा घोटकाः स्मृताः ॥ १२ ॥

अतः परं व्यञ्जनैस्तु प्रत्येकं संप्रवक्ष्यते ।
यथोद्दिष्टाः कुलगणाः शृणु तांश्च पृथक्पृथक् ॥ १३ ॥

काम्भोजाः –

काम्भोजाः सुमहाललाटजघनस्कन्धा महावक्षसो
दीर्घग्रीवमुखा महाजवयुता ह्रस्वाण्डमेढ्रासनाः।
श्रीमन्तः सुमहासमुद्ग्रचरणा दीर्घैस्तु जातैर्भुजैः
सर्वव्यञ्जनपूजिता दृढशफा मण्डूकनेत्राश्च ये ॥ १४ ॥

श्वेताश्च शोणाश्च भवन्त्यदीना
न कृष्णवर्णा च विवर्णितास्ते ।
ह्रस्वैश्च कूर्चैर्मृदुरोमकेशाः
ह्रस्वेन पृष्ठेन सुवर्णवन्तः ॥ १५ ॥

सुसंहिताङ्गाः प्रियदर्शनास्ते
नित्यं च भर्तुर्वशगा मनोज्ञाः ।

तेजस्विनः सारयुताः सुशीलाः
श्रेयः स्वरूपेण कुलेन दृप्ताः ॥ १६ ॥

समवृत्तजानुजङ्घा वृत्ताङ्गा ह्रस्वकुष्ठिकरखुराश्च ।
पीनास्तनुलाङ्गूलाः स्थूलाक्षाः शङ्कुकर्णाश्च ॥ १७ ॥

सुमहासृक्वप्रोथा महोदरास्ते महातनुश्वासाः ।
प्रत्यक्षं बडबामपि दृष्ट्वा न ये प्रहेषन्ते ॥ १८ ॥

ऊर्ध्वमुखाः स्थिरपादाशुभरोमाणः सुपार्श्वाश्चा ।
शूराः सुखसञ्चाराः काम्भोजास्ते समाख्याताः ॥ १९ ॥

बाह्लीकाः –

बाह्लीकाः काम्भोजैः समानसंस्थानवर्णरूपाश्च ।
तेषामयं विशेषो दीर्घोदरपृष्ठवंशास्ते ॥ २० ॥

परिणाहायामाभ्याधिकाः किञ्चिन्मयेक्षणाः शुराः ।
हृत्पृष्ठमूर्तिदीर्घादीर्घग्रीवा दशनकेशाश्च ॥ २१ ॥

मधुपिङ्गलाभनयना क्रुद्धास्ते दन्तखादिनः कथिताः ।
भर्तुश्च वत्सला स्युर्महाजवा रूपसौन्दर्यसम्पन्नाः ॥ २२ ॥

वनायुजाः –

वनायुजाश्च लघवः प्रचण्ड
मध्यप्रमाणाश्चपला न दीनाः ।
वृत्तायताः कायसमाः सुनेत्राः
ह्रस्वाण्डमेढ्रास्त्वथ शङ्कुकर्णाः ॥ २३ ॥

पूर्वार्धकायेषु समुच्छ्रितास्ते
ह्रस्वास्त्रिके भारसहाः सुसत्वाः ।
स्थूलैश्च पादैर्दृढकुष्ठिकाश्च
कालानुवर्णा बहुशो भवन्ति ॥ २४ ॥

अपाङ्गदेशे विकटाः सुदीर्घा
मेघेभनादेषु नशङ्किनस्ते ।
क्षान्ता मृगेन्द्रा इव ते विभान्ति
दर्पोज्ज्वला वह्निसमानरूपाः ॥ २५ ॥

रथे योक्तुं न शक्यन्ते न सहन्ते च यन्त्राम् ।
स्नायुसंयुतगात्राश्च सर्वेभ्योऽप्यधिका जवात् ॥ २६ ॥

वन्यपर्वतदुर्गाणां मध्ये नेच्छन्ति धावितुम् ।
मयूरसदृशग्रीवाः सुवर्णसदृशाश्च ये ॥ २७ ॥

गान्धाराः –

गान्धारा बहुवर्णाः शरीरवन्तः सुसंस्थिता बलिनः ।
दृप्तोदयाश्च पुरतः पश्चाद्विषमाश्च दीर्घाश्च ॥ २८ ॥

आरट्टजाः –

आरट्टजाः सुजघना अदीर्घपृष्ठाः सुकुष्ठिका बलिनः ।
स्थूलाक्षिकूटशङ्खास्तेजोजवसारयुक्ताः स्युः ॥ २९ ॥

सैन्धवाः –

सैन्धवकुलजा बलिनो दृढजानुमहोरसो महाप्रोथाः ।
तनुसृक्वत्त्वग्गोला विलम्बमुष्काः सुमेढ्राश्च ॥ ३० ॥

तैत्तिजाः –

दीर्घग्रीवामुखाः स्युः स्थूलाक्षास्ते महाकायाः ।
तैत्तिजकुलजा जविनः स्थूलहनुग्रीवमेढ्रमुष्काः स्युः ॥ ३१ ॥

कुलजाः –

पृथुवक्षोजघनाक्षा भाराध्वसहाः सुगात्राश्च ।
कुलजा वृत्तग्रीव आयतवक्त्राश्च दीर्घवालाश्च ॥ ३२ ॥

उपकुलजाः –

तनुरोमत्वक्केशाः सुवृत्तमध्योरुकुष्ठिकाख्याताः ।
उपकुलजाः कुलजानां समलिङ्गाः किञ्चिदायतशरीराः ॥ ३३ ॥

मेचकाः –

अल्पगतयोऽपसत्वा भारसहाः कर्बुराश्चैते ।
मेचककुलजा वाहा दीर्घग्रीव महोरसस्तुङ्गाः ॥ ३४ ॥

स्पष्टमुखवल्गुवर्णा मध्यबलाः शङ्ककर्णाश्च ।
तनुभिर्गात्रैर्ह्रस्वैः कूर्चैश्च खुरैश्च विपुलजघनाः स्युः ॥ ३५ ॥

उपमेचकाः –

विस्तीर्णकाकसाः स्युर्न कर्कशा मध्यमेढ्रास्ते ।
उपमेचकाः स्युरुच्चैर्बद्धशिरोग्रीवदुर्धरैः केशैः ॥ ३६ ॥

त्रैगर्ताः –

मृद्वङ्गा वल्गुसटाः सुकुष्टिका दुर्मुखास्तुरगाः ।
त्रैगर्ताः शशिवदनाः शशिबालाधिकेसराः शशिप्रोथाः ॥ ३७ ॥

गौधेयाः –

दृढपादा अक्रूरा शशिवर्णाः प्रायशस्तेऽश्वाः ।
यौधेया भारसहा सुखुरा वृत्तायतघनग्रीवाः ॥ ३८ ॥

सावित्रेयाः –

स्पष्टायतवदनाः स्युश्चण्डास्तनुसूक्ष्मरोमाणः ।
सावित्रेयास्तुरगा घासग्रासान्विता शूराः ॥ ३९ ॥

मृद्वाङ्गाः पृथुपादा महोदराः सुप्रसन्नाश्च ।
श्स्तोरुपृष्ठदीर्घा स्थिरमांसा दीर्घकेशवालाश्च ॥ ४० ॥

यवनाः –

चारुनयनकपोलास्तनुहनुवक्त्रास्तुरङ्गमाः शस्ताः ।
यवनास्तुरगा विपुलाः पृथुघनवक्षोललाटनयनाः स्युः ॥ ४१ ॥

दीर्घा सुकुष्टिकाः सुखुरा लघुक्रमाः शस्ताः ।
प्रियदर्शनाः सुवर्णाः स्पष्टायततनुमहाकायाः ।

तेजः सत्त्वोपेताः तनुत्वचश्चापि सूक्ष्मरोमाणः ॥ ४२ ॥

तर्जिताः –

द्वीपे समुद्रस्य चरन्ति वाहाः
सन्तर्जिता ये मधुना तु पूर्वम् ।
तीर्त्वा समुद्रं यवने तु देशे
तुरङ्गमाणां जनयन्ति पुत्रान् ॥ ४३ ॥

तेजस्विनस्तर्जितसंज्ञिकाश्च
तत्तुल्यरूपाः सुमहाजवाः स्युः ।
ज्ञेयाः प्रकृत्या निजया सपित्ता–
स्तेभ्योऽपि जातास्तुरगाः सुरूपाः ॥ ४४ ॥

अर्जुनाश्वाः –

ते स्युश्चार्जुनजा वाहाः पृथूदराः प्रलम्बमुष्काश्च ।
शुचिसमवक्रस्कन्ध ग्रीवाश्च ह्रस्वपृष्ठाः स्युः ॥ ४५ ॥

ह्रस्वयवनाः –

त एव ह्रस्वा यवन संज्ञास्त्वन्ये हयाः प्रोक्ताः ।
ह्रस्वाङ्गा शुभगात्राः शुभसाराः शुभजवाश्चापि ।
शुभरोमवालकेशाः सुभगाः सुमेढ्रकाः सुरूपाश्च ॥ ४६ ॥

तुषाराः –

प्रियदर्शना मनोज्ञाः तेजोजवसत्वसंयुक्ताः ।
एवं तुषारकाश्च जवसत्वबलान्विता महाकायाः ॥ ४७ ॥

5

भाराध्वक्लेशसहाः स्वेच्छाचारा पृथूदरोरस्काः ।
दृढमेधसः सुशीला बलवन्तस्ते मनस्विनश्चित्राः ॥ ४८ ॥

कादरेयाः –

पृथुजघनदृढपादा सुकुष्ठिकाः शुभखुरास्तुरङ्गाः ।
अश्वास्तु कादरेयादृढपादाः सूक्ष्मवालरोमाणः ॥ ४९ ॥

पार्वतीयाः –

स्थूलत्वचः सुशीलाः सुकुष्ठिकाः कायवर्तुलाश्चैव ।
अश्वास्तु पर्वतीयाः पूर्वशरीरेषु संस्थितास्ते स्युः ॥ ५० ॥

आवन्त्याः –

पश्चार्धेषु च विषमाः तनूदराः ह्रस्वपृष्ठाश्च ।
आवन्त्याः स्थूलाङ्गाः पृथुवक्षोजघनसूक्ष्मरोमाणः ॥ ५१ ॥

काश्मीराः –

औरस्याः पृथुजङ्घा दृढपादा महोदरोरस्काः ।
काश्मीराः शुद्धाक्षा विपुलसटाः सुसंहताः सुखुराः ॥ ५२ ॥

काननाः –

स्पष्टायततनुवक्त्रास्तुरगास्तु शङ्ककर्णास्ते ।
अश्वास्तु कानना वै शुभाननास्ते पुनः समुद्दिष्टा ॥ ५३ ॥

पूर्वार्धे स्युरुदग्राः पश्चार्धे चोद्यता जविनः ।
हेषन्ते प्रत्यक्षं दृष्ट्वा बडबां च शङ्ककर्णास्ते ॥ ५४ ॥

उष्ट्राः –

मृदुदीर्घा उद्ग्री उष्ट्राख्या उष्ट्रगात्रवक्त्राः स्युः ॥ ५५ ॥

वाहास्तु पार्वतीया बलान्विताः स्निग्धकेशाश्च ।
वृत्तास्ते दृढपादा महाजवाश्चेति विख्याताः ॥ ५६ ॥

आजानेयास्त्वेवं कथितानि कुलानि वै पृथक्त्वेन ।
षड्विंशतिरश्वानां च विशेषं वक्ष्यते त्वधुना ॥ ५७ ॥

आजानेयास्तुरङ्गा दृढचरणयुता वर्ष्मवन्तःसुनेत्रा
भूयिष्ठं वर्णयुक्ताः प्रकृतिगतिगुणैरर्चिता ह्रस्वमुष्काः ।
सङ्ग्रामे भर्तुवश्याः प्रबलजयुताः शुद्धसत्वाः सुशीला
आयुष्मन्तोऽल्परोगा मृदुतनुसुमहादीर्घनिर्मांसवक्त्राः ॥ ५८ ॥

सुविभक्तोपचिताङ्गा सुसंहता ह्रस्वपृष्ठखुरकर्णाः ।
बलतेजः सारयुता जितेन्द्रियाः क्षुत्पिपासभारसहाः ॥ ५९ ॥

शुभकायाः शुभरूपाः शुभगन्धाः शुभस्वराः शुभस्थास्ते ।
शुभलक्षणाश्च सुभगा न कर्कशास्ते जितक्रोधाः ॥ ६० ॥

निशितास्त्रभिन्नकायाः संज्ञां न जानन्ति विह्वलाः ।
तस्मात् आजानेया वाहास्तस्मादेते समुद्दिष्टाः ॥ ६१ ॥

एते विभिन्नदेहा विनिर्गतान्त्रा गताश्च मृत्युवशम् ।
यावत्पृष्ठे भर्ता तावत्प्राणान्न मुञ्चन्ति ॥ ६२ ॥

विस्तारभयान्न चोक्तम् कुलजानां लक्षणं हि शेषाणाम् ॥ ६३ ॥

उक्तं च शालिहोत्रेण –

तत्र काम्भोजानामुपकुलं वनायुजमारट्टजम् ।
बाह्लीकाश्च वनायुजानामुपकुलं गान्धाराः ।
आरट्टाजानां वाहेयाः सैन्धवानां तैत्तिराः ॥ ६४ ॥

॥ इति कुलोपकुलजलक्षणम् ॥

११. तालुरङ्गाध्यायः

कुललक्षणाः समाख्यातास्तालुरङ्गमतः शृणु ।
गर्भस्थस्य यदा पित्तं कुप्यते तालुके भृशम् ॥ १ ॥

कृष्णतालुस्तदा वाहो जायते पापलक्षणः ।
तालुरागोऽपि वाहानां शुभाशुभफलप्रदः ॥ २ ॥

श्वेतं पीतं रक्तं श्यामं कृष्णं च चित्रमूर्धसितम् ।
सप्तविधं जानीयात्तालुनि रागं तुरङ्गाणाम् ॥ ३ ॥

रक्तनिभः श्रेष्ठतमः शेषा रागाश्च नैवं शस्यन्ते ।
किञ्चिद्विशेषमेषां श्वेतादीनां प्रवक्ष्यामि ॥ ४ ॥

निर्वाणाङ्गारनिभं यस्य भवेत्तालु वाजिनस्तस्य ।
भर्तुरचिरेण राज्यं राष्ट्रं विनाशमुपयाति ॥ ५ ॥

भर्तुर्वधोऽर्धकृष्णे तालुनि जाते सुतस्य जानीयात् ।
ऊर्म्यन्तीरते कृष्णे पराजयं स्वामिनो विन्द्यात् ॥ ६ ॥

कृष्णेनातः क्षिप्तः मध्ये शुद्धं तु तालु यस्य स्यात् ।
परिणद्धतालुरश्वो भर्तुः क्लेशवहो ह्येषः ॥ ७ ॥

कृष्णस्तु तालुवंशे पर्यन्तः पद्मपत्रसङ्काशः ।
यस्याश्वस्य स नित्यं पराजयं स्वामिनः कुर्यात् ॥ ८ ॥

कृष्णैर्बिन्दुभिरतवा कल्माषैस्तालु चित्रितं यस्य ।
कल्माषतालुरेष स्वामिनमशुभे नियोजयति ॥ ९ ॥

दीपाग्निंबालदिनकर पद्मदलाभं भवेद्वापि ।
स्निग्धं तनु गंभीरं तालु शुभं वाजिनो ज्ञेयम् ॥ १० ॥

उक्तं च शालिहोत्रेण –

समानवर्णं वर्णेन तालुकं यस्य दृश्यते ॥ ११ ॥

न स तालुकदोषः स्यात् फलमल्पं च वक्ष्यते ।
सवर्णस्त्वथ दोषाय सकलः कृष्णतालुकः ॥ १२ ॥

॥ इति तालुरङ्गलक्षणाध्यायः ॥

१२. वर्णाध्यायः

श्वेतः शोणः कृष्णः हरितो वर्णाभवन्ति चत्वारः ।
चित्रस्तथा पञ्चमकस्त्वेते वर्णप्रकाराः पञ्चैव ॥ १ ॥

वर्णपरिज्ञानम् –

ज्ञेयः समानवर्णस्त्वेककेसररोमवालैश्च ॥ २ ॥

हीरक्षीरशशाङ्कशङ्खरजतप्रालेयवर्णाः सिता ।
आद्रालक्तकदाडिमीकुसुमवद्रक्ताश्च शोणाः स्मृताः ॥ ३ ॥

कृष्णास्त्वञ्जनकोकिलाम्बुदनिभा भृङ्गाङ्गनागोपमा ।
हेमाभा हरयः प्रदीप्तहुतभुग्गोरोचनासन्निभाः ॥ ४ ॥

एते शुद्धावर्णा अनुवर्णाश्चैव वर्णभेदाश्च ।
चित्रासाराश्चैषां संयोगेनोपजायन्ते ॥ ५ ॥

अनुवर्णपरिज्ञानम् –

तत्र त्वेको वर्णः पूर्वं पश्चाद्भवेत्परो यस्य ।
अनुवर्णं तं विन्द्याद्भेदं सर्वैर्विमिश्रितं वर्णैः ॥ ६ ॥

सारोऽश्वः –

एकद्वित्रिसवर्णैः विचित्रितो बिन्दुभिः सचित्रस्तु ।
श्वेतोऽन्यवर्णमण्डलयुक्तः सारः स तु समाख्यातः ॥ ७ ॥

कर्कोऽश्वः –

त्वङ्नेत्रवर्ष्ममेहनमेढ्राश्रयमुष्कखुरगुदप्रोथैः ।
पद्मोपमैस्तु कर्कः सितकेसरतनुजवालैश्च ॥ ८ ॥

ताम्रस्य तालुमुष्कौ मधूककुसुमप्रभौ तथा कर्कः ।
ताम्रत्वक्शुद्धाक्षस्त्वन्ये केचिद्वदन्त्येवम् ॥ ९ ॥

कुक्कुटोऽश्वः –

कर्कस्य यस्य जठरासननासाक्षिवक्त्रदशनाश्च ।
निचिताः कृष्णैर्विंदुभिरथवा रक्तैः कुक्कुटः प्रोक्तः ॥ १० ॥

क्रौञ्चपत्रोऽश्वः –

सितरोमवालकेशः कृष्णत्वग्गुह्यलोचनौष्ठखुरः ।
एष तु मुनिभिर्वाहो निर्दिष्टः क्रौञ्चपत्रश्च ॥ ११ ॥

सिन्धुवारकोऽश्वः –

त्वग्रोमवालकेसरगुह्याक्षिखुरैश्च सिन्धुवारनिभैः ।
योऽश्वः स सिन्धुवारकनामा मुनिभिः समुद्दिष्टः ॥ १२ ॥

सिंहोऽश्वः –

ताम्रा त्वक् संरक्तौ मुष्कौ वदनं च सिंहरोमा यः ।
वालैः केशैश्च सितैः सिंहः स हयः समाख्यातः ॥ १३ ॥

वृषगौरोऽश्वः –

रक्तोत्पलपीतयुक्तस्ताम्रत्वक्चैव संस्थितो गौरः ।
शुक्लोऽपि कृष्णयुक्त स तु वृषगौरः समुद्दिष्टः ॥ १४ ॥

मुञ्जकेशोऽश्वः –

यस्यान्यवर्णस्य हि शुक्लवर्णाः
केशा भवन्तीह स मुञ्जकेशः ।

अञ्जनकेशकोऽश्वः –

यस्यान्यवर्णस्य तु कृष्णवर्णाः
केशाः स वै अञ्जनकेशकोऽश्वः ॥ १५ ॥

मिश्रकेशकोऽश्वः –

यो बहुवर्णैः केशैर्युक्तः स मिश्रकेशकः कथितः ।
बहुविधवर्णैर्वालैः स प्रोक्तो मिश्रवालकश्चैव ॥ १६ ॥

शोणोऽश्वः –

कृष्णाक्षिगुह्यकेसर त्वग्वालखुरास्तुरङ्गमाः शोणाः ।

शोणानुवर्ण्यश्वः –

शोणानुवर्णिनो वा विज्ञेयाः कालवालैस्तु ॥ १७ ॥

शुक्लरोमकोऽश्वः –

रक्तोऽल्पशुक्लरोमा रक्तखुरो रक्तवालस्तु ।
कृष्णनयनस्तु वाजी सोऽप्युक्तः शुक्लरोमकः प्राज्ञैः ॥ १७ए ॥

कालरोमकोऽश्वः –

कृष्णाधिकस्त्वगादौ ससंज्ञितः कालरोमको निपुणैः ।

मृदुरोमकोऽश्वः –

सितरक्तासितचर्मा सोऽश्वो मृदुरोमकः कथितः ॥ १८ ॥

कालाक्षिकोऽश्वः –

ते चापि बहुलकृष्णाः कालाक्षिकसंज्ञिताः स्मृता वाहाः ।

श्वेताक्षिकोऽश्वः –

बहुशुक्लाः श्वेताक्षिक नामानो वाजिनः कथिताः ॥ १९ ॥

पाटलोऽश्वः –

सितरक्तासिततनुजैर्यः कृष्णो वालकेशखुरनयनैः ।
कृष्णत्वक्चैव भवेत् स ऋष्यकः पाटलो नाम ॥ २० ॥

कृष्णत्वक्सितरक्तैस्तनूरूहैः पाटलो हयः प्रोक्तः ।

सुमनः पाटलोऽश्वः –

शुक्लैः स एव बहुभिः स्यात्सुमनः पाटलो वाजी ॥ २१ ॥

रक्तपाटलोऽश्वः –

बहुभिः शोणैस्तनुजैरल्पसितैः रक्तपाटलो वाजी ।

चक्रवाकोऽश्वः –

पीतैर्वालैवाजी सोऽप्युक्तश्चक्रवाकं संज्ञश्च ॥ २२ ॥

सिद्धार्थकोऽश्वः –

तनुजैर्गौरैः पीतैर्वाहः सिद्धार्थकः प्रोक्तः ।

कपिलोश्वः –

रक्तैः पीतैरेतैर्युक्तः कपिलो भवेद्यस्तु ॥ २३ ॥

धूम्रवर्णोऽश्वः –

असिताल्पयुतः शोणस्तु धूम्रवर्ण इति कथ्यते वाजी ।

खञ्जरीट्यश्वः –

श्वेतैः पीतैरसितैर्वालत्वङ्मिश्रकेसरो यस्तु ।
ज्ञेयः स खञ्जरीटी पीतश्वेतोत्तरो वाहः ॥ २४ ॥

करण्टकोऽश्वः –

सितरक्तपीतरोमा रक्तत्वग्यः करण्टकः सोऽश्वः ।

कर्बुरोऽश्वः –

हंसग्रीवसवर्णो रक्तत्वक् कर्बुरो ज्ञेयः ॥ २५ ॥

श्वेताश्वस्य वैशिष्ट्यम् –

सर्वैर्वर्णैः शस्तास्तुरगाः सप्रभा स्थिराः स्निग्धाः ।
तेषां श्वेतः श्रेष्ठो यतो ध्रुवश्चाव्ययश्चासौ ॥ २६ ॥

सर्वेषां वर्णानां संयोगः श्वेतसंयुतः शस्तः ।
यस्मात्कृतेऽपि शुक्लस्तस्माच्छ्वेतः प्रधानतरः ॥ २७ ॥

किं बहुना येनोक्तास्तत्र हयास्तु वर्णनामाभिः केचित् ।
द्रव्यस्य यस्य सदृशास्तन्नामानस्तुरङ्गमा ज्ञेयाः ॥ २८ ॥

देववाहानां वर्णविशेषाः –

सर्वश्वेता शशिनो हरयः कनकप्रभाः सुरेन्द्रस्य ।
कृष्णा यमस्य वाहाः कर्काः शुभलक्षणा विष्णोः ॥ २९ ॥

शुकपत्रनिभा भानोः
किंशुकवर्णा हया हुताशस्य ।
असिताभ्रनिभा वरुणस्य
कुबेरस्य तु कुमुदनिभास्तुरङ्गमाः ॥ ३० ॥

एभिर्वर्णैरश्वाः शुभस्वरावर्तकायरूपाश्च ।
एतेषां देवानां पृथक्पृथग्वाहनानि कथितानि ॥ ३१ ॥

॥ इति वर्णाध्यायः ॥

१३. राजवाहाध्यायः

देवोपवाह्यं कथितं राजोऽश्वं चाप्यतः परम् ।
परमाश्वं चाभिषेच्यं पुरोधाश्वं तथैव च ॥ १ ॥

अमात्यसेनापत्योश्च युवराजस्य वाहनम् ।
वाजिनं संप्रवक्ष्यामि मुनिप्रोक्तं पृथक्पृथक् ॥ २ ॥

देवाश्वः –

यः पद्मकिञ्जल्कसमानवर्णः
कङ्कफलाभः शुकपत्रवर्णः ।
रक्तोत्पलाभः शिखिकण्ठनीलो
वैडूर्यवर्णे नयने चयस्य ॥ ३ ॥

रक्ताश्च पीताश्च सिता भवन्ति
यस्यान्यवर्णस्य हयस्य पादाः ।
रक्त सुजिह्वोन्नततालुजङ्घः
सुलक्षणः श्रेष्ठशुचिः सुधीरः ॥ ४ ॥

श्रुत्वा स्वनं यस्य भयेन
दीनास्तिष्ठन्ति दुःखेन मुहुस्तुरङ्गाः ।
मूत्रं पूरीषं च समुत्सृजन्ति
श्रीमान् स देवाश्च इति प्रसिद्धः ॥ ५ ॥

पुरोधोऽश्वः –

कृष्णाम्बुदाभः शितिमण्डलैश्च
यो भूषितः श्वेतशफः सिताक्षः ।
शूरः शुचिः सिंहगजेन्द्रनादः
स्यादेष मेघोपम एव वाहः ॥ ६ ॥

कर्कः पद्मनिभास्यः शुभगन्धः सर्वगतिर्निपुणः ।
क्षान्तः स खलु पुरोधोऽश्वः शुभसत्वावर्तसम्पन्न ॥ ७ ॥

राजाश्वः –

श्वेतं कृष्णं रक्तं हरिमथवा तप्तकाञ्चनप्रख्यम् ।
अनुवर्णं भेदं वा चित्रं वा सारसाभं वा ॥ ८ ॥

एभ्यः क्रमादन्यमपि प्रसिद्धं
मेधाविनं चाल्पपुरीषमूत्रम् ।
शुभोष्ठसत्वाननतालुदन्तं
भद्रं महावेगमरोगकं वा ॥ ९ ॥

छायापवित्रं सुगतिं शुभद्युतिं
महाबलं स्निग्धतनूरुहेक्षणम् ।
श्रीमन्तमत्रासितमग्र्यवालं
नृणां मनोज्ञं बलपुष्टिवर्धनम् ॥ १० ॥

शुभलक्षणं मनोज्ञं शुभपुण्ड्रं शुभगतिं शुभावर्तम् ।
आयुष्मन्तं क्षान्तं सुविभक्ताङ्गं शुभच्छायम् ॥ ११ ॥

आजानेयमरोगं जितेन्द्रियं श्लैष्मिकं महाकायम् ।
स्थिरशायिनं वयःस्थं सुसंहताङ्गं महासारम् ॥ १२ ॥

रहितं सर्वैर्दोषैः सर्वैः शुभलक्षणैः समायुक्तम् ।
सुमनसमनिन्दिताङ्गं प्रियगन्धविलेपनं शूरम् ॥ १३ ॥

ब्राह्मणमथवा क्षत्रियमकर्कशं पुण्यगन्धमभिरूपम् ।
कुर्यात्तं हयराजं तादृशमुपशीर्षकं महाराजः ॥ १४ ॥

परमाश्वः –

ईदृग्विधगुणयुक्तं नयनमनोनन्दनं सदाहृष्टम् ।
परमाश्वं श्रवणादिभिरङ्गैः सर्वैस्तु देवमयैः ॥ १५ ॥

यस्य तु तुरगस्य भवेद्वर्णद्वयमर्कचन्द्राभम् ।
रक्तं बालार्कनिभं श्वेतं सम्पूर्णसोमनिभम् ॥ १६ ॥

कथितः परमाश्वोऽयं सम्भवतः सर्वलक्षणैः सुभगः ।
ब्रह्मादयो यस्य देवाः सर्वेष्वङ्गेषु संस्थिताः ।
मुखं ब्रह्मा यस्य चक्षुर्भास्करो भुजगः श्रुतौ ॥ १७ ॥

ललाटे च निशानाथो वामप्रोथे च निर्ऋतिः ।
बाह्वोश्चैवाश्विनौ ज्ञेयौ विज्ञेयो हेषिते घनः ॥ १८ ॥

ग्रीवायां पावकः काये वैकुण्ठो वक्षसि प्रभुः ।
जातो ह्येष जयार्थं वै देवानामाहवे सदा ॥ १९ ॥

यज्ञः स्वर्गपथः पुण्यः पार्थिवानां परं बलम् ।
य एवमेवं जानाति ज्ञात्वा यत्नेन पूजयेत् ॥ २० ॥

स राजराजो भवति शक्रवत्पृथिवीपतिः ।

अभिषेचनिकोऽश्वः –

अभिषेच्यं शृणु हयं कीर्त्यमानमतः परम् ॥ २१ ॥

मुक्तावलीशङ्खहिमेन्दुसन्निभं
महाबलं भद्रमपार्श्वशायिनम् ।
क्षान्तं सुगन्धं सुकुलोद्भवं शुचिं
शूरं शुभावर्तमतीव रूपिणम् ॥ २२ ॥

शुभाननोष्ठं शुभतालुदन्तं तेजोमयं सारबलैरुपेतम् ।
सत्वान्वितं दृष्टिमनोऽभिरामं हृष्टं शुभावर्तगतिस्वरं च ॥ २३ ॥

श्रीमन्तं द्युतिमन्तं जितेन्द्रियं श्लैष्मिकं महाकायम् ।
युवराजस्याभिमतमभिषेच्यं तं हयं कुर्यात् ॥ २४ ॥

क्षत्रियाश्वः –

स्फटिकतुषारशङ्खरजतामलहरिशशाङ्कसन्निभम् ।
अभिनवदाडिमीकुसुमविद्रुमबालदिवाकरोपमम् ॥ २५ ॥

अलिकुलकोकिलाञ्जनं भुजङ्गममेघमषीसमप्रभम् ।
कनकसमप्रभं ज्वलितवह्निशिखासदृशं तुरङ्गमम् ॥ २६ ॥

मनोरमं सिंहगजेन्द्रगामिनं
विभक्तसर्वाङ्गमनिन्द्रितामनम् ।
सुस्निग्धरोमाणमशूलकं शुचिं
सत्वान्वितं क्षत्रियमाहुरश्वम् ॥ २७ ॥

सन्नाह्योऽश्वः –

वैश्यं कुलजं दान्तं शूरं मेधाविनं प्रभायुक्तम् ।
शुभपुण्ड्रं शुभगन्धं सन्नाह्यं वाजिनं कुर्यात् ॥ २८ ॥

औपवाह्योऽश्वः –

रूक्षकमथवा पाटलमरिष्टं पीतवर्णमथ गौरम् ।
रोमकमथवा धूसरचित्रं वा क्रौञ्चपत्रं वा ॥ २९ ॥

सुखवाहं दृढपादं शूरं जितेन्द्रियं सुशीलं च ।
शुभगामिनं सुपृष्टं नान्येषां पृष्ठगं शीघ्रम् ॥ ३० ॥

अत्रासितं प्रहृष्टं विकटाटोपं मनोहरं शान्तम् ।
सन्नाह्यस्यैव समं समुपवाह्यं हयं कुर्यात् ॥ ३१ ॥

सचिवाश्वः –

शुद्धार्काभं श्वेतं रक्तं कृष्णं हरिं शुभच्छायम् ।
क्षान्तं चैव वयःस्थं तं तुरगं सचिववाहनं कुर्यात् ॥ ३२ ॥

सन्नाह्यः –

श्वेतः सुप्रभगन्धस्ताम्रत्वक्तालुदन्तखुरमुष्कः ।
तेजस्वी शुभनादः स हयः सन्नाहिको नृपतेः ॥ ३३ ॥

शङ्खसिताश्च ललाटे चत्वारश्चरणाः प्रदक्षिणावर्ताः ।
कलहंसभैरवरवः स हयः सन्नाहिको नृपतेः ॥ ३४ ॥

6

राजाश्वः –

सुमनाः पुष्पसवर्णः श्वेतललाटः शुभच्छायः ।
मणिवैडूर्य शुभाक्षः सुदीर्घपुण्ड्रो नरेन्द्राश्वः ॥ ३५ ॥

जीमूतवर्णो घनघोषहेषी
मध्वाज्यगन्धो गजहंसागामी ।
प्रियाश्च माल्यस्य विलेपनस्य
सोऽप्यश्वराजो नृपवाहनं स्यात् ॥ ३६ ॥

यः शक्रगोपकायः पारावतलोचनः स राजाश्वः ।
यस्तु शुचिः शुभगन्धः शुभनादः सोऽपि नृपवाहः ॥ ३७ ॥

शोणप्रवालवर्णो यो मणिवैडूर्यसदृशनयनोऽश्वः ।
दक्षिणकेशान्तस्था शुक्तिश्चोर्ध्वायता यस्य ॥ ३८ ॥

तेन तुरगेण रणे निःशेषं रिपुबलं विनिर्जित्य ।
प्रमुदितनिजबलसहितः स्वस्थो नृपतिः समायाति ॥ ३९ ॥

हेमनिभो हरिरपरो हरिणगतिर्हरिलोचनो हृष्टः ।
भुवमनुधावितुमिच्छति स एष राजाश्वः इत्युक्तः ॥ ४० ॥

नन्दीमुखोश्वः –

श्वेतानि चरणमस्तकमुखानि तुरगस्य यस्य जायन्ते ।
नन्दीमुख नामासौ तुरगः सर्वार्थसिद्धिकरः ॥ ४१ ॥

यस्तु प्रवर्त्यमानो नितरामदयैर्महाशूरैः ।
अभिनन्दति गर्जन्तं स खलु मतो व्याघ्रशाब इव ॥ ४२ ॥

मानोन्नतो विविक्तैरातङ्करहित आयुष्मान् ।
प्रतिलोमसलिलपायी स शुद्धसत्वो नरेन्द्राश्वः ॥ ४३ ॥

येषां दीपशिखोपमा नयनयोरन्ता दृशौ श्येनवत्
ग्रीवा क्रौञ्चनिभा गतिर्गजसमा पादाः समुद्रोपमा ।
उद्वेगप्लुतिभिश्च वानरसमाः स्वैरं रणप्रेक्षिका
शङ्खक्रौञ्चमृगेन्द्रदुन्दुभिधाना व्याघ्रेभतुल्यस्वराः ॥ ४४ ॥

वक्षोभिर्हरिणाधिपप्रतिनिभैर्व्याघ्रोपमैर्बाहुभि–
रावर्तैस्तु शुभैः प्रधानकुलजा सुस्निग्धवर्णप्रभाः ।
उष्ट्राक्षाः प्रियदर्शनाः सवयसः श्वासैः सुगन्धैर्युता
धन्यास्ते जयराज्यवित्तसुखदाः सन्नाहिका भूपतेः ॥ ४५ ॥

श्यामकर्णलक्षणम् –

श्यामैः कर्णैः सितैः केशैः पुण्ड्रैस्तु दिनसन्निभैः ।
सर्ववर्णैस्तु विज्ञेयाः श्यामकर्णास्तुरङ्गमाः ॥ ४६ ॥

एवंरूपा वाहा यत्र वसन्ति भवन्ति तत्र सस्यानि ।
न प्रभवन्त्युपसर्गा वर्षति काले च पर्जन्यः ॥ ४७ ॥

नन्दन्ते हि च तरुणा वृद्धा जीवन्ति वाजिनो निरूजः ।
हयराजानश्चैते वसन्ति शुभलक्षणा यत्र ॥ ४८ ॥

तस्माद्राजा तुरगा नेवंविधान्नृपलक्षणोपेतान् ।
गन्धैर्माल्यैर्बालिभिः प्रपूजयेदागतान्विषये ॥ ४९ ॥

॥ इति राजवाहाध्यायः ॥

१४. आयुर्लक्षणाध्यायः

आयुर्लक्षणमश्वानामत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यते ।
शालिहोत्रादिभिः प्रोक्तं यथापूर्वं तपोधनैः ॥ १ ॥

सुमहान्तश्च ये वाहा ह्रस्वकर्णास्तथैव च ।
स्वरनेत्रस्वरभावेषु न दीनाश्चिरजीविनः ॥ २ ॥

महाघोणा महाकाया ये चाश्वाः पृथुवक्षसः ।
तेषां दीर्घं भवेच्चायुः स्निग्धाङ्गाश्चैव ये सदा ॥ ३ ॥

कर्णाग्रे पीडिते येषां सिन्दूराभस्य दर्शनम् ।
शोणितस्य भवेत्क्षिप्रं ते मताश्चिरञ्जीविनः ॥ ४ ॥

नभो जिघ्रन्ति ये चापि तेऽपि दीर्घायुषो मताः ।
विनिष्किरन्ति ये ग्रासं स्वग्रासाय तुरङ्गमाः ॥ ५ ॥

कुष्टिकायां किणा येषां दृश्यन्ते वाजिनां स्फुटाः ।
प्रशस्तं च भवेद्वक्षो येषां ते दीर्घजीविनः ॥ ६ ॥

पद्मपत्रदलाकारं जिह्वाग्रे यदि वाजिनः ।
दन्ताश्च मौक्तिकाकाराः लिङ्गं येषां च निर्मलम् ॥ ७ ॥

सीत्कारश्च भवेद्येषां लाङ्गूले चलनं पुनः ।
प्रस्वेदः शुभगन्धस्तु नखा वै दर्पणोपमाः ॥ ८ ॥

येषां च दीर्घमानं वै ते सर्वे चिरजीविनः ।
स्निग्धगम्भीरदीर्घाश्च प्रोथजा यस्य वाजिनः ॥ ९ ॥

भवन्ति विपुला रेखास्तं विन्द्याद्दीर्घजीविनम् ।
छत्रचामरभृङ्गारखङ्गाङ्कुशनिभास्तथा ॥ १० ॥

शक्तिवज्रगदाकारा ध्वजादिसदृशास्तथा ।
ऊर्ध्वं प्रोथस्थिता रेखा यस्य वामेन चानताः ॥ ११ ॥

ह्रस्वा वा यस्य वाहस्य न चिरं तस्य जीवितम् ।
श्रीवृक्षस्वस्तिकाभासाः प्रोथै रेखाश्चिरायुषम् ॥ १२ ॥

ऊर्ध्वं प्रोथे समा रेखा दृश्यन्ते यस्य वाजिनः ।
तस्य मृत्यु समुद्दिष्टो दशमं प्राप्य वत्सरम् ॥ १३ ॥

अङ्गुलाभं दश द्वे च वर्षाणां तस्य जीवितम् ।
त्रयोदश स जीवेत्तु यस्य स्युश्चतुरङ्गुलाः ॥ १४ ॥

तिर्यगेवोर्ध्वगे चैव द्वे रेखे यस्य वाजिनः ।
प्रोथजे यस्य वाहं तं विद्यादेवं चतुर्दश ॥ १५ ॥

दक्षिणेन च पार्श्वेन यः शेते सर्वदा हयः ।
बहुमूत्राल्पमूत्राश्च ते चिरञ्जीविनो हयः ॥ १६ ॥

विनतः पूर्वकायेन स्थले जान्वोश्च यो हयः ।
सूना[?]क्षकूटस्तन्द्राक्षः स्वल्पायुः स प्रकीर्तितः ॥ १७ ॥

॥ इत्यायुर्लक्षणम् ॥

१५. उत्पातप्रकरणाध्यायः

अतः परं प्रवक्ष्यामि तुरगाणां विभागतः ।
ज्वलितेन यथाऽङ्गेन फलं वाच्यं शुभाशुभम् ॥ १ ॥

यदा ज्वलति वाहस्य सर्वगात्रं हुताशवत् ।
तदा विन्द्यादनावृष्टिं वर्षमेकं न संशयः ॥ २ ॥

अतः पुरविनाशस्तु मेहने ज्वलिते भवेत् ।
उदरे वित्तनाशस्तु पायौ पुच्छे पराजयः ॥ ३ ॥

उत्तमाङ्गे च वक्त्रे च घोणायां चासने तथा ।
भर्तुर्भयं च वाहानां ज्वलितं यत्र नेत्रकम् ॥ ४ ॥

धूमो ललाटे बाह्वोश्च तथा वक्षसि निन्दितः ।
तत्रैव ज्वलनं शस्तं तथा नासासमुद्भवम् ॥ ५ ॥

यदा व्याधिं विना वाजी ग्रासं त्यजति दुर्मनाः ।
अश्रुपातं च कुरुते तदा भर्तुरशोभनम् ॥ ६ ॥

स्वयमेव यदा वक्त्रमोष्ठौ कम्पयते हयः ।
कविभिः काव्यनिर्दिष्टं तदा विन्द्याज्जयं प्रभोः ॥ ७ ॥

सर्वदैवविरोधस्तु सर्वेषां नैव पूजितः ।
वामपादाभिघातस्तु प्रभोर्यात्रानिषेधकः ॥ ८ ॥

स्वामिनाऽऽरूढमात्रेण दक्षिणं पार्श्वमात्मनः ।
तुरङ्गमो यदा पश्येत्तदा भर्तुर्जयो भवेत् ॥ ९ ॥

अकस्माद्दन्तपातश्च तेषां भीतिः प्रभोः स्मृता ।
पुच्छवालान्स्वयं बाहोर्वामतो विकिरेद्यदा ॥ १० ॥
तदा भर्तुः प्रवासः स्याद्दक्षिणे विजयं तथा ।
प्रकिरन्ति यदाऽऽत्यर्थं सर्वं पुच्छं तुरङ्गमाः ॥ ११ ॥

॥ इत्युत्पातप्रकरणाध्यायः ॥

१६. वाहनशिक्षाध्यायः

ब्रह्मणैव यथा दिष्टो वाहानां वाहनो विधिः ।
सारं तस्य समुद्धृत्य सर्वं तत्कथयाम्यहम् ॥ १ ॥

तुरङ्गवाहकस्यापि दोषस्य च गुणस्य च ।
विशेषं संविधानेन तत्सर्वं कथयाम्यहम् ॥ २ ॥

साम न ज्ञायते यस्माद्दृढरूपेण वादयेत् ।
साम प्रदानं दण्डं च त्रिविधं विनियोजयेत् ॥ ३ ॥

त्रासी लब्धः क्षुधालुश्च विप्रः संपरिकीर्तितः ।
शूरश्च दृढमन्युश्च क्षत्रियस्तुरगः स्मृतः ॥ ४ ॥

पापिनः कल्परूपाश्च दुष्टा वैश्याः प्रकीर्तिताः ।
विरूपा विषमाश्चैव शूद्राश्चण्डा उदाहृताः ॥ ५ ॥

ब्राह्मणं शक्तिदानेन साम्ना च क्षत्रियं हयम् ।
वैश्यं दण्डेन शब्देन शूद्रं दण्डेन वाहयेत् ॥ ६ ॥

प्रत्यूषे वाहयेद्विप्रं क्षत्रियं प्रहरे गते ।
वैश्यं सन्ध्यां गते काले शूद्रं रात्रौ च वाहयेत् ॥ ७ ॥

सत्वं च त्रिविधं प्रोक्तमुत्तमाधममध्यमम् ।
उत्तमं चोपशापेन साम्ना दण्डेन मध्यमम् ॥ ८ ॥

शब्दयोगेन दण्डेन वाहयेदधमं बुधः ।
सहजे निर्मले वाहे तैलदुग्धस्य रूपवत् ॥ ९ ॥

शास्तिश्च द्विविधा प्रोक्ता बलदौर्बल्यसम्भवा ।
बलिष्ठो दुर्बलत्वेन दुर्बलोऽपि बलेन वा ।
बलेनोपाधितश्चैव सत्वं ज्ञात्वा च वाहयेत् ॥ १० ॥

आर्द्रां सुकठिनां चैव पाषाणोदकसंयुताम् ।
तृणकाष्ठसमायुक्तां रङ्गभूमिं तु वर्जयेत् ॥ ११ ॥

समां च विपुलां चैव किञ्चित्पांसुसमन्विताम् ।
एकान्ते विजने रम्ये रङ्गभूमिं तु कारयेत् ॥ १२ ॥

स्थूलः क्रोधी च मूर्खश्च चित्तौत्सुक्यश्चलासनः ।
अस्थाने दण्डपाति च वाजी तस्य न सिध्यति ॥ १३ ॥

प्रचलत्यासनं यस्य ऊर्ध्वं दण्डनिपातनम् ।
न तस्य वाहनं वाजी दुर्लभं वाजीवाहनम् ॥ १४ ॥

दृढासनोऽथ तत्त्वज्ञो जितमुष्टिर्निरालसः ।
अविरागी स्थिरश्चापि षडेते वाजिवाहकाः ॥ १५ ॥

चित्तं यो नैव जानाति तुरगस्य समासतः ।
न वहन्ति हयास्तस्य दण्डपातेन ताडिताः ॥ १६ ॥

हेषिते चलिते भीते तथा चोन्मार्गगामिनि ।
कुपिते भ्रान्तचित्ते च षट्सु दण्डं निपातयेत् ॥ १७ ॥

हेषिते ताडयेन्मूर्ध्नि जानुभ्यां चलिते तथा ।
क्रुद्धे उरसि हन्तव्यो भ्रान्तचित्ते तथोदरे ॥ १८ ॥

भीतं च ताडयेत्पश्चान्मुखे चोन्मार्गगामिनम् ।
ज्ञात्वा दोषं च रूपं च स्थानेष्वेतेषु ताडयेत् ॥ १९ ॥

अस्थाने ताडितो वाजी यावज्जीवं न सिध्यति ।
नो जहाति च तद्दोषं यावज्जीवत्यसौ हयः ॥ २० ॥

॥ इति वाहनशिक्षाध्यायः ॥

१७. धाराऽध्यायः

धाराः पञ्च प्रवक्ष्यामि मुनिभिर्या प्रकीर्तिताः ।
प्रथमा विक्रमा धारा द्वितीया पुलका स्मृता ॥ १ ॥

तृतीया पूर्णकण्ठी तु चतुर्थि त्वरिता स्मृता ।
पञ्चमी चैव या धारा निरालम्बा प्रकीर्तिता ॥ २ ॥

षष्ठी चैवा तु या धारा श्रूयते न तु दृश्यते ।
विक्रमा गतिधारा च चतुष्का पुलका मता ॥ ३ ॥

मुखपादसमायुक्ता पूर्णकण्ठी तु सा भवेत् ।
स्वेच्छया त्वरिता धारा ताडिता चैव पञ्चमी ।
षष्ठी चैव तु या धारा स्वर्गलोके महीयते ॥ ४ ॥

वल्गाश्च संप्रवक्ष्यामि मुनिभिर्याः प्रकीर्तिताः ।
पुष्पवन्ती च गोकर्णी तूलोत्तूला चला तृषा ॥ ५ ॥

नामखण्डी पुष्पधारा दृढमुष्टी चतुस्तनी ।
द्विहस्ता चैकहस्ता च सुभगा शोभना मता ।
इत्येते द्वादश वल्गाः मुनिभिः परिकीर्तिताः ॥ ६ ॥

॥ इति धाराध्यायः ॥

१८. आरोहविधानाध्यायः

आरूढः कर्णमध्ये तु मनो लक्ष्येत वाजिनः ।
शनैस्तं वाहयेत्पूर्वं शिशुतुल्यं समादिशेत् ॥ १ ॥

न वक्त्रो न तथोत्तानो न कुब्जो नाप्यधोमुखः ।
न भयस्तब्धगात्रश्च स भवेदश्ववाहकः ॥ २ ॥

स्थिरोरुः स्थिरपादश्च त्रिकोन्नम्रः स्थिरासनः ।
दक्षिणादिस्तुरङ्गस्य चासने तु दृढः सदा ॥ ३ ॥

अश्ववाहः समाख्यातः शेषास्ते भारदायकाः ।

वाहनकालः –

ग्रीष्मादिषु न कर्तव्यमृतुषु त्रिषु वाहनम् ॥ ४ ॥

हेमन्तादिषु कर्तव्यं सादिभिः शास्त्रवेदिभिः ।
प्रतिपत्सु त्रयोदश्यां नवम्यां वा सिते दले ॥ ५ ॥

धृतिसिद्ध्यादियोगेषु वासरे चन्द्रसूर्ययोः ।
मूलरोहिणिहस्तेषु पुष्ये वै चोत्तरासु च ॥ ६ ॥

एवं विधे दिने सादी वाहनं वाहयेच्छुभम् ।

वाहनविधिः –

रङ्गभूमौ रैवतकं प्रसिद्धं स्थापयेत्ततः ॥ ७ ॥

पुष्पैर्धूपैः प्रदीपैश्च चन्दनैः पायसैस्तथा ।
पक्वान्नैः पञ्चगव्यैश्च प्रातः शुचिः सुवाससाः ॥ ८ ॥

रक्ताम्बरधरो भूत्वा रक्तपुष्पधरस्तथा ।

ओं नमो रैवताय अश्वहृदयाय ह्रीं क्रीं ओं नमः श्वेताय सौम्यरूपाय इममश्वं साधय साधय बन्धय वश्यं कुरु कुरु महावीर्याय रैवताय नमः ।

एतन्मन्त्रं जपेत्प्राज्ञो हयस्य दक्षिणे श्रुतौ ।
एकविंशतिवारं च ततः पर्याणयेद्धयम् ॥ ९ ॥

क्रोशमेवं तमारुह्य नयेद्दीर्घं शनैः शनैः ।
वल्गाः ग्रहं च कर्तव्यं सव्यं चासव्यमेव च ॥ १० ॥

विक्रमा पुलका पूर्णा कटी च त्वरिता तथा ।
खलीनादौ प्रयोक्तव्य सादिना वाजिनां क्रमात् ॥ ११ ॥

नातिस्थूलं नातिकृशं न स्तब्धं नातिकर्कशम् ।
सप्ताङ्गुलप्रमाणं तु खलीनं कारयेद्बुधः ॥ १२ ॥

खलीनादिषु लोहेषु धारयेद्विक्रमादिषु ।
क्रमेणैव तुरङ्गाणां कटकानि प्रयोजयेत् ॥ १३ ॥

खलिनादौ च धारासु पदेषु शिक्षितो हयः ।
तदा करेषु स्तब्धांसं वाहयेद्विक्रमादिभिः ॥ १४ ॥

शतहस्ताधिका भूमिं सप्तहस्तावसानिकाम् ।
भ्रामयेद्वाजिनं सादी सव्यं चैवापसव्यकम् ॥ १५ ॥

मण्डलं चतुरश्रं च गोमूत्रं चार्धचन्द्रकम् ।
नागपाशं क्रमेणैव भ्रामयेत्कटपञ्चकम् ॥ १६ ॥

एवमन्येषु लोकेषु त्रिधैव भ्रमयेत्कटे ।
य एवं वाहयेद्वाहं तस्य कष्टं न जायते ॥ १७ ॥

दद्याद्भयमभीतस्य भीतस्यापि हरेद्भयम् ।
रहस्यं सादिनामेतद्वाहनेऽस्ति त्रिधोदितम् ॥ १८ ॥

पूर्वोक्तेषु च देशेषु बहु दोषेषु ताडयेत् ।
न जातु सादिनाऽन्यस्मिन् काले दोषशतैरपि ॥ १९ ॥

दम्यमानस्य चाश्वस्य यो दोषः सादिदोषतः ।
ज़ायतेऽसौ निराकर्तुं सादिना नैव शक्यते ॥ २० ॥

एवं शास्त्रविधानेन यः सादी वाहयेद्धयान् ।
हरयस्तस्य सिद्ध्यन्ति भवन्ति फलदायकाः ॥ २१ ॥

वाहनं यद्यदुष्टं च धूपलेपनमन्त्रकैः ।
तदहं सम्प्रवक्ष्यामि मुनिभिः कीर्तितं यथा ॥ २२ ॥

अस्थिभिर्दशनैश्चैव वृकानां च तथा बुधः ।
विषैर्मकरदंष्ट्राभिर्धूपसंयुक्तसर्पिषा ॥ २३ ॥

एलागरुमदोशीरनागकेसरचन्दनैः ।
स्वर्जिकातैलसंयुक्तैर्धूपयेद्दुष्टवाजिनम् ॥ २४ ॥

विषलोहमदैलाभिस्तैलाज्यदधिचन्दनैः ।
अशेषदोषनाशाय धूपः प्रोक्तो हि वाजिनाम् ॥ २५ ॥

विलेप्य गोमयै प्रातर्निशीते सर्वसिन्धिषु ।
अष्टम्यां च विशेषेण दुष्टाः सिद्ध्यन्ति धूपिताः ॥ २६ ॥

कीलासचन्दनं कौन्ती सिद्धार्थं मरीचानि च ।
अञ्जनं सर्वदुष्टानां देयं पर्वणि पर्वणि ॥ २७ ॥

अञ्जनाभ्यञ्जितो वाजी निर्वाणमभिगच्छति ।
कोपं मोहं भयं त्यक्त्वा वश्यः स्यात्स्यादिनो भृशम् ॥ २८ ॥

प्रातः सादी शुचिः स्नातः शुक्लाम्बरधरस्तथा ।
उपोषितो यमी भूत्वा जपेत्कर्णेऽथ दक्षिणे ॥ २९ ॥

हय गन्धराज त्वं श्रुणुष्व वचनं मम ।
गन्धर्वकुलजातस्त्वं मा भूयाः कुलदूषणम् ॥ ३० ॥

द्विजानां सत्यवाक्यानां सोमस्य गरुडस्य च ।
रुद्रस्य वरुणस्यैव पवनस्य बलेरिव ॥ ३१ ॥

हुताशनस्य दीप्तस्य स्मर जातिं तुरङ्गम ।
स्मर राजेन्द्रपुत्रस्त्वं सत्यवाक्यमनुस्मर ॥ ३२ ॥

स्मर त्वं वारुणीं कन्या स्मर त्वं कौस्तुभं मणिम् ।
क्षीरोदसागरे चैव मथ्यमाने सुरासुरैः ॥ ३३ ॥

तत्र देवकुले जातः स्ववाक्यं परिपालय ।
कुलजातस्त्वमश्वानां मित्रं मे भव साधनम् ॥ ३४ ॥

श्रुणु मित्र त्वमेतद्वै सिद्धो मे भव वाहन ।
विजयं मे धनं चैव सङ्ग्रामे सिद्धिमावह ॥ ३५ ॥

तव पृष्ठं समारुह्य जेष्यामि रिपुवाहिनीम् ।
मन्त्रजापं ततः कृत्वा मन्त्रेणानेन वृद्धिमान् ॥ ३६ ॥

विसृज्य सर्वदेवांश्च ततः पर्याणयेद्धयम् ।
वाहनेषु च ये वर्गाः कुर्वन्ति हरिवाहनम् ।
सुहृदस्तव वाहानामन्ये तु हरयस्तव ॥ ३७ ॥

॥ इत्यारोहविधानाध्यायः ॥

१९. अङ्गमानविज्ञानम्

अथ प्रदेशेऽङ्गुलमानमाद्यैरुदीरितं तत्प्रतिपादयामि ।
सृक्वोत्तरोष्ठभ्रुवपायुकक्षवहप्रदेशाश्चतुरङ्गुलाः स्युः ॥ १ ॥

ककुन्नासापुटप्रोथवर्त्मनाभिविलोचनम् ।
प्रदेशास्त्र्यङ्गुलं प्रदेशज्ञानपारगैः ॥ २ ॥

प्रपाणशङ्खचिबुककटि द्व्यङ्गुलमुच्यते ।
उत्तमाङ्गो विदुक्रोडकर्णदेशाः षडङ्गुलाः ॥ ३ ॥

घोणागण्डहनोर्देशा विज्ञेयाः षोडशाङ्गुलाः ।
त्रिंशदङ्गुलिके पार्श्वे ललाटं द्वादशाङ्गुलम् ॥ ४ ॥

विंशदङ्गुलिकं कोष्ठं जिह्वा द्वात्रिंशदङ्गुलः ।
हृदयं त्र्यङ्गुलं प्रोक्तं द्वादशाङ्गुलमायतम् ॥ ५ ॥

एकाङ्गुलो निगालः स्यान्मानमेतद्वयोत्तमे ।
पादोनं मध्यमे प्रोक्तमर्धहीनं कनीयसः ।
इति प्रदेशनिर्देशः शंसितः संशयच्छिदे ॥ ६ ॥

॥ इति अङ्गमानविज्ञानम् ॥

7

२०. मनस्तत्वविज्ञानम्

भीतिः –

लोहस्थाने प्रहारे च भीरुरश्वो द्वयोर्मतः ॥ १ ॥

हास्यम् –

अच्छिन्नपादबाहुर्यः पतितो रणभूमिषु ।
तं विलोक्य हसेद्वाजी हास्यं चैकत्र विस्तृतम् ॥ २ ॥

चाञ्चल्यम् –

जिह्वां च कर्णौ नयने पदानि
पुच्छं च शस्तानि तु चञ्चलानि ।
एवं मनोज्ञावयवास्तुरङ्गाः
कुर्वन्ति भर्तुर्विजयं च सौख्यम् ॥ ३ ॥

प्रहर्षः –

पट्टाभिषेके चणकस्य खादने
सुवर्णमालासु च किङ्किणीरवे ।
भर्तृपचारे सुगुणाधिरोहे
षट्सु प्रहर्षं प्रवदन्ति चाश्वे ॥ ४ ॥

धैर्यम् –

लोहबन्धे क्षते रोगे युद्धे गजभटाकुले ।
जले चाग्निवृते क्रूरे धैर्यं नवसुवाजिनः ॥ ५ ॥

कोपः –

शिक्षाकालेऽथ वाहानां कशाघातेऽधिरोहणे ।
खाद्यान्तरशिलाज्ञाने हयानां कोपसम्भवः ॥ ६ ॥

दुःखम् –

अनुचितकशाघाते पादचारिप्रहारे
सुगतिषु च तथाऽज्ञे स्कन्धतः स्फालने च ।
अनिपुणवशदत्ते युद्धकाले प्रवासे
गलितवयसि रोहे सप्तके दुःखितोऽश्वः ॥ ७ ॥

हेषितम् –

गर्भाधान ऋतौ काले युद्धकाले जयेऽध्वरे ।
खादने यावसे चैव सुशीलारोहणेऽपि च ॥ ८ ॥

ससङ्ग्रहपरित्यागे अपूर्वाश्वावलोकने ।
हेषितं दशसु प्रोक्तं वाजिलक्षणकोविदैः ॥ ९ ॥

उत्साहः –

खादने भोजने चैव भक्षणे तृणमांसयोः ।
गुडोदके तथोद्वर्ते उत्साहः षट्सु वाजिनः ॥ १० ॥

लज्जा –

असाम्यवेगेऽनुगते द्वितीये छाया तुरङ्गादिव लज्जमानः ।
खुरोत्थितैर्वीरतुरङ्गमस्तु रजोभिरह्नः पतिमावृणोति ॥ ११ ॥

क्रयशकुनम् –

हेषारवं च कुरुते विसृजेत्पुरीषं
पुच्छं धुनोति खनते धरणीं खुरेण ।
सूर्यं विलोकयति नूत्नजने हि दृष्टे
पृष्टं स्पृशेत्पादनखैः स हि लाभदोऽश्वः ॥ १२ ॥

॥ इति मनस्तत्वविज्ञानम् ॥

श्लोकानुक्रमणिका

8

****

ಕನ್ನಡಾನುವಾದಭಾಗ

ಅಶ್ವಲಕ್ಷಣಮ್

1. ಗತಿಲಕ್ಷಣ

1. ದೋಷರಹಿತವಾದ ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ನಡಿಗೆಯುಳ್ಳ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಸಂಚಾರಮಾಡುವ ಕುದುರೆಯ ಗತಿಗೆ **ಆನಂದಗತಿ** ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

2. ವಿಭಕ್ತವಾದ ಅಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುವ ಪಾದವಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅತಿ ಎತ್ತರವಲ್ಲದ ಕಾಲುಗಳು ಮಧುರವಾದ ಸಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕುದುರೆಯ ನಡಿಗೆಯು ಶುಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

3. ವಕ್ರವಾದ, ಸ್ಫುಟವಲ್ಲದ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಂಡ (ನಾಲ್ಕು ಕಾಲು ಸಮವಾಗಿಲ್ಲದ) ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಅಗಲವಾದ ಗೊರಸುಗಳುಳ್ಳ, ಸುಂದರವಲ್ಲದ, ವಿಕಾರವಾದ, ಅಸಹ್ಯರೂಪದಿಂದಿರುವ, ಪಾದಗಳನ್ನು ಉಜ್ಜಿಕೊಂಡು ನಡೆಯುವ, ಅತಿ ಎತ್ತರವಾದ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯ ಗತಿಯು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದಲ್ಲ.

4. ನವಿಲುಗಳ ಸಮೂಹ, ಹೋರಿ, ಒಂಟೆ, ಹುಲಿ, ಸಿಂಹ, ಆನೆ, ಶರಭ ಮತ್ತು ಕಪಿಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಗತಿಯುಳ್ಳ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ನಡೆಯುಳ್ಳ

9

ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಯಾವ ಕುದುರೆಯಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆ ರಾಜನಿಗೆ ವಿಜಯವನ್ನೂ, ಸುಖ ಹಾಗೂ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ.

2. ಗಂಧಲಕ್ಷಣ

ಕುದುರೆಯ ಲದ್ದಿ, ಮೂತ್ರ, ಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಹರಿಯುವ ಬೆವರುಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಧವು (ವಾಸನೆಯು) ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಮಲದ ಹೂಗಳು, ತುಪ್ಪ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಬೆಟ್ಟದ ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಸಂಪಿಗೆ ಮತ್ತು ಪ್ರವಾಹ ಬಂದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಮಣ್ಣಿನ ವಾಸನೆಯ ಹಾಗೆ, ಅಗರು, ಮದಿಸಿದ ಆನೆಯ ಮದೋದಕದ ಸುವಾಸನೆಯ ಹಾಗೇ, ಅರ್ಜುನ ವೃಕ್ಷದ ಸುವಾಸನೆ, ಹಾಗೆಯೇ ವಸಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ವನಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಂತಹ ಹೂಗಳ ಪರಿಮಳ, ಪುನ್ನಾಗ ಅಶೋಕ ಜಾಜಿಕನ್ಯೈದಿಲೆ ಹೂಗಳ ಸುವಾಸನೆ ಹಾಗೇ, ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು ಹಾಗೂ ಮಾವಿನ ಸುವಾಸನೆಯ ಹಾಗೇ, ನೀರನ್ನು ಸಿಂಪಡಿಸಿದ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬಿಟ್ಟಂತಹ ಬಕುಳಾಪುಷ್ಪದ ಪರಿಮಳದ ಹಾಗೇ, ಯಾವ ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸುವಾಸನೆಯು ಹೊರಹೊಮ್ಮುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ಕೃತಾರ್ಥವಾದವು, ಪುಣ್ಯವಾದವು ಮತ್ತು ಪ್ರಿಯವಾದವು ಇಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ಪುತ್ರಸುಖ ಹಾಗೂ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನು ಒಡೆಯನಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಆನಂದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಕುದುರೆಗಳು ಮಂಗಳಕರ ಹಾಗೂ ಪೂಜನೀಯು. ಇವು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಹಾಗೂ ರಾಜನು ಸವಾರಿಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕುದುರೆಯಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಕೊಳಕುಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವವನ ವಾಸನೆ, ಆಮೆ ಮತ್ತು ತಿಗಣೆಯ ವಾಸನೆ, ಕತ್ತೆ, ಆನೆಯಮರಿ, ಹಂದಿ ಮತ್ತು ಗೂಬೆ ಇವುಗಳ ಮಲ ಮೂತ್ರದಿಂದ ಉಂಟಾದ ವಾಸನೆ, ಮಲ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ಕೊಳೆತ ಮೊಟ್ಟೆ ಮತ್ತು ಮೀನು ಕಕ್ಕಿದಾಗ ಉಂಟಾದ ವಾಸನೆಯಂತೆ ಕೆಟ್ಟವಾಸನೆಯು ಯಾವ ಕುದುರೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ಅಶುಭಫಲ ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು.

3. ಸ್ವರಲಕ್ಷಣ

ತುಂಬಿದ ಕಳಸ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಹೂಗಳು, ಮೊಸರು ಹಾಗೂ ಕುದುರೆಯ ಕೆನೆಯುವಿಕೆ ಇವುಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಶುಭವು.

ಆಹಾರದ ಚೀಲಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾಯುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು ಒಂದು ವೇಳೆ ವಾದ್ಯಗಳಿಂದ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿದ ಧ್ವನಿಗಳನ್ನು (ಸ್ವರಗಳನ್ನು) ಕೇಳಿ ಸ್ಫೂರ್ತಿಗೊಂಡು ಕೆನೆದರೆ ಆವಾಗ ಒಡೆಯನಿಗೆ ಜಯವುಂಟಾಗುವುದು.

ಕುದುರೆಗಳು ಎಳೆಯದಾಗಿದ್ದರೆ, ಗುಂಪಿನಿಂದ ಬೇರ್ಪಟ್ಟು ಒಂಟಿಯಾಗಿದ್ದರೆ, ಮುದಿಯಾಗಿದ್ದರೆ, ಹಸಿದಿದ್ದರೆ, ಬಾಯಾರಿದ್ದರೆ, ಬಳಲಿದ್ದರೆ, ಹಾಗೆಯೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೀರು ಕುಡಿದಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳ ಕೆನತವನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಬಾರದು.

ಯುದ್ಧ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧ್ವಜದ ತುದಿಯನ್ನು ಹಾಗೂ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ನಿಖರವಾಗಿ (ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ) ಯಾವಾಗ ಕುದುರೆ ಕೆನೆಯುತ್ತದೆಯೋ ಆವಾಗ ರಾಜನಿಗೆ ವಿಜಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಕುದುರೆಯ ಕೆನತದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳುವೆನು. ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಹೊಕ್ಕಳಿಂದ ಮೇಲೆ ಬಂದು, ನಂತರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಕಂಠದಲ್ಲಿ

ಬಂದು ಅನಂತರ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ನಂತರ ಬಾಯಿಗೆ ಬಂದು ಹೊರ ಬರುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೆನೆತ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಆಳವಾದ, ವಿಶಾಲವಾದ, (ದೊಡ್ಡದಾದ) ಮಧುರವಾದ ನಯವಾದ, ಪ್ರತಿಧ್ವನಿತವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಸ್ವರವುಳ್ಳ, ಹಾಗೂ ಸಿಂಹ, ಹುಲಿ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆನೆ ಮತ್ತು ನಗಾರಿಯಂತೆ ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಹಾಗೂ ಕ್ರೌಂಚಪಕ್ಷಿಯ ಸ್ವರದ ಹಾಗೆ ಯಾವ ಕುದುರೆಗಳ ಕೆನೆತವು ಇರುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಸೌಭಾಗ್ಯ ಹಾಗೂ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಜಯವನ್ನು ಹಾಗೆ ಸೈನ್ಯವನ್ನು, ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು, ಶುಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

ತಡೆದು ತಡೆದು ಬರುವ, ಅತಿ ಸಣ್ಣದಾದ, ಒರಟಾದ, ಕ್ಷೀಣವಾದ, ಗದ್ಗದಿತವಾದ ಒಡಕು ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ, ಮತ್ತು ಕತ್ತೆ, ಕಾಗೆ, ಹಂದಿ, ನರಿ, ಮತ್ತು ಒಂಟೆಗಳ ಧ್ವನಿಯಂತೆ ದನಿಗೈಯುವ ಕುದುರೆಗಳ ಶಬ್ದವು ಮಂಗಳಕರವಲ್ಲ.

4. ಸತ್ತ್ವಲಕ್ಷಣ

ಕುದುರೆಯ ಸತ್ತ್ವ ಅಥವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಎಂಬುದು ಶುದ್ಧ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವವು ಏಳು ಬಗೆ, ರಾಜಸ ಸತ್ತ್ವವು ಆರು ಬಗೆ ಮತ್ತು ತಾಮಸ ಸತ್ತ್ವವು ಮೂರು ಬಗೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಬ್ರಾಹ್ಮ, ಆರ್ಷ, ಮಾಹೇಂದ್ರ, ಯಾಮ್ಯ, ಕೌಬೇರ, ವಾರುಣ ಹೀಗೆ ಶುದ್ಧವಾದ ಸತ್ತ್ವವು ಆರು ವಿಧ, ಇದಕ್ಕೆ ಗಾಂಧರ್ವವು ಸೇರಿದರೆ ಏಳು ಬಗೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆಸುರ, ರಾಕ್ಷಸ, ಪೈಶಾಚ, ಸಾರ್ಪ, ಪೈತ್ರಾಣೆ ಮತ್ತು ಶಾಕುನ

ಹೀಗೆ ಆರು ಬಗೆಯ ರಾಜಸ ಕುದುರೆಗಳು. ಪಾಶವ, ಮಾತ್ಸ್ಯ ಮತ್ತು ವೈರುಥ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೂರು ಬಗೆಯ ತಾಮಸ ಕುದುರೆಗಳು. ಹೀಗೆ ಸತ್ತ್ವವು ಒಟ್ಟು ಹದಿನಾರು ಬಗೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ ಹಾಗೂ ಅಧಮ ಎಂದು ಮೂರು ಬಗೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಕಾಮನೆಗಳಿಲ್ಲದ, ಸ್ಮೃತಿಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಕೋಪಗೊಳ್ಳದ ಹಾಗೂ ಪವಿತ್ರವಾದ ಕುದುರೆಯು **ಬ್ರಹ್ಮ ಸತ್ತ್ವವನ್ನುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯೆಂದು** ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಶುಚಿಯಾಗಿರುವ, ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ನಿಯಂತ್ರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ದ್ವೇಷವಿಲ್ಲದ, ರೋಗ, ಮದ, ಮೋಹಗಳಿಲ್ಲದ ಯಾವ ಕುದುರೆಯಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯು **ಆರ್ಷ** ಅಥವಾ **ಮುನಿಸತ್ತ್ವವನ್ನುಳ್ಳ ಕುದುರೆ** ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಯಾವಯಾವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿವೆಯೋ ಅಂತಹ ಸಕಲ ವಿಭವಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳಂತಹ ಕುದುರೆಯು **ಮಾಹೇಂದ್ರ ಸತ್ತ್ವದಿಂದ** ಕೂಡಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಮಾಯೆಯಿಂದ ದೂರವಾದ, ರಾಗ–ಮೋಹಗಳಿಲ್ಲದ, ಅನುರಾಗ ಮತ್ತು ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮಗಳಿಲ್ಲದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು **ಯಾಮ್ಯಸತ್ತ್ವವುಳ್ಳದೆಂದು** ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸಂತೋಷ ಮತ್ತು ಕೋಪಗಳನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸುವ, ಎಲ್ಲವನ್ನು ಬಯಸುವ ಸ್ಮರಣಾಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯು **ಕುಬೇರ ಸತ್ತ್ವವುಳ್ಳದೆಂದು** ಅರಿಯಬೇಕು. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಶೌರ್ಯ, ನೆನಪು, ಸುಖ ಹಾಗು ಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತವಾದಂತಹ ಕುದುರೆಯು **ವಾರುಣ ಸತ್ತ್ವವುಳ್ಳಂತದ್ದು**. ಸಂಗೀತ, ವಾದ್ಯ, ಪೂಜೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯು **ಗಂಧರ್ವ ಸತ್ತ್ವವುಳ್ಳದ್ದು** ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಭಯಂಕರವಾದ, ಪರಾಕ್ರಮಯುತವಾದ, ಅತಿಯಾಗಿ ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕುದುರೆಯು **ಅಸುರ ಸತ್ತ್ವವುಳ್ಳದ್ದು** ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಜನನೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ

ಪ್ರಹಾರಮಾಡಿದಾಗ ಚುರುಕಾಗುವ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿನ್ನುವಂತಹ ಹಾಗು ನಿದ್ದೆಯಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತವಾದಂತಹ ಕುದುರೆಯು ರಾಜಸತ್ತ್ವವುಳ್ಳದ್ದು. ಹೇಡಿತನವುಳ್ಳ, ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಚಿಂತಿಸದ ಮತ್ತು ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕತನದಿಂದ ಕೂಡಿದಂತಹ ಕುದುರೆಯು ಪೈಶಾಚ ಸತ್ತ್ವವುಳ್ಳ ಕುದುರೆ. ಮುಂಗೋಪಿಯಾದ ಭಯಗ್ರಸ್ತವಾದ ಮತ್ತು ಶುದ್ಧವಾದಂತಹ ಕುದುರೆಯು ನಾಗಸತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು. ದುರ್ನಡತೆಯುಳ್ಳ, ತಂದೆಯಂತೇ ಇರುವ, ಆಸನ ಪ್ರಿಯವಾದಂತಹ ಉಪಚಾರಗಳಿಗೆ ಬಗ್ಗದೆ ಇರುವ ಕುದುರೆ ಪಿತೃ ಸತ್ತ್ವದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಯಾವಾಗಲೂ ತಿನ್ನಬಯಸುವ ಮೈಥುನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ಮತ್ತು ಸದಾ ಹುಬ್ಬನ್ನು ಕುಣಿಸುವ ಕುದುರೆಯು ಶಾಕುನ ಸತ್ತ್ವವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಹಸಿವು, ಜಡತೆ, ಭಯ ಮತ್ತು ಸೋಮಾರಿತನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುದುರೆಯ ಪಾಶವಸತ್ತ್ವ ಉಳ್ಳ ಕುದುರೆಯಾಗುವುದು. ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹಾತೊರೆಯುವ ಹೇಡಿಯಾದ ಸದಾ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಕುದುರೆಯು ಮತ್ಸ್ಯಸತ್ತ್ವವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯೆಂದು ಅರಿಯಬೇಕು. ನಿದ್ರೆ, ಚಿಂತೆ ಹಾಗು ಸೋಮಾರಿತನದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು ವೈರುಧಸತ್ತ್ವವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

5. ದೋಷಲಕ್ಷಣ

ಮನುಷ್ಯರ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ ಹಾಗೂ ಅನೇಕ ದೋಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳ ಮಹಾದೋಷಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ದುಷ್ಟ ಫಲಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು.

ಕಪ್ಪಾದ ಬೆಸಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಥವಾ ವಕ್ರವಾದ ಹಲ್ಲುಳ್ಳ ಕುದುರೆ, ಮುತ್ತಿನಂತಿರುವ ಹಲ್ಲುಳ್ಳ ಕುದುರೆ, ಭಯಂಕರವಾದ ಕುದುರೆ, ಅತಿ ಕಡಿಮೆ

ಹಲ್ಲುಳ್ಳ ಕುದುರೆ, ಮುರಿದ ಹಲ್ಲುಳ್ಳ ಕುದುರೆ, ಹಲ್ಲುಗಳು ಉದುರಿ ಹೋಗಿರುವ ಕುದುರೆ, ವಿಕಾರವಾದ ಹಲ್ಲುಳ್ಳ ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ದೇವನಾಗರಿ ಲಿಪಿಯ ಏ (ए) ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಹಲ್ಲುಳ್ಳ ಕುದುರೆ, ಹಿಣಿಲು, ಮಂಡಿ, ಹೃದಯ ಹಾಗೂ ಹಣೆ ಮೇಲೆ ಸುಳಿಗಳ್ಳುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು, ಎತ್ತಿನ ಹಲ್ಲಿನಂತೆ ಹಲ್ಲುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು, ಹಗಲಿನ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆ, ಒಂದು ಅಂಡಕೋಶ ಅಥವಾ ಮೂರು ಅಂಡಕೋಶಗಳ್ಳುಳ್ಳ, ಉದ್ದವಾದ ಅಂಡಕೋಶಗಳ್ಳುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು, ಕೋತಿಯ ಅಂಡಕೋಶದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಡಕೋಶವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು ಹಾಗೆಯೇ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ರೋಮಕೂಪಗಳುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು, ಮುಂಗೂಸಿ, ಕೋಣ, ರಣಹದ್ದು, ಹದ್ದು, ಇಲಿ ಇವುಗಳ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು, ಕಂದು ಬಣ್ಣದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು, ಕಾಗೆ, ಸರ್ಪ, ಕಪಿ, ಹಂದಿ, ಗೂಬೆ, ಬೆಕ್ಕು ಇವುಗಳ ಕಣ್ಣುಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಗಳಿರುವ ಕುದುರೆಗಳು, ಮಂದ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ (ಚುರುಕುತನವಿಲ್ಲದ) ಕುದುರೆಗಳು, ಬೇರೆಬೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೂದಲುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು, ಹಣೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೂದಲುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು, ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಕುದುರೆಗಳು, ಹುಲಿಯ ಮೈಮೇಲಿರುವ ಪೊದೆಯಂತಹ ಕೂದಲುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು, ಮುಖದಲ್ಲಿ ಕಲೆಯಿರುವ ಕುದುರೆಗಳು, ಕತ್ತೆ ಹಾಗೂ ಬೆಕ್ಕುಗಳಂತೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಕಾಲುಗಳ್ಳುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು, ಬಾಲ ಹಾಗೂ ಕೂದಲಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಕುದುರೆಗಳು, ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆ, ವಸಡು, ತುಟಿ, ನಾಲಿಗೆ, ತಲೆ, ಕಟಬಾಯಿ, ಮರ್ಮಾಂಗ, ಅಂಡಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪಾದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು, ಶರೀರದ ಬಣ್ಣಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ತಲೆಯ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ, ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣದ ಬಾಲವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು, ಬೆಂಕಿಯಂತೆ ಕೆಂಬಣ್ಣದಿಂದ ಹೊಳೆಯುವ ಬಾಲವುಳ್ಳ ಕುದುರೆ, ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಬಳಿದಂತೆ ಕಾಣುವ (ತೊನ್ನುಳ್ಳ, ಬಿಳಿಯ ಮಚ್ಚೆಯುಳ್ಳ) ಕುದುರೆ ಹಾಗೆಯೇ ಬಿಳಿಯ ಕತ್ತೆಯ

ಬೆನ್ನಿನಂತೆ ಬೆನ್ನುಳ್ಳ ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ನಪುಂಸಕವಾದ ಕುದುರೆಗಳು. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು ತನ್ನ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಶವದಂತಿರುವ ಯಾವ ಕುದುರೆ ಇದೆಯೋ, ಯಾವ ಕುದುರೆಯಿಂದ ಸುಟ್ಟ ಚರ್ಮದ ವಾಸನೆಯಂತಹ ಗಂಧ ಬರುತ್ತದೋ ಹಾಗೂ ಎರಡು ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಮರಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ಮಹಾದೋಷ-ವುಳ್ಳದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಕೊಂಬುಳ್ಳ, ಮೂರು ಕಿವಿಯುಳ್ಳ, ಎರಡು ಗೊರಸುಳ್ಳ, ಎರಡು ಸ್ತನವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಉದ್ದವಾದಂತಹ ಕುದುರೆ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಗೊರಸುಳ್ಳ ಕುದುರೆ ಹಾಗೂ ಕಪ್ಪಾದ ಕುದುರೆಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ತರವಾದ ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿ ರಾಜ ಹಾಗೂ ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಈ ಎಲ್ಲಾ ಮಹಾದೋಷ ಹಾಗೂ ಅತ್ಯಂತ ದೋಷತಮವಾದ ಕುದುರೆಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಈಗ ಅವುಗಳ ಫಲವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು.

ಕಪ್ಪಾದ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯು ಒಡೆಯನ ಸರ್ವನಾಶವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಬೆಸಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲುಗಳಿದ್ದರೆ ಮಕ್ಕಳ ನಾಶವನ್ನೂ, ಮುತ್ತಿನಂತೆ ಹಲ್ಲುಗಳಿದ್ದರೆ ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಎರಡು ತುಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದರೆ, ತುಟಿಯ ಮೇಲೊಂದು ತುಟಿಯಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಕರಾಲಿ (ಭಯಂಕರ) ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಹಲ್ಲಿನ ತುಟಿಯ ಮೇಲೊಂದು ತುಟಿಯಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯ ಒಡೆಯನು ಜೀವಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಅಂದರೆ ಸಾವು ಬರುತ್ತದೆ). ಕೆಳಭಾಗದ ಹಲ್ಲಿನ ತುಟಿಯ ಕೆಳಗೊಂದು ತುಟಿಯಿದ್ದರೆ, ಆ ಭಯಂಕರವಾದ ತುಟಿಯುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯ

ಒಡೆಯನಿಗೆ ಭಯ ಮತ್ತು ಹಸಿವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಕಡಿಮೆ ಹಾಗೂ ಸಮವಲ್ಲದ ಅತಿಮೊನಚಾದ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ನೀಚ ಕುದುರೆಯು ಉತ್ತಮ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಕಡಿಮೆ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯು ಮಿತ್ರನ ನಾಶವನ್ನು, ಪತ್ನಿಗೆ ಅಪವಾದವನ್ನು ತರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಧಿಕ ಹಲ್ಲುಳ್ಳ ಹಾಗೂ ಎತ್ತಿನ ರೀತಿ ಹಲ್ಲುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯು ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. ಕೋತಿಯ ಹಲ್ಲಿನಂತೆ ಹಲ್ಲುಳ್ಳ ಕುದುರೆ, ಅಥವಾ ಮುರಿದ ಹಲ್ಲುಳ್ಳ ಕುದುರೆ, ಅಥವಾ ಬಿದ್ದುಹೋದ ಹಲ್ಲುಳ್ಳ ಕುದುರೆ, ಇಂತಹ ಕುದುರೆ ಉಳ್ಳಂತಹವರಿಗೆ ಒಂದು ದಿನದಿಂದ ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಭಯವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ದೇವನಾಗರಿ ಲಿಪಿಯ ಏ (ए) ಕಾರಕ್ಕೆ ಹೋಲುವಂತಹ ಹಲ್ಲುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯು ಒಡೆಯನ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆವರ್ತಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸುಳಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲೂ ಅನ್ವಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕುದುರೆಯ ಹಲ್ಲುಗಳು ಮುರಿದಿದ್ದರೆ ಅದು ಒಳ್ಳೆಯ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಕುದುರೆಗಳು ಅನೇಕ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನಾಧರಿಸಿ ಫಲವನ್ನು ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದವರು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಒಂದು ವೇಳೆ ಐದು ಅಂಡಕೋಶಗಳಿದ್ದರೆ ಅವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗೋಚರಿಸದಿದ್ದರೆ ಹಾಗೂ ಯಾವ ಕುದುರೆಯು ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆಯ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯು ನಪುಂಸಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಜೊತೆಗೆ ಅದು ಕುಲ ನಾಶಕವೆಂದು ಅರಿಯಬೇಕು. ಯಾವ

ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಐದನೆಯ ವರ್ಷ ತುಂಬಿದರೂ ಸಹ ಅದರ ವೃಷಣವು ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲವೋ (ಅಂದರೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆಯದಿದ್ದರೆ) ಅಂತಹ ಕುದುರೆ ಯುದ್ಧ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಶುಭಪ್ರದವಲ್ಲ, ಆದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಕುದುರೆ ಸವಾರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ. ಕಠಿಣವಾದ ವೃಷಣವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯು ಮಕ್ಕಳ ನಾಶವನ್ನೂ, ಹಾಗೂ ಅಂಡಕೋಶದ ಮೇಲೆ ಕೂದಲುಗಳಿದ್ದರೆ ಹಾಗೂ ಬೆಳಗಿನ ಜಾವದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳ ಒಡೆಯನ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತು ನಾಶವಾಗುವುದು. ಸಮವಾಗಿಲ್ಲದ (ವಿಕಾರವಾದ) ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಕೃಶವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದಂತಹ ಹಲ್ಲುಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವುಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಮತ್ತು ದಂತಸಹಿತವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೆ, ಅಂತಹ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು ಅಮಂಗಳಕರವಾದವುಗಳು. ಬೆಳಗಿನಜಾವದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆಯು ಸತ್ವಹೀನವಾಗಿಯೂ, ಸ್ಥಿರತೆ ಮತ್ತು ಧೈರ್ಯಗಳಿಲ್ಲದ್ದಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇವು ಬೆಳಗಿನಜಾವದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದಂತಹ ಕುದುರೆಯ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆಯು, ಕತ್ತೆಯ ರೀತಿಯೂ ಅಲ್ಲ (ಮಂದ ಸ್ವಭಾವದ್ದೂ ಅಲ್ಲ, ಚುರುಕಿನ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದೂ ಅಲ್ಲ) ಬದಲಾಗಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಅಲ್ಪಾಯು ಹಾಗೂ ಕಳೆಹೀನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ರಾತ್ರಿಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆಯು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು. ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಂಗವಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಕಡಿಮೆ ಅಂಗವಾಗಲೀ ಇದ್ದಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಅಧಮ ಕುದುರೆಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿ ಅದು ಮಂಗಳಕರವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಒಂದು ಅಂಡಕೋಶವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಮೂರು ಅಂಡಕೋಶವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು ಮಕ್ಕಳನ್ನು, ಒಡೆಯನನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತವೆ. ಉದ್ದವಾದ ಅಂಡಕೋಶವುಳ್ಳ, ಕೋತಿಯ ಅಂಡಕೋಶದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಡಕೋಶವುಳ್ಳ ಕುದುರೆ, ಕೂದಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಂಡಕೋಶವುಳ್ಳ

ಕುದುರೆಗಳು ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಒಡೆಯನನ್ನು ಮತ್ತು ಅವನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಕುಲವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಮುಂಗೂಸಿ ಹಾಗೂ ಎತ್ತಿನ ಕಣ್ಣಿನಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ ಕುದುರೆ, ಹದ್ದು, ಗೂಬೆ, ಇಲಿ ಹಾಗೂ ಕಾಗೆಯ ಕಣ್ಣುಗಳಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು, ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಅಶ್ವಗಳು ಪಾಪಕರಗಳು ಹಾಗೂ ಅಮಂಗಳಕರವಾದವುಗಳು. ಒಡೆಯನ ಕುಲನಾಶಕಾರಿಯಾದವುಗಳು ಹಾಗೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಶಿಸುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಕಣ್ಣುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಡೆಯನಿಗೆ ಸಾವನ್ನು ತರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಪಟ್ಟಣಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳ ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಬೇಕು. ಯಾವ ಕುದುರೆಯು ಬೇರೆಬೇರೆ ಕುದುರೆಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಪೈಪೋಟಿ ಮಾಡುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಮೂಢ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕಟ್ಟುಹಾಕುವಿಕೆ ಹಾಗೂ ಹೊಡೆತಗಳನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಜಡ ಕುದುರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು ದೂರದಿಂದಲೇ ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು.

ಬೈತಲೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೂದಲುಳ್ಳ, ಜಟೆಯಂತಿರುವ ಕೂದಲುಳ್ಳ, ಸೊದೆಹುಲ್ಲಿನಂತಿರುವ ಕೂದಲುಳ್ಳ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣದ ಕೂದಲುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ಒಡೆಯನಿಗೆ ಎಂದಿಗೂ ಸಂತೋಷವನ್ನು ನೀಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಹುಲಿಯಂತಿರುವ ಕುದುರೆ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಕೂದಲುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯು ತನ್ನ ಒಡೆಯನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯಿಂದ ಕೆಲಸ ಕಾರ್ಯಗಳು

ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ, ನಗರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವಂತಹವರನ್ನು ಹಾಗೂ ರಾಜನನ್ನು ಬೇಗನೆ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಅಧಮವಾದಂತಹ ಕತ್ತೆಯ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಕತ್ತೆಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿವಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ಹಾಗೂ ಹೀನ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕುದುರೆಗಳು ರಾಜನನ್ನು, ರಾಜನ ಪುತ್ರರು, ಬಂಧು-ಬಾಂಧವರನ್ನು ಮತ್ತು ಪಶುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತವೆ. ಬೆಕ್ಕಿನಂತೆ ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯು ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಮತ್ತು ಅತ್ಯಂತ ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಕೂದಲು ಮತ್ತು ಬಾಲಗಳಿಲ್ಲದೆ ಹುಟ್ಟಿದಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ರಾಜನನ್ನು ಸಂತತಿ ಹೀನನನ್ನಾಗಿಸುತ್ತದೆ. ಕಪ್ಪು ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆಯಿರುವಂತಹ ಕುದುರೆಯು ರಾಜ. ಅವನ ಮಕ್ಕಳು ಮತ್ತು ಬಂಧು-ಬಾಂಧವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಯಾವ ಕುದುರೆಯ ತುಟಿಗಳು ಕಪ್ಪಾಗಿರುತ್ತವೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯ ಯಜಮಾನನು ನಾಶಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಕಪ್ಪಾದ ಅಂಗುಳುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯು ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನೇ ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿಸುತ್ತದೆ. ಯಾವಾಗಲೂ ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದುಷ್ಟ ಕುದುರೆಯನ್ನು ರಾಜನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. ಯಾವ ಯಾವ ಕುದುರೆಯ ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪಾದ ಬಣ್ಣವಿರುವುದೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯು ಒಡೆಯನಿಗೆ ಎಂದೂ ಶುಭವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಸರ್ವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಕಪ್ಪಾದ ಅಂಡಕೋಶವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯು ಒಡೆಯನಿಗೆ ವಧೆಯನ್ನು ಬಂಧನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಖಡ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಕಪ್ಪಾದ ಕಟಬಾಯಿ, ತಲೆ ಹಾಗೂ ಅಂಡಕೋಶಗಳುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು ಒಡೆಯನನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಶರೀರದ

ಬಣ್ಣಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಬಾಲವನ್ನೋ, ತಲೆಯನ್ನೋ ಹೊಂದಿರುವ ಕುದುರೆಯು ಒಡೆಯನನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಲ್ಲಿಚ್ಛಿಸುವವರು ಅದನ್ನು ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕು.

ಒಂದೇ ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಯನ್ನು ನೋಡಿದರೂ ಅದರ ಬಾಲದ ತುದಿ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಹಾಗೂ ಕುದುರೆಯ ಬಾಲವು ಬೆಂಕಿಯಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಸುಖ ಬಯಸುವವರು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. ಸೋರೆಬುರುಡೆಯ ಹೂವಿನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕೂದಲಿದ್ದರೆ, ಗುಹ್ಯಾಂಗದಲ್ಲಿ, ಮುಖದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಳುಪಿನ ಮಚ್ಚೆ ಕಂಡುಬಂದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು, ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಕುಲಬಾಂಧವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಯಾವ ಕುದುರೆಯು ಬಿಳಿಯ ಕತ್ತೆಯಂತೆ ಪೃಷ್ಠಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸುಳಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಖರಪೃಷ್ಠವಂಶ (ಬಿಳಿಯ ಕತ್ತೆಯ ಪೃಷ್ಠಭಾಗದಂತಿರುವ ಕುದುರೆ) ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕುದುರೆಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲಂತಹವನು ಇಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಬಹಳ ದೂರದಿಂದಲೇ ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. ಮೃದುವಾದ ಮತ್ತು ಸ್ಪರ್ಶಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಂಡಕೋಶವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯು ಅಮಂಗಳಪ್ರದವಾದುದು, ಇಂತಹ ನಪುಂಸಕ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಇಂದ್ರನಂತೆ ಉತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಬಯಸುವವನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕು.

ಯಾವ ಕುದುರೆಯ ತಲೆ ಕಪ್ಪಾಗಿದ್ದು ಶರೀರವೆಲ್ಲಾ ಬಿಳುಪಾಗಿರುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗೆ 'ತ್ರಿಸರೀ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದು ಯಾರ ಬಳಿ ಇರುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹವರ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತಾದಿಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಯಾವ ಕುದುರೆಯು ತನ್ನ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿ ಸವಾರಿ ಮಾಡುವವರ ನಾಶವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆಯೊ

ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು 'ಪ್ರೇತೋಪನೀತ' ಕುದುರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದು ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಸಂಕಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕು.

ಯಾವ ಕುದುರೆಯ ಬಾಲ, ತಲೆ, ಕೂದಲುಗಳು ಸುಟ್ಟ ಚರ್ಮದ ರೀತಿ ವಾಸನೆ ಬರುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯ ಒಡೆಯನ ಮನೆಯು ನಿತ್ಯವೂ ಬೆಂಕಿಗೆ ಒಂದಲ್ಲಾ ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಹುತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಕುದುರೆ ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಪ್ರಸವ ಮಾಡುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆ ಹಾಗೂ ಅದರ ಮರಿಯನ್ನು ರಾಜನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನ ಕೊಡಬೇಕು. ಅವುಗಳು ಬಹಳ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದೂರದಿಂದಲೇ ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. ಹಣೆ, ತಲೆ, ಹುಬ್ಬು ಹಾಗೂ ಕಿವಿಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಉಬ್ಬಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಜಿಂಕೆಯ ಕೊಂಬಿನ ತುದಿಯಂತಿದ್ದರೆ, ಸುಕ್ಕಿದ್ದರೆ, ಮಾವಿನ ವಾಟೆಯಂತಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಹಸುವಿನ ಕೆಚ್ಚಲಿನಂತಿದ್ದರೆ, ಅಥವಾ ಯಾವ ಕುದುರೆಗೆ ಚರ್ಮವು ಅಗುಳಿಯಂತೆ ಉಬ್ಬಿದರೆ ಅಥವಾ ಅರ್ಬುದ ರೋಗವಿದ್ದರೆ, ಬೆರಳಿನ ಒಂದು ಅಂಗುಲದಷ್ಟು ಕೊಂಬಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಶೃಂಗೀ ಕುದುರೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ರಾಜ ಮತ್ತು ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಯಾವ ಕುದುರೆಯು ಮೂರು ಕಿವಿಗಳನ್ನು (ಕಿವಿಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲೊಂದು ಕಿವಿಯನ್ನು) ಹೊಂದಿರುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯು ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನೂ, ರಾಜನನ್ನೂ, ಅವನ ಬಂಧುಗಳನ್ನೂ, ಸಕಲವನ್ನೂ ಅತ್ಯಂತ ಬೇಗನೆ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹಸುವಿನ ಗೊರಸಿಗೆ ಸಮನಾಗಿ ಎರಡು ಗೊರಸುಳ್ಳ, ಅಥವಾ ಹಸುವಿನ ಗೊರಸಿನ ತುದಿಗೆ ಸಮನಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಗೊರಸುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯು ಶೃಂಗಿ

ಕುದುರೆಯಂತೆ ತನ್ನ ಒಡೆಯನನ್ನು ಹಾಗೂ ಅವನ ಸಮಸ್ತವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಹಸುವಿನ ಕೆಚ್ಚಲಿನಂತೆ ಒಂದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲೊಂದರಂತೆ ಎರಡು ಮೂತ್ರಕೋಶವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಸ್ತನೀಕುದುರೆಯೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆ ಕುದುರೆಯು ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಕಟವನ್ನು ಹಾಗೂ ನಾಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಮಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಗೊರಸುಗಳ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಪಾದವು (ಉಬ್ಬಿದಂತೆ) ಕಂಡುಬಂದರೆ ಆ ಕುದುರೆಯನ್ನು **'ಪಂಚಶಫ'** (ಐದು ಗೊರಸುಳ್ಳದ್ದು) ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯು ಶೃಂಗೀ ಕುದುರೆಯಂತೆ ರಾಜ ಹಾಗೂ ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಯಾವ ಕುದುರೆಗೆ ಕತ್ತಿನ ಕೆಳಭಾಗದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಬಾಲದವರೆಗೆ (ಅಂದರೆ ಹೆಗಲು, ಭುಜ, ಬೆನ್ನು ಹಾಗೂ ಅದರ ಜಘನಭಾಗದವರೆವಿಗೆ) ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ಚರ್ಮವಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯು ತಿಳಿದವರಿಂದ (ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಿಂದ) ನಿಂದಿತವಾಗಿದೆ. ಜಿಂಕೆಯಂತಹ ಚರ್ಮ ಕುದುರೆಯ ಬೆನ್ನ ಮೇಲಿದ್ದರೆ ಒಡೆಯನ ನಾಶ, ಹೆಗಲ ಮೇಲಿದ್ದರೆ ಒಡೆಯನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು, ಭುಜಗಳ ಮೇಲಿದ್ದರೆ ಮಕ್ಕಳ ನಾಶ ಜಘನ ಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಹೆಂಡತಿಯ ನಾಶವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಶೃಂಗೀ ಮೊದಲಾದ ಆರು ದೋಷಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಮಹಾ ದೋಷಯುಕ್ತ-ವಾದವುಗಳು ಹಾಗೂ ಅತ್ಯಂತ ಭಯಂಕರವಾದವು ಎಂದು ಋಷಿಶ್ರೇಷ್ಠರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಅಮಂಗಳಪ್ರದವಾದ ಕುದುರೆಗಳು ರಾಜನನ್ನು ಹಾಗೂ ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು.

ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಗರ್ಗಮುನಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಈಗ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ

ಪರಿಹಾರೋಪಾಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ದೋಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೀಚಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ರಾಜನಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಯಾರೇ ಆಗಲಿ ಎಂದಿಗೂ ಮುಟ್ಟಬಾರದು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ನೋಡಬೇಕು. ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಚಿನ್ನವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ರಾಜನು ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ದೇಶದಿಂದ ಹೊರಗೋಡಿಸಿ ದೇವರಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿ-ಸುವುದರಿಂದಲೂ ಶಾಂತಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ದೋಷ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಹೀಗೆ ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ದ್ವಿಜರಿಗೆ ಪೂಜೆಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶಮನ ಗೊಳಿಸಬಹುದು. ಶೃಂಗಿ ಕುದುರೆಯ ಕೊಂಬು ಅಗುಳಿಯಂತೆ ಉಬ್ಬಿರುವುದರಿಂದ, ಆ ಕೊಂಬನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದರಿಂದ ದೋಷವು ಶಮನಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಹೂವುಗಳಂತೆ ಸುಳಿ ಇದ್ದರೆ ಚಿನ್ನದಿಂದ ಕಿವಿಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಕು.

ಪ್ರಜೆಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲೇ ತತ್ಪರನಾದ ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ, ಸದಾ ಧರ್ಮ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ ಹೋಮ-ಜಪಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ದಾನಶೀಲ ರಾಜ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಯಾವ ರಾಜರೇ ಆಗಲಿ ಹೋಮ-ಜಪಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದೋಷಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ.

ದುರಾಸೆಯಿಲ್ಲದ, ಸತ್ತ್ವಶಾಲಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಮತ್ತು ಯಜ್ಞ-ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನು, ಹೋಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು. ವೇದ ಪಾರಂಗತನಾದ ದ್ವಿಜನು ಈ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

6. ವಯೋಜ್ಞಾನ

ದೋಷಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ವಯಸ್ಸಿನ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಕುದುರೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ ಬಗೆಗೆ ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ ಜನರನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಇಷ್ಟಪಡುತ್ತಾರೆ.

ಕುದುರೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಬಾಹ್ಯ ಹಾಗೂ ಆಂತರಿಕ ಎಂದು. ಬಾಹ್ಯ ಎಂದರೆ ಹೊರಗಿನದು ಅಂದರೆ ಶರೀರದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದು ಮತ್ತು ಆಂತರಿಕ ಎಂದರೆ ಶರೀರದ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಹಲ್ಲುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು.

ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಷದ ಸಾಲು –

ಕುದುರೆಯ ಮರಿಯು ಒಂದು ತಿಂಗಳಿನದಾಗಿದ್ದರೆ, ಅದರ ವಸಡು ಸ್ವಲ್ಪ ಉಬ್ಬಿದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಅಂದರೆ ವಸಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಹಲ್ಲುಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ವಸಡು ಸ್ವಲ್ಪ ಮೇಲೆ ಬಂದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ). ಎರಡು ತಿಂಗಳ ಮರಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ಹಲ್ಲುಗಳು ಗೋಚರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಮೂರು ತಿಂಗಳ ಮರಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲುಗಳಿರುತ್ತವೆ.

ವಸಡುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗದ ಹಲ್ಲುಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ದವಡೆಯಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲುಗಳು ಕಂಡೂ ಕಾಣದಂತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿದ್ದು ಹೊಂಬಣ್ಣದಿಂದ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆ ಆವಾಗ ಅದು ಐದು ತಿಂಗಳ ಕುದುರೆಯ ಮರಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹಲ್ಲುಗಳ ತುದಿಯು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದರೆ ಆವಾಗ ಆ ಕುದುರೆಯ ಮರಿಯು ಆರನೆಯ ತಿಂಗಳಿಗೆ ಕಾಲಿಟ್ಟಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಹಲ್ಲುಗಳು ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿ (ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ) ಮೇಲೆ ಬಂದಿದ್ದರೆ ಏಳನೆಯ ತಿಂಗಳ ಕುದುರೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

10

ಕುದುರೆಯ ಮರಿಯ ಎರಡು ದವಡೆಯ ಹಲ್ಲುಗಳು ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದರೆ ಎಂಟನೆಯ ತಿಂಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕುದುರೆಯ ಮರಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ತಿಂಗಳು ತುಂಬಿದಾಗ ದವಡೆಯ ಹಲ್ಲುಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುತ್ತವೆ.

ಎರಡನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನಿಂದ ಐದನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ ಅವಧಿ –

ಒಂದು ವರ್ಷದ ವಯಸ್ಸಿನ ಕುದುರೆಯ ಹಲ್ಲುಗಳು ಬಿಳುಪಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಎರಡನೆಯ ವರ್ಷದ ವಯಸ್ಸಿನ ಕುದುರೆಯ ಹಲ್ಲುಗಳು ಕಾವಿಬಣ್ಣದ್ದಾಗಿರುತ್ತವೆ ಹಾಗೂ ಮೂರನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ ಕುದುರೆಯ ಹಲ್ಲುಗಳು ಬಿದ್ದು ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ. ಮಧ್ಯಭಾಗದ ಹಲ್ಲುಗಳು ಬಿದ್ದು ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಆ ಕುದುರೆಯು ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಷದ ವಯಸ್ಸಿನ ಕುದುರೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ದವಡೆಯ ಹಲ್ಲುಗಳು ಬಿದ್ದು ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಐದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟ ಕುದುರೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಹಲ್ಲುಗಳು ಬಿದ್ದು ಹುಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ, ತುಪ್ಪದ ಬಣ್ಣದಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಚಕ್ರಾಕಾರದ ಹಲ್ಲುಗಳ ಸಾಲುಳ್ಳ ಎಲ್ಲ ದವಡೆಯ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ಎಲ್ಲ ಅವಯವಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಮೈತುಂಬಿಕೊಂಡು, ಸಂತೋಷ ತುಂಬಿದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಕೂದಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಹಾಗೂ ಚುರುಕಾಗಿರುವ ಕುದುರೆಯ ಮರಿಯು ಐದು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ, ಕೃಶವಾಗಿ, ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ (ಅಂದರೆ ಅಂಕುಡೊಂಕು ಇಲ್ಲದೆ) ದೃಢವಾಗಿ, ಚೂಪಾಗಿ ಮತ್ತು ಹಾಲಿನಂತೆ ಬಿಳುಪಾಗಿ ನೇರವಾಗಿ ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುವ ಹಲ್ಲುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆಯ ಕುದುರೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಬಿಳುಪಾದ ಉದ್ದವಾದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೆಣೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಚೂಪಾದ ತುದಿಗಳುಳ್ಳ ವಿಶಾಲವಾದ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಅಂದರೆ ಹಲ್ಲುಗಳೂ ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದಿರದೆ ಅಥವಾ ದೂರದೂರವಾಗಿರದೆ ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿದಂತೆ ಇರುವ) ಹಾಗೂ ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಹಲ್ಲುಗಳು ಬಿದ್ದು ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ 'ಪ್ರದಿಷ್ಟಾ' ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಮೊದಲನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ ಕುದುರೆಯ ವಸಡು, ಎರಡನೆಯ ಹಾಗೂ ಮೂರನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಸಡಿನ ಮಧ್ಯ ಹಾಗೂ ಕೊನೆಯ ಭಾಗವು ಕುದುರೆಗಳ ವಯಸ್ಸನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಗುರುತಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಕಪ್ಪು, ಹಸಿರು ಅಚ್ಚಬಿಳುಪು ಹಾಗೂ ಕಾಗೆಬಂಗಾರದ ಬಣ್ಣದಂತಿರುವ ಬಣ್ಣ, ಜೇನುನೊಣದ ದೇಹದ ಬಣ್ಣದಂತಿರುವ ಬಣ್ಣ, ಶಂಖದ ತೂತಿನಂತಿರುವ, ಹಾಗೆಯೇ ಚಲಿಸಿದಂತೆ ಕಾಣುವ ಗುರುತಿದ್ದರೆ ಅದು ಆರನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ ಕುದುರೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಕೆಲವು ಕುದುರೆಗಳು ವಯಸ್ಸಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಯಸ್ಸಾದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ವಯಸ್ಸಾಗಿದ್ದರೂ ತಾರುಣ್ಯದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಕುದುರೆಗಳು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತವೆ. ಕುದುರೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಅದರ ಗೊರಸು. ಕೂದಲು, ಹಲ್ಲು ಹಾಗೂ ಅದರ ಚಲನವಲನಗಳು, ಕುದುರೆಯ ತೇಜಸ್ಸು, ಶಕ್ತಿ, ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಸ್ಪಂದಿಸುವ ರೀತಿ, ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಅದರ ನಡವಳಿಕೆ, ಬೇರೆ ಅಶ್ವದ ಜೊತೆ (ಅನ್ಯಲಿಂಗದ ಅಶ್ವದ ಜೊತೆ) ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ರೀತಿ, ಇವುಗಳಿಂದ ಅಶ್ವಜ್ಞರು ಅದರ ವಯಸ್ಸಿನ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಉದ್ದವಾದ ಚತುಷ್ಕೋಣಾಕಾರದ ಗೆರೆಯುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಅಡ್ಡವಾದ ಗೆರೆಯುಳ್ಳ, ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಬಣ್ಣ (ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ) ಅಥವಾ ದುಂಬಿಯಂತಿರುವ ಚಿಹ್ನೆ, ಹಾಗೆಯೇ ಹಲ್ಲುಗಳು ತಂತುವಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ

ಬಣ್ಣ, ಹಸಿರು ಬಣ್ಣ, ಹಾಲು ಅಥವಾ ಮೊಸರಿನಂತೆ ಬಿಳುಪಾದ ಬಣ್ಣ, ಬಿಳಿಸಾಸುವೆಯಂತೆ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ, ಕಾಗೆಬಂಗಾರದಂತಹ ಬಣ್ಣ, ನವಣೆಯ ಬಣ್ಣದಂತೆ ಬಣ್ಣವಿದ್ದರೆ, ಜೇನುನೊಣದ ಶರೀರದ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಬಣ್ಣವಿದ್ದರೆ ಆ ರೀತಿಯಾದ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಜೇನುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿದಿರುವ ಬುದ್ಧಿವಂತರಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಶಂಖದಂತೆ ಹಾಗೂ ಶಂಖದ ತುದಿಯ ಭಾಗದಂತಿದ್ದರೆ ಹಲ್ಲುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒರಳಿನ ಕುಳಿಯಂತಿದ್ದರೆ, ಹಲ್ಲುಗಳು ಚಲಿಸುವಾಗಿನ ಚಲನೆ, ಬೀಳುವಂತಹ ಹಲ್ಲುಗಳು ಹಾಗೂ ಬಿದ್ದ ಹಲ್ಲುಗಳು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕಪ್ಪು ಹಸಿರು ಬಿಳುಪು ಬಣ್ಣಗಳು ಹಾಗೂ ಕಾಗೆಬಂಗಾರದಂತಹ ಬಣ್ಣ ಜೇನುನೊಣದ ಶರೀರದ ಬಣ್ಣ ಹಾಗೆಯೇ ಶಂಖದಂತಿದ್ದರೆ, ಒರಳಿನ ಕುಳಿಯಂತಿದ್ದರೆ, ಹಲ್ಲುಗಳ ಚಲಿಸುವಿಕೆಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಹಾಗೂ ಹಲ್ಲುಗಳು ಬೀಳುವಂತಹ ಕ್ರಮ ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಯಸ್ಸಿನ ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಆರು ವರುಷದಿಂದ ಮೂವತ್ತೆರಡರ ವಯಸ್ಸಿನವರೆವಿಗೆ –

ಆರನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಕುದುರೆಯ ವಸಡಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗದ ಹಲ್ಲುಗಳು ಆರು ವರ್ಷದ ಹಸುವಿನಂತೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಎಂಟನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಕುದುರೆಯ ಹಲ್ಲುಗಳು ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ್ದಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಒಂಬತ್ತು ಹತ್ತು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಕುದುರೆಯ ಹಲ್ಲುಗಳು ತಂತುವಿನ ಹಾಗೆ ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಕುದುರೆಯ ವಸಡಿನ ಮಧ್ಯ ಹಾಗೂ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಗಮನಿಸುವುದರಿಂದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನದೆಂದು ಬುದ್ಧಿವಂತರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕುದುರೆಯ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ

ವಯಸ್ಸನ್ನು ಹಲ್ಲುಗಳು ಬಿಳಿಸಾಸುವೆಯಂತೆ ಬಿಳುಪಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಹದಿಮೂರು ಹಾಗೂ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ವಯಸ್ಸನ್ನು ಕುದುರೆಯ ದವಡೆಯ ಮಧ್ಯ ಹಾಗೂ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ ಉಬ್ಬಿರುವುದರಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಕಾಗೆಬಂಗಾರದಂತಹ ಬಣ್ಣ ಇದ್ದರೆ ಹದಿನೈದು ಹಾಗೂ ಹದಿನಾರನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ ಕುದುರೆಯೆಂದು, ಅದಕ್ಕೂ ಮುಂದೆ (ಇದಾದ ನಂತರ) ಕುದುರೆಯ ಬಾಯಿಯ ಮುಂಭಾಗದ, ಮಧ್ಯಭಾಗದ ಹಾಗೂ ದವಡೆಯ ಹಲ್ಲುಗಳು ಇವುಗಳ ಮೂಲಕ ಹದಿನೆಂಟು, ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ ಕುದುರೆಗಳ ದವಡೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗ ಹಾಗೂ ಕೊನೆಯ ಭಾಗವು ಜೇನುನೊಣದ ಶರೀರದ ಬಣ್ಣದಂತೆ ಇರುತ್ತವೆ.

ಇದೇ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಶಂಖದಂತೆ, ಒರಳಿನಲ್ಲಿರುವ ತೂತಿನಂತೆ, ಚಲಿಸುವಿಕೆಯ ಬಗೆಗೆ, ಹಲ್ಲುಗಳ ಬೀಳುವಿಕೆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕುದುರೆಗಳ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮೂರು ವರ್ಷ ಅಂತರವನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.

ದಷ್ಟಪುಷ್ಟವಾದ ಮಾಂಸಖಂಡಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆನೆಯಂತೆ ಇರುವ, ಮೋಡದ ದನಿಯಂತೆ ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಕೆನೆಯುವ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸತ್ತ್ವಗುಣಯುತವಾದ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಶಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ವೇಗವುಳ್ಳ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಸಕಲ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶರೀರವುಳ್ಳ, ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಶೀತ, ಬಿಸಿಲಿನ ಬೇಗೆ, ಬಿರುಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ಪ್ರಶಾಂತವಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವಯಸ್ಸಾದ ಕುದುರೆಯು (ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಗುರುತುಗಳಿಂದ) 'ಕಾಲಿಕಾವ್ಯಂಜನಾಶ್ವ' ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಮಾಂಸಖಂಡಗಳುಳ್ಳ, ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಬಲಿಷ್ಠವಾದ, ಹಸಿವು–ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ಒಳ್ಳೆಯ ಆಕಾರವುಳ್ಳ, ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಕೆನೆಯುವಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು 'ಹರಿಣೀವ್ಯಂಜನಾಶ್ವ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಬಲ, ವೇಗ, ತೇಜಸ್ಸು ಹಾಗೂ ಒಳ್ಳೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಣೆಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸುಳಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ನೆರೆತ ಕೂದಲುಗಳುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯನ್ನು 'ಶುಕ್ಲವ್ಯಂಜನ'ವೆಂಬ ಕುದುರೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಮಾಂಸರಹಿತವಾದ (ಕೃಶವಾದ) ಶರೀರದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸದ, ಸ್ನಾಯುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ (ನರಮಂಡಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ), ದಪ್ಪವಾದ ಮಂಡಿಯುಳ್ಳ, ನಪುಂಸಕವಾದ, ಕೆಟ್ಟ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ, ಉದ್ದವಾದ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯು 'ಕಾಚಾವ್ಯಂಜನ' ಕುದುರೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

ಕಿವಿಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೆರೆತ ಕೂದಲುಗಳುಳ, ಸುಳಿಗಳುಳ್ಳ, ಉದುರಿದ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ, ದುರ್ಬಲವೂ ನಿರುತ್ಸಾಹಿಯೂ ಆದ, ದುಃಖಗೊಂಡಿರುವ, ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯನ್ನು 'ಮಕ್ಷಿಕಾವ್ಯಂಜನ' ಕುದುರೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಗಂಭೀರವಾದ ನೋಟವುಳ್ಳ, ದೀನವಾದ ಕುದುರೆಯನ್ನು 'ಶಂಖವ್ಯಂಜನ' ಕುದುರೆ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಮಾಂಸರಹಿತವಾದ, ಸಂತೋಷ ಹಾಗೂ ಕೋಪಗಳಿಲ್ಲದ ಕುದುರೆಯನ್ನು 'ಉಲೂಖಲ' ಕುದುರೆ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ನಿಧಾನವಾಗಿ ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನುವ, ಹಲ್ಲುಗಳು ಬಿದ್ದಿರುವ ಕುದುರೆಗೆ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ ಕುದುರೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಆನೆಗೆ 120 ವರ್ಷಗಳು ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಯವೆಂದು, ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ 100 ವರ್ಷಗಳು ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ 32 ವರ್ಷಗಳು ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಯವೆಂದು ಗರ್ಗಮುನಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಕುದುರೆಗಳ ಪಾಲಕನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿರುವ ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಬೆಳವಣಿಗೆ. ಕ್ಷೀಣಿಸುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಗತಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಅರಿತು ಆ ಕುದುರೆಗಳ ಜಾತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಕುದುರೆಗಳ ವಿಶೇಷಲಕ್ಷಣಗಳು –

ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಚಿಹ್ನೆಯು ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಹಾಗೂ ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ ಎದ್ದು-ಬಿದ್ದು ಮಾಡುವ (ಏಳುವ-ಬೀಳುವ ಕ್ರಿಯೆಯುಳ್ಳ) ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆಯ ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸ್ಥಿರವಾದ, ಬಿಳುಪಾದ, ಒತ್ತಾದ, ಚೂಪಾದ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯನ್ನು 'ಸಾರದಂತ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಈ ಹಲ್ಲುಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಕುದುರೆಯ ಪಾಲಕನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಚರಿಸುವ ಕುದುರೆಯ ವಯಸ್ಸು ಮೂರು ವರ್ಷಗಳೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗಿದೆ. ಹಲ್ಲುಗಳ ಸಂಖ್ಯಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳ ವಯಸ್ಸನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು.

ಚಾರಖ್ಯಾವೆಂಬ ಕುದುರೆಗಳನ್ನೇ ಸಾರದಂತ ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಕಪ್ಪು ಮೈಬಣ್ಣ ಹೊಂದಿದ್ದರೆ ಕಾಲಿಕಾಕುದುರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಏಳನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನದು ಹರಿಣೀ ಎಂಬ ಕುದುರೆ. ಅವುಗಳ ಕೋರೆಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ವಯಸ್ಸನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಆಯುಸ್ಸಿನ ತತ್ತ್ವ –

ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ 100 ವರ್ಷ, ಆನೆಗಳಿಗೆ 120 ವರ್ಷ, ಹಸುಗಳಿಗೆ 24 ವರ್ಷ, ಕತ್ತೆ ಹಾಗೂ ಒಂಟೆಗಳಿಗೆ 25 ವರ್ಷ, ನಾಯಿಗಳಿಗೆ 16 ವರ್ಷ, ನರಿಗಳಿಗೆ 25 ವರ್ಷ, ಕ್ರಿಮಿಗಳಿಗೆ 7 ದಿನ ಹಾಗೂ ನೊಣಗಳಿಗೆ 14 ದಿನಗಳು ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ನಿಗದಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ 32 ವರ್ಷ ಆಯುಷ್ಯವೆಂದು ಶಾಲಿಹೋತ್ರಮುನಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

7. ಆವರ್ತಾಧ್ಯಾಯ

ಆವರ್ತ ಲಕ್ಷಣ –

ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಗಾಳಿಯಿಂದ ಗರಿಕೆಗಳನ್ನು ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆಯೋ (ಸುಳಿಯಾಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆಯೋ) ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ವೃತ್ತಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಸುಳಿಗಳು ಕುದುರೆಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತವೆ.

ಸುಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಆವರ್ತ (ವೃತ್ತಾಕಾರ), ಶುಕ್ತಿ, ಸಂಘಾತ, ಮುಕುಲ, ಅವಲೀಢ, ಶತಪಾದಿ, ಪಾದುಕಾರ್ಧ ಹಾಗೂ ಪಾದುಕಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಸುಳಿಗಳು ಉತ್ತಮವಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾದುದು ಹಾಗೂ ಮಂಗಳಕರವಾದುದು ಶುಕ್ತಿರೂಪದ ಆವರ್ತ. ಹಾಗೆಯೇ ಶತಪಾದಿ, ಪಾದುಕಾರ್ಧ ಆವರ್ತಗಳೂ ಕೂಡ. ಶುಕ್ತಿರೂಪ ಸುಳಿಯು ಆರು ಅಂಗುಲವುಳ್ಳದ್ದು, ಪಾದುಕಾ

ಮತ್ತು ಮುಕುಲ ಎಂಬ ಸುಳಿಗಳು ಎರಡು ಅಂಗುಲವಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಹಾಗೂ ಅಂಗುಲಗಳ ವಿಭಾಗದ ಮೇಲೆ ಆವರ್ತಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಭವನ (ಕಟ್ಟಡ), ತಾವರೆ, ಚಕ್ರ, ತೋರಣ, ಧನುಸ್ಸು, ಖಡ್ಗ ಮತ್ತು ಶಂಖದಂತಿರುವ ಸುಳಿಗಳು, ಮೆಟ್ಟಿಲಿನೋಪಾದಿಯ ಸುಳಿಗಳು, ಚತುರ್ಭುಜಾಕೃತಿ ಅಥವಾ ಚೌಕಾಕಾರದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸುಳಿಗಳು, ಚಂದ್ರ, ತ್ರೇತಾಗ್ನಿ (ಅಶ್ವದ ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಕಾರವಾದ ಕೂದಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೂರು ಆವರ್ತಗಳು), ಖರ್ಜೂರ, ಅಂಕುಶ, ಚಾಮರ, ಧ್ವಜ, ರಥಾಂಗ, ಅರಳಿ ಎಲೆಯ ರೂಪ, ವೇದಿಕಾ, ಸ್ವಸ್ತಿಕಾ ಚಿಹ್ನೆ, ಮೀನು, ಪೂರ್ಣಕಲಶ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರ, ಮಾಲೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸದೃಶವಾಗಿರುವ (ಆಕಾರದಲ್ಲಿ) ಆವರ್ತಗಳು, ಅಂತೆಯೇ ಮೊರ, ಅಷ್ಟಪದಿ, ವಜ್ರ, ನೇಗಿಲು, ಗದೆ, ಅರ್ಧಚಂದ್ರ, ಯಜ್ಞಸ್ತಂಭ, ಅಪಾನಪ್ರದೇಶ, ಛತ್ರಿ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ, ಈ ಅನೇಕ ಆವರ್ತಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದವುಗಳು.

ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸುಳಿಗಳು ಮೂರು ಬಗೆಯಾದವುಗಳು. ಅವು – 1. ಸ್ಥಿರವಾದುದು, 2. ನಿಂದ್ಯವಾದವುಗಳು ಹಾಗೂ 3. ಶುಭವಾದುದು.

ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಧ್ರುವ (ಸ್ಥಿರ)ವಾದವುಗಳು ಹತ್ತು ಬಗೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಅವುಗಳಿರುವ ಜಾಗವು ಹತ್ತು ಬಗೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು, ಹಾಗೆಯೇ ರಂಧ್ರೋಪರಂಧ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡೆರಡು, ಒಂದು ಹಣೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅಪಾನಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಈ ಎಂಟು ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸುಳಿಗಳು ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಶುಭಪ್ರದವಾಗಿ ಮತ್ತು ಮಂಗಳಕರವಾದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ರೀತಿ ಸುಳಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಕುದುರೆಗಳು ಅಲ್ಪಾಯುಷ್ಯ ಹಾಗೂ ದುಷ್ಟಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳದ್ದು ಮತ್ತು ಪಾಪಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಅಶುಭವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟವಾದ ಸುಳಿಗಳು (ಯಾವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ

ಇರಬೇಕೋ ಆ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಇರದ ಸುಳಿಗಳು), ಛಿದ್ರವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಂತಹವುಗಳು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದಲ್ಲ.

ಅಮಂಗಳಕರ ಸುಳಿಗಳ ಫಲಗಳು –

ಅಶುಭವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಕುದುರೆಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಕುದುರೆಯ ಕಟಬಾಯಲ್ಲಿ ಸುಳಿಗಳಿದ್ದರೆ ಅದು ಒಡೆಯನಿಗೆ ಅಮಂಗಳವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಅವನ ವಂಶವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹಣೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೂದಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸುಳಿಗಳಿಂದ ಒಡೆಯನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಕುಲನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಎರಡು ಸುಳಿಗಳು ಕುದುರೆಯ ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲಿದ್ದರೆ ಒಡೆಯನಿಗೆ ಭಯವನ್ನು, ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಸಂಪತ್ತಿನ ನಾಶವನ್ನೂ, ಕಿವಿಗಳ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಅನರ್ಥವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಕುದುರೆಯ ದವಡೆಯಲ್ಲಿ, ಕತ್ತಿನ ಹಿಂದೆ ಇರುವ ನರದಲ್ಲಿ (ಕೂರ್ಜ), ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಕಂಠದಲ್ಲಿ, ಹೆಗಲಿನಲ್ಲಿ, ತೊಡೆಗಳಲ್ಲಿ, ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಸುಳಿಗಳಿದ್ದರೆ ಆ ಕುದುರೆಯ ಒಡೆಯನು ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಾಣಗಳ ಮಳೆಯಿಂದ ನಾಶವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಸುಳಿಗಳು ದವಡೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಸಂಪತ್ತಿನ ನಾಶ, ಕತ್ತಿನ ಹಿಂದೆ ಇರುವ ನರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಸಾವು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಹೆಗಲ ಮೇಲಿದ್ದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಒಡೆಯನ ಜೀವದ ನಾಶವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ಒಡೆಯನಿಗೆ ಮೃತ್ಯುವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ).

ಸುಳಿಗಳು ಕಣ್ಣುಗಳ ಕೆಳತುದಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಒಡೆಯನಿಗೆ ಅಧಿಕವಾದ ಶೋಕ, ದುಃಖ, ಭಯವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಕೂದಲುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸುಳಿಗಳು ನಿತಂಬ

ಹಾಗೂ ಪಿಂಡಾಂಡದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಒಡೆಯನ ಕುಲನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಳಿಗಳು ಕಂಠದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಗಲಗಂಡ, ಹಸಿವು, ದುಃಖ ಹಾಗೂ ಸಾವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಕೂದಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸುಳಿಗಳು ಮಂಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಒಡೆಯನ ಬಂಧನ, ದುಃಖ, ರೋಗಭಯ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಸುಳಿಗಳು ಮೇಲುತುಟಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಆಗ ಅದು ಒಡೆಯನ ಸಹೋದರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಸುಳಿಗಳು ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಒಡೆಯನ ವಂಶದವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಸುಳಿಗಳು ಕಂಕುಳಿನಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಒಡೆಯನನ್ನು ಹಾಗೂ ಅವನ ಪರಿವಾರವನ್ನು ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬಾಣಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಮೂಗಿನಲ್ಲಿರುವ ಸುಳಿಗಳು ಒಡೆಯನಿಗೆ ಕೊಳೆಯನ್ನು, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆಯನ್ನು ಹಾಗೂ ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಸಾವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಕುದುರೆಯ ಗಂಡಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿನ ಸುಳಿಗಳು ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಹಾಗೂ ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಮೃತುವಿನ ದೂತನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಂಡಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸುಳಿಗಳು ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಹಾಗೂ ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ವಂಶಸಮೇತವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಕಳ್ಳರಿಂದ, ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ, ಬೆಂಕಿಯಿಂದ, ವಿಷದಿಂದ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಒಡೆಯನು ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಲಾಗದೆ ಬಹಳ ಬೇಗ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ಸುಳಿಗಳಿರುವ ಕುದುರೆಯು ಅತ್ಯಂತ ದೋಷಯುಕ್ತವಾದುದು.

ಸುಳಿಗಳು ಹೆಗಲ ಮೇಲಿರುವ ಹಿಣಲಿನಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ಅತ್ಯಂತ ದೋಷಯುಕ್ತವಾದುದು ಮತ್ತು ರಾಜನ ಸಂಪತ್ತನ್ನು, ರಾಜ್ಯವನ್ನು

ಮತ್ತು ಆತನ ವಂಶವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು ರಾಜನು ನೋಡಬಾರದು, ಮುಟ್ಟಬಾರದು. ತತ್‌ಕ್ಷಣವೇ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೋ ಅಥವಾ ಬೇರೆಯವರಿಗೋ ದಾನಮಾಡಬೇಕು. ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿದ ತತ್‌ಕ್ಷಣವೇ ಬೇರೆ ರಾಜ್ಯದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಬರಬೇಕು.

ಕಾಕಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕೂದಲಿನಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಸುಳಿಗಳಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಸ್ವಾಮಿಯು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಾಯುತ್ತಾರೆ. ಆಕ್ರೋಶದಿಂದ ವಿಕಾರವಾಗಿ ಜೋರಾಗಿ ಕೂಗುತ್ತಿರುವ ನೂರಾರು ಕಾಗೆಗಳಿಂದ ತಿನ್ನಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ.

ಶರೀರದ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಕೂದಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸುಳಿಗಳಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯ ಸ್ವಾಮಿಯು ಬೇಸಿಗೆಯ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳ ತಾಪಕ್ಕೆ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ನೀರಿನ ಹನಿ ಹೇಗೆ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಹಾಗೆ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಸುಳಿಯಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯ ಸ್ವಾಮಿಯು ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಹಾಗೂ ರಾಜನ ವಂಶದವರು ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹತರಾಗುತ್ತಾರೆ.

ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಳಿಗಳಿದ್ದರೆ ಒಡೆಯನ ಕಿವಿಗಳು ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸುಳಿಗಳು ಕಿವಿಯ ಮೂಲದಲ್ಲೋ ಅಥವಾ ಮಧ್ಯದಲ್ಲೋ ಇದ್ದರೆ ಒಡೆಯನು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಸುಳಿಗಳು ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಒಡೆಯನ ಹಣವು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಳಿಗಳು ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದರೆ (ಎದೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ) ಒಡೆಯನಿಗೆ ಹೃದಯದ ಕಾಯಿಲೆ, ಬಂಧನ ಮತ್ತು ಮರಣವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಬಾಯಿಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಕಾರದ ಕೂದಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸುಳಿಗಳಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯ ಒಡೆಯನ ತಂದೆ ಹಾಗೂ ಸಹೋದರರು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ.

ಸುಳಿಗಳು ಸೀವನಿ, ಹೊಟ್ಟೆ ಅಥವಾ ಅಪಾನದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯ ಒಡೆಯನಿಗೆ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾಯಿಲೆ ಹಾಗೂ ದುಃಖವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸುಳಿಗಳು ಬಾಲದ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯ ಒಡೆಯನು ಬಾಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಮೂತ್ರಕೋಶದಲ್ಲಿ ಸುಳಿಗಳಿದ್ದರೆ ಒಡೆಯನ ಹಲ್ಲುಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಸುಳಿಗಳು ಅಂಡಕೋಶದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಸ್ವಾಮಿಯ ಹಿರಿಯಮಗನು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಹೊಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಸುಳಿಗಳಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯ ಒಡೆಯನು ಬಹಳಕಾಲ ಮಕ್ಕಳೊಡಗೂಡಿ ಜಲೋದರ ಮುಂತಾದ ಕಾಯಿಲೆಗಳಿಂದ ಬಾಧಿತನಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ.

ಸುಳಿಗಳು ಬೆನ್ನೆಲುಬಿನ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆ ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯ ಜೊತೆಗೂಡಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಗೊರಸಿನಲ್ಲಿ ಸುಳಿಗಳಿದ್ದರೆ ಒಡೆಯನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕುದುರೆಯು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಕುಷ್ಠಿಕಾ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸುಳಿಗಳು ಕಂಡುಬಂದರೆ ಆ ರೀತಿಯ ಕುದುರೆಯ ಒಡೆಯನು ದಾರುಣವಾದ ಕಷ್ಟಗಳಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಕುದುರೆಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಎಂಟು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸುಳಿಗಳು ಶುಭಾಶುಭ ಫಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಾವುವೆಂದರೆ ಶತಪಾದಿ, ಮುಕುಲ, ಆವರ್ತ, ಸಂಘಾತ, ಪಾದುಕಾ, ಅರ್ಧಪಾದುಕಾ, ಶುಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಅವಲೀಢ.

ಲಕ್ಷ್ಮೀಚೇಳಿನ (ಸಾವಿರಕಾಲಿನ) ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಸುಳಿಗೆ 'ಶತಪಾದಿ' ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಜಾಜಿಹೂವಿನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಸುಳಿಯನ್ನು 'ಮುಕುಲ' ಎಂದೂ, ಬಾಲದಲ್ಲಿ ಕೂದಲುಗಳ ಗುಂಪು ಸುಳಿಯಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು 'ಸಂಘಾತ' ಎಂದೂ. ಶಂಖದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಸುಳಿಯನ್ನು 'ಶುಕ್ತಿ' ಎಂದೂ, ಸುಳಿಗಳು ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿದ್ದರೆ 'ಅವಲೀಢ' ಎಂದೂ, ಕಾಲಿನಾಕಾರ-ದಲ್ಲಿದ್ದರೆ 'ಪಾದುಕಾ' ಎಂದೂ, ಅರ್ಧಕಾಲಿನಾಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ 'ಅರ್ಧಪಾದುಕಾ' ಎಂದೂ, ತಪೋಧನರಾದ ಋಷಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸಿರುವಂತೆ ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಅಶ್ವಚಿಕಿತ್ಸಕನು ಕೂದಲ ಸಮೂಹದ ಆಕಾರದಿಂದ ಸುಳಿಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬೇಕು. ಕುದುರೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಂತಹ ಬುದ್ಧಿವಂತರು ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸುಳಿಗಳು ಕೂದಲಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವಂತಹದ್ದು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸುಳಿಗಳು ಎರಡು ವಿಧ. ಮಂಗಳಕರವಾದ ಸುಳಿಗಳು (ಶುಭಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಸುಳಿಗಳು) ಮತ್ತು ಅಮಂಗಳಕರವಾದ ಸುಳಿಗಳು (ಅಶುಭಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಸುಳಿಗಳು). ಮಂಗಳಕರವಾದ ಹಾಗೂ ಅಮಂಗಳಕರವಾದ ಎರಡು ಸುಳಿಗಳು ಒಟ್ಟಾಗಿದ್ದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಿಷ್ಫಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಟ್ಟ ಸುಳಿಗಳನ್ನು ಚಿನ್ನದಿಂದ ಸುಟ್ಟರೆ ಆ ಸುಳಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದೋಷವು ಪರಿಹಾರ-ವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ರೋಮಜಾತ ಸುಳಿಗಳು ಶ್ರೀವೃಕ್ಷ (ಬಿಲ್ವಾಕಾರದ) ಸುಳಿಗಳು ಅಂಗದೀ ಮತ್ತು ಮೇಖಲೀ ಸುಳಿಗಳು. ಯಾವಾಗಲೂ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತು ರತ್ನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಕುದುರೆಯ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ವಾಯುದೇವತೆಯು, ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು, ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರರು, ರಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ಕಂದ-ವಿಶಾಖದೇವತೆಗಳು, ಉಪರಂಧ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಹರರು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ

ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಹತ್ತು ಸುಳಿಗಳು ಪೂಜಿತವಾದವು ಹಾಗೂ ಶುಭ-ಫಲಪ್ರದವಾದವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸುಳಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಶುಭಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

8. ಮಿಶ್ರಿತಲಕ್ಷಣ

ಇಲ್ಲಿಯವರೆವಿಗೂ ಕುದುರೆಗಳ ಸಕಲ ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಈಗ ಮಂದಮತಿಗಳಿಗಾಗಿ ಮಿಶ್ರಿತಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ, ಬಿಳಿಯ ಗೊರಸುಳ್ಳ, ಬಿಳಿಯ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಖವುಳ್ಳ, ಬಿಳಿಯ ಅಂಡಕೋಶವುಳ್ಳ ಬಿಳಿಯ ಚರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಬಿಳಿಯ ಕೂದಲುಳ್ಳ, ಬಿಳಿಯ ಗುದವುಳ್ಳ, ಸಿಂಹದಂತಹ ಸ್ವರವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಶಂಖನಾದದಂತಿರುವ ಸ್ವರವುಳ್ಳ ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ ಆಹಾರವನ್ನು ಇಷ್ಟಪಡುವ ಶುಭಪ್ರದವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳ, ಸದೃಢನಿಲುವುಳ್ಳ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ಮತ್ತು ಮಂಗಳಕರವಾದ ಸುಳಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುದುರೆಯು ಯಾವ ರಾಜನಲ್ಲಿರುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ರಾಜನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಜನರು ವಾಸಿಸಬೇಕು.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ರಾಜನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಸೈನ್ಯವು ಹತಶೇಷವಾಗುವುದು ಹಾಗೂ ಕೆಲವು ಶತ್ರುಗಳು ಭಯದಿಂದ ಓಡಿಹೋಗುವರು. ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮ ಹಾಗೂ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೊಂದಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆ ರಾಜನು ಜಯಗಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

ರಾಜನು ತನ್ನ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ದಾನ ಮಾಡಿಯಾದರೂ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಕಂಟಕಗಳು ನಾಶವಾಗಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುತ್ತಾನೆ. ಕುದುರೆಯ

ಜಠರವು ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದರೆ ಗಂಡುಮಕ್ಕಳನ್ನು, ಹೊಟ್ಟೆಯ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಸಂತೋಷವನ್ನು, ಕುತ್ತಿಗೆಯು ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದರೆ ಹಣವನ್ನು, ಬೆನ್ನುಲುಬಿನ ಕೆಳಭಾಗ ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದರೆ ಸೌಭಾಗ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಕುದುರೆಯ ಎಡಪಕ್ಕೆಯು (ಪಾರ್ಶ್ವ) ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದರೆ ಹಣವನ್ನು, ಬಲಪಕ್ಕೆಯು (ಪಾರ್ಶ್ವ) ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದರೆ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು, ಎದೆ ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದರೆ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು, ಬೆನ್ನು ಮತ್ತು ಮುಖವು ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದರೆ ವಿಜಯವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಯಾವ ಕುದುರೆಯ ಕಿವಿಗಳು ಬಿಳುಪಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಗೊರಸು ಹಾಗೂ ಪಾದಗಳು ಕೆಂಪು ಅಥವಾ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯು ರಾಜನಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಸುಖಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು, ಸೌಭಾಗ್ಯ ಹಾಗೂ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ.

ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ಕಡುಗೆಂಪುಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಯಾವ ರಾಜನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ರಾಜನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಶಾಲಿ-ಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಹಾಗೂ ಅಧಿಕ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಗಿದ ನೇರಳೆಹಣ್ಣಿನ ಬಣ್ಣದಂತಿರುವ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರಾಜನು ಏರುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ರಾಜನಿಗೆ ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಕಲ ಭೂತಗಳು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ವಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಬಿಳಿಯಬಣ್ಣದ ಎಂಟು ಕುದುರೆಗಳೂ ಹಾಗೂ ಕುದುರೆಯ ಎದೆ, ಬಾಲ, ತಲೆ, ಮುಖ, ಗೊರಸು ಈ ಭಾಗಗಳು ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ರಾಜನಿಗೆ ಎಂಟು ವಿಧವಾದ ಮಂಗಳವನ್ನು ಮತ್ತು ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಹಾಗೂ ರಾಜ್ಯವನ್ನು, ಸುಖವನ್ನು, ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ನೀಲಿ, ಕೆಂಪು, ಬಿಳುಪು, ಹಳದಿ, ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಕುದುರೆ ಅಥವಾ ಈ ಬಣ್ಣಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಇಡೀ ಶರೀರ ವಿಶೇಷರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯು ಪ್ರಮುಖವಾದ ಕುದುರೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಒಡೆಯನಿಗೆ ಜಯವನ್ನು ತರುತ್ತದೆ.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕುದುರೆಯು ಪುಣ್ಯಪ್ರದವಾದುದು ಹಾಗೂ ಸಾರ್ಥಕವೆನಿಸುವಂತಹದ್ದು ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ರಾಜನಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಕ್ಷೇಮವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ ಹಾಗೂ ಯಾವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಈ ಕುದುರೆಗಳು ವಾಸಿಸುತ್ತವೋ ಅಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಬಾಧೆಯಾಗಲೀ ಶಸ್ತ್ರಗಳ ಭಯವಾಗಲೀ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಯಾವ ಕುದುರೆಯು ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ದಟ್ಟವಾದ ಬಿಳಿಯ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಅದನ್ನು 'ವಿಮರ್ದನ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಯಾವ ಕಪ್ಪು ಕುದುರೆಯು ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಪಟ್ಟೆ ಹೊಂದಿರುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯು ಸಹ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಫಲವನ್ನೇ ಕೊಡುತ್ತದೆ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ).

ಯಾವ ಕಪ್ಪು ಅಥವಾ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಯ ಹೊಟ್ಟೆ ಅಥವಾ ಎದೆ ಬಿಳಿ ಬಣ್ಣದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೋ ಆ ಕುದುರೆಯು ವಿಜಯಶಾಲಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದು ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕುದುರೆಯಾಗಿದ್ದು ಎಲ್ಲ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೂ ತಂದುಕೊಡುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಕುದುರೆ ಒಡೆಯನಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಫಲವನ್ನೇ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಹೊಟ್ಟೆಯ ಬಣ್ಣ ಕಪ್ಪು ಅಥವಾ ಕೆಂಪು ಆಗಿದ್ದರೆ ಮತ್ತು ಎದೆ

ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯ ಒಡೆಯನಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಫಲವನ್ನೇ ನೀಡುತ್ತದೆ.

ಸೊಂಟದ ಸುತ್ತ ಬಿಳಿಯ ಪಟ್ಟೆ ಇರುವ ಕುದುರೆಯು ಒಡೆಯನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ **'ಸಂವೀತೀ'** ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಬಿಳುಪಾದ ಮುಖ ಬೆನ್ನು ಬಾಲ ಇರುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು **'ಅತಿಮಿತ್ರ ಘರ್ಷಣ'** ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಕುದುರೆಯು ರಾಜನ ಸೈನ್ಯದ ಮುಂದೆ ಇದ್ದರೆ ಆ ಸೇನೆಯು ವಿಜಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಕಿವಿಗಳವರೆವಿಗೂ ಹಾಗೂ ತಲೆಯು ಯಾವ ಕುದುರೆಗೆ ಬಿಳುಪಾಗಿರುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯು ಎಲ್ಲಾ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು **'ಶಿರಪ್ರಾವೃತ'** ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಕುದುರೆ ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದು ಅದರ ತಲೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯು ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಸರ್ವಾರ್ಥ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಅದನ್ನು **'ಸೂರ್ಯಕಾಂತ'** ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಯಾವ ಕುದುರೆಯ ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಸುಳಿಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯು ಶತ್ರುಗಳ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ **'ನಾಗಜಾತೀಯ'**ವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಯಾವ ಕುದುರೆ ಕಪ್ಪು ಅಥವಾ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ಚಿನ್ನದಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತದೆಯೋ ಮನೋಹರವಾದ ಹವಳದಂತೆ ಕೂದಲಿನ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು **'ಸ್ನಿಗ್ಧತುರಂಗ'** ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಯಾವ ಕುದುರೆಯು ಕಪ್ಪಾಗಿದ್ದು ಬಿಳುಪಾದ ಎದೆ, ಮುಖ, ಗೊರಸು, ಬಾಲ, ಕಣ್ಣು, ಬೆನ್ನು ಇದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು **'ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮ'** ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಯಾದ ಆ ಕುದುರೆ ರತ್ನಗಳನ್ನು (ಸಂಪತ್ತು) ಹಾಗೂ ಇಡೀ ಭೂಮಂಡಲದ ಒಡೆತನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಕುದುರೆಯ ಗೊರಸು ಸುಳಿಗಳಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯ ಒಡೆಯನು ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕವಾದ ಕೀರ್ತಿ, ತತ್‌ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಪತ್ತು, ಮಕ್ಕಳು ಹಾಗೂ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ಕುದುರೆಯ ಗೊರಸು ತಲೆ, ಮುಖ ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯು **'ಪಂಚಭದ್ರಕ'** ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಒಡೆಯನು ರಾಜನಾಗುತ್ತಾನೆ ಹಾಗೂ ರಾಜ್ಯದ ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಬಣ್ಣ ಕುದುರೆಯ ಮೈಮೇಲೆ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾಗಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯುಳ್ಳ ರಾಜನು ಅಧಿಕವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಕುದುರೆಯ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಶರೀರ (ತಲೆಯಿಂದ ಹೊಕ್ಕಳಿನವರೆಗೆ) ಬಾಲಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಹೊಂಬಣ್ಣ) ಪಶ್ಚಿಮಾರ್ಧ ಶರೀರವು (ಹೊಕ್ಕಳಿನಿಂದ ಕೆಳಭಾಗದ ಶರೀರ) ಜಿಂಕೆಯ ಬಣ್ಣದಂತೆ ಇದ್ದರೆ ರಾಜನು ವಿಜಯಶಾಲಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆ ಕುದುರೆಯು **'ದಿವಾವೈಜಯಕ'** ಎಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಕುದುರೆಯ ಪೂರ್ವಾರ್ಧಶರೀರವು ಚಂದ್ರನಂತೆ ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದು ಪಶ್ಚಿಮಾರ್ಧ ಶರೀರವು ಬಾಲಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳ ಬಣ್ಣದಂತಿದ್ದರೆ ಹಾಗೂ ಕುದುರೆಯ ಶರೀರ ಬಲಯುತವಾಗಿ ಕಾಂತಿಯುತವಾಗಿ ಇದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು **'ನಿಶಾವೈಜಯಿಕ'** ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯ ಒಡೆಯನಾದ

ರಾಜನ ವಂಶವು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯು ರಾಜನಿಗೆ ಸೌಭಾಗ್ಯವನ್ನು ವಂಶಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಯ ಅರ್ಧಶರೀರ ಯಾವಾಗಲೂ ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ಯೋಗ್ಯವಾದವುಗಳು ಮತ್ತು ಅವು ಶತ್ರುಗಳ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತವೆ ಹಾಗೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಜಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

ದುಷ್ಟವಾದ ಸುಳಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ ಬಿಳುಪಾದ ಮುಖ ಹಾಗೂ ಕಾಲುಗಳಿದ್ದರೆ, ದುಂಬಿಯಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ, ಕಪ್ಪಾದ ಅಂಗಳು ಇದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು ದೋಷಯುಕ್ತವಾದ ಕುದುರೆಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಕುದುರೆಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿನ ಮೂರು ಭಾಗ ವಿಶಾಲವಾಗಿದ್ದು, ಮೂರು ಭಾಗ ಹಗುರವಾಗಿದ್ದರೆ, ಮೂರು ಭಾಗ ಮೃದುವಾಗಿದ್ದರೆ, ಮೂರು ಭಾಗ ದೊಡ್ಡದಾಗಿದ್ದರೆ, ಮೂರು ಭಾಗ ಕೃಶವಾಗಿದ್ದರೆ ಮತ್ತು ಮೂರು ಭಾಗ ಉದ್ದವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯ ಸಂಪೂರ್ಣ ಶರೀರವು ಶುಭವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ರಾಜನಿಗೆ ಸುಖವನ್ನು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಕುದುರೆಯ ವಿಶಾಲವಾದ ಎದೆ, ಹಣೆ ಹಾಗೂ ಬೆನ್ನು ಈ ಮೂರು ಭಾಗಗಳು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕುದುರೆಗೆ ಸಣ್ಣದಾದ ಕಿವಿಗಳು ಸಣ್ಣದಾದ ಹಿಂಭಾಗ ಮತ್ತು ಕರುಳು ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಇದ್ದರೆ ಆ ಮೂರನ್ನು ಶುಭಕರವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕುದುರೆಯ ಮೃದುವಾದ ಬಾಲ, ಕೂದಲು ಹಾಗೂ ಕೇಸರಗಳು ಈ ಮೂರು ಮಂಗಳಕರವಾದುದೆಂದು ಕುದುರೆಯ ದೊಡ್ಡದಾದ ಬಾಯಿ ಕಣ್ಣುಗಳು ಮತ್ತು ತಲೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕುದುರೆಗೆ ತೆಳುವಾದ ತುಟಿಗಳು, ನಾಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಕಟಬಾಯಿ ಇದ್ದರೆ ಅವುಗಳು

ಶುಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕುದುರೆಯ ಉದ್ದವಾದ ಕತ್ತು ಮಂಡಿಯ ಕೆಳಭಾಗ ಮತ್ತು ಮುಖ ಈ ಮೂರು ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣಗಳಂತೆ ಬಿಳುಪಾಗಿರುವ ಹಂಸದಂತೆ, ಮುತ್ತಿನ ಮಣಿಯಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ, ಶುದ್ಧವಾದ ಚಿನ್ನದಂತೆ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ, ತಾವರೆಯ ದಂಟಿನ ಬಣ್ಣದಂತಿರುವ, ಅರಳುತ್ತಿರುವ ಬಿಳಿಯ ಕಮಲದಂತೆ ಇರುವ, ಮುತ್ತುಗದ ಹೂವಿನಂತೆ ಕೆಂಪಗಿರುವ, ಗಿಳಿಯಂತೆ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿಯಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ದುಂಬಿಯಂತಿರುವ, ಕೋಗಿಲೆಯಂತಿರುವ, ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೋಡದಂತಿರುವ, ಮಂಗಳಕರವಾದ ಅಂಜನಪರ್ವತದಂತೆ, ಆಗ ತಾನೆ ಉದಯಿಸಿದ ಸೂರ್ಯನಂತೆ, ಅಶೋಕಪುಷ್ಪದ ಗೊಂಚಲಿನಂತೆ ಕೆಂಪಾಗಿರುವ ಕೆಂಪಾದ ಕಮಲದಂತೆ ಕೆಂಪಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಅರಗಿನ ರಸದಂತೆ ಕೆಂಪಾಗಿರುವ ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದ ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯವಾಗಿ ಮುನ್ನುಗ್ಗುತ್ತವೆ. ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ ಎನಿಸುತ್ತವೆ.

ಉದ್ದವಾದ ಕತ್ತುಳ್ಳ, ಸುಂದರವಾದ ಪಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ, ವಿಶಾಲ ಕಣ್ಣುಗಳು, ಸೊಂಟ, ಭುಜಗಳು, ಎದೆ ಮತ್ತು ಹಣೆಯನ್ನು ಉಳ್ಳ, ಚಿಕ್ಕದಾದ ಅಂಡಕೋಶಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಕಿವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಗಡುಸಾದ ಕತ್ತೆಯ ಗೊರಸಿನಂತೆ ಗೊರಸುಳ್ಳ, ಉದ್ದವಾದ ಮಾಂಸರಹಿತವಾದ ಮೊಣಕಾಲುಳ್ಳ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಕೂದಲು, ಚರ್ಮ, ಬಾಲ, ಮೃದುವಾದ ಶರೀರ, ನಾಲಿಗೆ, ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆಗಳು, ಕಟಬಾಯಿ, ತುಟಿಗಳು ಮತ್ತು ಕೂದಲುಗಳನ್ನುಳ್ಳ

ಕುದುರೆಗಳು ಶುಭ್ರವಾದ ಸುಳಿಗಳ ಆಕಾರ, ಬಿಳುಪಾದ ಒತ್ತಾದ ಹಲ್ಲುಗಳು ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನಿರ್ಮಲವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಜನರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಮನೋಹರವಾದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯು (ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯು) ಯಾವ ರಾಜನ ಬಳಿ ಇರುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯ ಗೊರಸಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಕ್ಷಸ್ಥಳವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಕಲಭೋಗಗಳೊಡನೆ ಇವನಲ್ಲಿ ಬಂದು ನೆಲಸುತ್ತಾಳೆ. ರಾಜನನ್ನು ಹೊರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕುದುರೆಯ ಬಣ್ಣವು ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವ ಮೋಡದಂತೆ, ದುಂಬಿಯಂತೆ, ಕೋಗಿಲೆಯಂತೆ, ಅರಳುತ್ತಿರುವ ಬಿಳಿ ಕಮಲದಂತೆ, ಚಂದ್ರನ ಬೆಳದಿಂಗಳಿನಂತೆ, ದೇವಗಂಗೆಯ ನೀರಿನಂತೆ, ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಹಿಮದಂತೆ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಪ್ರಖರವಾದ ಸೂರ್ಯನಂತೆ, ಅಥವಾ ಕೆಂದಾವರೆಯ ದಳದ ಕಾಂತಿಯಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ ಚಿನ್ನದ ಕಾಂತಿಯಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ.

ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಆಪ್ಯಾಯಮಾನವಾಗಿರುವ ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕವಾದ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಬಿಳಿಬಣ್ಣವುಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆಯ ಸುಳಿಗಳುಳ್ಳ, ದೃಢವಾದ ಉಬ್ಬಿದ ತೋಳುಗಳುಳ್ಳ, ಜಿಂಕೆ–ಸಿಂಹದಂತೆ ನೋಟವುಳ್ಳ, ಸದೃಢವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ, ಅಗಲವಾದ ಬೆನ್ನುಳ್ಳ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಳ್ಳೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ಸರ್ವಾಂಗಗಳಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುವ, ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ, ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ಮನೋಹರವಾದ ಗಂಧದ ನೀರಿನಂತೆ ಆಪ್ಯಾಯಮಾನವಾದ, ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಕೆನೆಯುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು ರಾಜನ ವಾಹನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕುದುರೆಯೆಂದು ಹಾಗೂ ಮಂಗಳವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ರಾಜನೇ, ಇಂತಹ ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಂತಹ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವಂತಹ ಮಂಗಳದಾಯಕವಾದ ಕುದುರೆಯನ್ನು ನಿನ್ನ ವಾಹನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೋ.

ಚಿನ್ನದಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ ಬಣ್ಣವಿರುವ ಕುದುರೆ ಯಾರ ಬಳಿಯಲ್ಲಾದರೂ ಇದ್ದರೆ ಅದು ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಚಂದ್ರನಂತೆ ಇದ್ದರೆ ಶತ್ರುಗಳ ನಾಶ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಅಗಸೆ ಹೂವಿನಂತೆ ಬಣ್ಣವಿದ್ದರೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುತ್ತಾರೆ, ಸಾರಸಪಕ್ಷಿಯಂತಿದ್ದರೆ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಾರ್ಥದ ಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ನಿರ್ಬಲನಾದ ಒಬ್ಬಂಟಿಗನಾದ ಸ್ವಾಮಿಯು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗೆಲ್ಲುತ್ತಾನೆ. ಬಹಳ ಕಾಲ ರಾಜನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಕ್ರೌಂಚಹಕ್ಕಿಯ ರೆಕ್ಕೆಯ ಬಣ್ಣದಂತಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಕೋಳಿಬಣ್ಣದಂತಿದ್ದರೆ ರಾಜನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಯಾವ ಕುದುರೆಯ ಅಂಗಳು, ಅಂಡಕೋಶ, ಗೊರಸು, ಬಾಲ, ತಲೆ, ಕಣ್ಣುಗಳು ಬಿಳುಪಾಗಿಯೂ ಕಪ್ಪಾಗಿಯೂ ಇದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಕೋಶದ ನಾಶವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಕುದುರೆಯ ಬಣ್ಣ ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದರೆ ಅದು ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕುದುರೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಶತ್ರುಗಳ ಪಕ್ಷವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಿತ್ರರು ಹಾಗೂ ಸಂಪತ್ತು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಬೆಂಕಿಯ ಬಣ್ಣದ ಹಾಗೆ ಇರುವ ಮಾಗಿದ ತಾಳೆಹಣ್ಣಿನಂತೆ ಕೆಂಪಾದ, ಚಿನ್ನದಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ, ನರಿಯಂತಿರುವ, ಹಂದಿಯ ಬಣ್ಣದಂತೆ, ಪಾರಿವಾಳದಂತೆ, ಕಪ್ಪಗಿರುವ ಮೋಡದಂತೆ, ಇಲಿಯ ಬಣ್ಣದಂತೆ, ಕಾಗೆಯ ಕೊಕ್ಕಿನಂತೆ, ಹೊಗೆಯ ಬಣ್ಣದಂತೆ ಇರುವ ತೋಳದಂತೆ, ಗೂಬೆಯಂತೆ ಇರುವ

ಈ 12 ರೀತಿಯಾದ ಕುದುರೆಗಳು ಅಮಂಗಳಕರವಾಗಿದ್ದು, ಪಾಪವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಹಾಗೂ ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಅನಾರೋಗ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಯಾವ ಕುದುರೆ ಬಿಳಿಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಕಪ್ಪಾದ ಅಂಗಳು, ಕಣ್ಣು, ಅಂಡಕೋಶ, ಗೊರಸು, ಬಾಲ ಮತ್ತು ಕೂದಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯಿಂದ ಕೋಶವು, ರಾಷ್ಟ್ರವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಕುದುರೆಯ ಪಾದವು ಕೆಂಪು ಅಥವಾ ಕಪ್ಪಗಿದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಳಿಯ ಅಥವಾ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆ ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

9. ಪುಂಡ್ರಲಕ್ಷಣಾಧ್ಯಾಯ

ಸುಳಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ ನಂತರ ಪುಂಡ್ರಗಳ (ಬೊಟ್ಟುಗಳ) ಮಂಗಳಕರವಾದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.

ಕುದುರೆಯ ಪ್ರಪಾಣದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಕಿವಿಯ ಕೆಳಭಾಗದವರೆವಿಗೂ ಬಿಳಿಯ ಅಥವಾ ಅತ್ಯಂತ ಬಿಳುಪಾದ ಬೊಟ್ಟುಗಳಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು "ಪುಂಡ್ರ" ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆ ಪುಂಡ್ರಗಳ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷದಿಂದ ಅವುಗಳು ಮಂಗಳಕರವೋ ಅಥವಾ ಅಮಂಗಳಕರವೋ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಕಮಲದಳ, ಕಲಶ, ನೇಗಿಲು, ಒನಕೆ, ತ್ರಿಕೋಣಾಕಾರದ ಬಾವುಟ, ಧ್ವಜ, ಅಂಕುಶ, ಕನ್ನಡಿ, ಬಿಲ್ಲು, ಶಂಖ, ಛತ್ರ, ಸ್ವಸ್ತಿಕ, ಚಿನ್ನದಕಲಶ, ವಜ್ರ, ಚಾಮರ, ಆಮೆ, ಅಷ್ಟಪಾದ, ವೇದಿಕೆ, ಖಡ್ಗ, ಇವುಗಳ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಪುಂಡ್ರಗಳು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು, ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಮೊಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ.

ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಳುಪಾಗಿರುವ ಮುಖದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕೋನಾಕೃತಿ-ಯಲ್ಲಿರುವ ಅಥವಾ ಖಡ್ಗಾಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪುಂಡ್ರವು ಇದ್ದರೆ, ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯು ಪುಣ್ಯಪ್ರದವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸ್ವಸ್ತಿಕ ಚಿಹ್ನೆಯ ಪುಂಡ್ರವು ಎಲ್ಲಾ ಆಸೆಗಳನ್ನು ಈಡೇರಿಸುತ್ತವೆ, ಮತ್ತು ಕಂಕುಳಲ್ಲಿರುವ ಪುಂಡ್ರವು ಸ್ವಾಮಿಯ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿಯೇ ಈಡೇರಿಸುತ್ತವೆ.

ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಆಯತಾಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಪುಂಡ್ರದಿಂದ ಹಣದ ನಾಶವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕಪ್ಪು ಬಿಳುಪು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುಂಡ್ರದಿಂದ ಕಷ್ಟ, ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಶೂಲಾಕಾರದ ಪುಂಡ್ರದಿಂದ ದುಃಖ ಹಾಗೂ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಹಗ್ಗ ಮತ್ತು ಸರಪಳಿಗಳಿಂದ ಬಂಧನ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಂಗಳ ಮತ್ತು ಅಮಂಗಳವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಪುಂಡ್ರಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಮೂಗು, ಪ್ರಾಪಾಣ, ಎಡಪಕ್ಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಪುಂಡ್ರವಿರಬಾರದು. ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಪುಂಡ್ರವಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪು ಬಿಳುಪು ಬೆರತ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುಂಡ್ರವಿದ್ದರೆ, ಒರಟಾಗಿರುವ, ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿರುವ, ತೆಳುವಾಗಿರುವ, ಹಳದಿ, ಕೆಂಪು, ಬಿಳುಪು ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುಂಡ್ರಗಳಿದ್ದರೆ, ಅದು ಅಮಂಗಳವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕುದುರೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಮಂಗಳಕರವಾದ, ಅಮಂಗಳಕರವಾದ ಲಲಾಮ ರೂಪದ ಕುದುರೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹಣೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗವು ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದು ಅದು ನಕ್ಷತ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿದರೆ [ಹಣೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಚಿತ್ರ ಅಥವಾ ಚಿಹ್ನೆ] ಅದನ್ನು **'ಲಲಾಮಕುದುರೆ'**ಯೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಫಲವನ್ನು ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅರ್ಧಚಂದ್ರ, ಚಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯ, ನಕ್ಷತ್ರದಂತೆ ಅವುಗಳು ಹೊಳೆಯುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ಯಾರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತವೆಯೋ

ಅಂತಹವರು ರಾಜರಾಗುತ್ತಾರೆ. ತಮಟೆ, ಕಾಗೆಯ ಪಾದ, ಎಡಭಾಗಕ್ಕೆ ವಾಲಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಆಕಾರದ ಲಲಾಮ ಕುದುರೆಯಿಂದ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಸಾವು ಹಾಗೂ ಸಂಪತ್ತಿನ ನಾಶವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ತಲೆ, ಕಿವಿಗಳು, ಕಣ್ಣುಗಳು, ಕೂದಲು, ಎಡ ಪಾದ, ಹಲ್ಲುಗಳು ಈ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನೇರಿದ ರಾಜನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುತ್ತಾನೆ.

ಪುಂಡ್ರಗಳ ವಿಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ಚಿಹ್ನೆಗಳಿಂದ ಅಂಕಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ಶಾಲಿಹೋತ್ರ ಮುನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕಿವಿಗಳು, ಹಣೆ, ಮೂಗು, ತಲೆ, ಬೆನ್ನಿನ ಹಿಂಭಾಗ, ಹುಬ್ಬು, ಕಿವಿಗಳ ತುದಿಯಲ್ಲಿ, ಮೂಗಿನಹೊಳ್ಳೆ, ಜನನೇಂದ್ರಿಯದ ತುದಿ, ಬಾಲ, ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪುಂಡ್ರವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ದೋಷಯುತವಾದವು ಮತ್ತು ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನೇರಿದ ರಾಜನು ನಿರಾಶನಾಗಿ ಹಿಂದಿರುಗುತ್ತಾನೆ.

10. ಕುಲಲಕ್ಷಣಾಧ್ಯಾಯ

ಕುದುರೆಗಳ ಕುಲಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೇಳು–

ಕಾಂಭೋಜ, ಬಾಹ್ಲೀಕ, ವನಾಯುಜ, ಗಾಂಧಾರ, ಆರಟ್ಟಜ, ಚಾಂಪೇಯ, ಸೈಂಧವ, ತೈತ್ತಿಕ, (ತೈತ್ತಜ) ಕುಲಜಾ, ಉಪಕುಲಜ, ಮೇಚಕ, ಉಪಮೇಚಕ, ಕೈವರ್ತ [ತ್ರೈಗರ್ತ] ಅರ್ಜುನೀಯ, ಸಾವಿತ್ರೇಯ, ಯೌಧೇಯ, ಯಾವನ, ಹ್ರಸ್ವಯಾವನ, ತುಷಾರ, ಕಾದರೇಯ, ಪಾರ್ವತೀಯ, ಆವಂತಿ, ಕಾಶ್ಮೀರದೇಶಗಳ ಕುದುರೆಗಳು, ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಕುದುರೆಗಳು, ಪರ್ವತೀಯ, ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ, ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ, ದ್ವೀಪದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ, ಕೈಕೇಯ, ಅಂಬಷ್ಠ,

ವಾಸಂತಿಕ, ಸೌವೀರ, ದಾರದ, ಸ್ಯೆರಿಕಾ, ಕ್ಯೆರಾತ, ಕ್ಷುದ್ರಃ, ಕೈರಾತ, ಮಾಲವ, ವಿಂಧ್ಯಾಪ್ರದೇಶ, ಕಳಿಂಗ, ಮಥುರಾ, ಮನುಷ್ಯ ಸ್ವಭಾವದ ಕುದುರೆಗಳು, ಕೌಸಲ, ಆವರ್ತಕ, ಉಪವೃತ್ತಿಕ, ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ, ಸೌವೀರ, ಕೌರವೇಯ, ಪಾಂಚಾಲ, ಪೌಂಡ್ರಕ, ಕುಕ್ಕುಟಪ್ರದೇಶ, ಹ್ರಸ್ವಕುಕ್ಕುಟ, ಹೈಮವತ, ಮಗಧ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ 54 ಪ್ರಕಾರದ ಕುದುರೆಯ ಕುಲವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತೆ ಒಂಬತ್ತು ಪ್ರಕಾರದ ಕುದುರೆಯ ಕುಲವನ್ನೂ (ಘೋಟಕವನ್ನು) ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳು ಕುದುರೆಯಂತೆ ಕಂಡುಬಂದರು ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಗುಣಗಳಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತ, ಆವಿಕ, ಆಶ್ಮಕ, ಇಯಾಮ, ಅಲಿಕಗಳೆಂಬ ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆಗಳು, ಮೇಚಕಾ, ಶ್ವೇತಗಿರಿಜಾ, ವೈದರ್ಭ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕುದುರೆಯ ಕುಲವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ವಭಾಗ, ದಕ್ಷಿಣಭಾಗ ಮತ್ತು ಹಿಮಾವೃತ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಕಪ್ಪಾದ ಕುದುರೆಯನ್ನು **'ಘೋಟಕ'** ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅನಂತರ ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅವುಗಳ ಕುಲದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳುವೆನು, ಅವುಗಳನ್ನು ಕೇಳು.

ಕಾಂಭೋಜ ಕುದುರೆಗಳು –

ಕಾಂಭೋಜ ದೇಶದ ಕುದುರೆಗಳು ವಿಶಾಲವಾದ ಹಣೆ, ಹಿಂಭಾಗ, ಹೆಕ್ಕತ್ತು ಎದೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ, ಉದ್ದವಾದ ಕತ್ತು, ಮುಖವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವಂತಹ ಕುದುರೆಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಚಿಕ್ಕದಾದ ಅಂಡಕೋಶ, ಲಕ್ಷಣವಾದ ದೊಡ್ಡದಾದ ಉಬ್ಬಿದ ಕಾಲುಗಳು, ಉದ್ದವಾದ ಭುಜಗಳು, ಈ ಎಲ್ಲಾ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಗೊರಸುಳ್ಳ, ಕಪ್ಪೆಯ ಕಣ್ಣಿನಂತಿರುವ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ, ಬಿಳಿಯ ಅಥವಾ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೀನತೆ ಇಲ್ಲದ, ಕಪ್ಪು ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರದೆ ಚಿಕ್ಕದಾದ

ಹುಬ್ಬಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗವುಳ್ಳ, ಮೃದುವಾದ ಕೂದಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಚಿಕ್ಕ ಬೆನ್ನು ಮತ್ತು ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ಬಣ್ಣಗಳುಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆಯ ಅಂಗಸೌಷ್ಠವದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ, ಸ್ವಾಮಿಯ ವಶದಲ್ಲಿರುವ, ಸುಂದರವಾದ, ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ, ಸತ್ವಯುತವಾದ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳ, ಮಂಗಳಕರವಾದ, ಒಳ್ಳೆಯ ಆಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿ ತನ್ನ ಕುಲದ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಮ್ಮೆ ಪಡುವ, ಗುಂಡಾಗಿರುವ ಮಂಡಿ ಮೊಣಕಾಲುಳ್ಳ, ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ ಕುಷ್ಠಿ, ಕೈಗಳು, ಹಾಗು ಗೊರಸುಗಳುಳ್ಳ, ದಪ್ಪದಾದ ಅಥವಾ ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವ ಬಾಲವುಳ್ಳ, ದಪ್ಪದಾದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ, ಶಂಖದಂತಿರುವ ಕಿವಿಯುಳ್ಳ, ಅಗಲವಾದ ಕಟಬಾಯಿ ಮತ್ತು ಮೂಗುಳ್ಳ, ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಿಟ್ಟುಸಿರು (ಶಬ್ದರಹಿತವಾದ ನಿಟ್ಟುಸಿರು), ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆಯನ್ನು ನೋಡಿಯೂ ಕೂಗದಿರುವ (ಆಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ), ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿರುವ, ದೃಢವಾದ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ, ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕೂದಲುಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆಯ ಪಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ, ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಅಂದರೆ ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಾಂಭೋಜ ಕುದುರೆಯೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಬಾಹ್ಲೀಕ ಕುದುರೆಗಳು –

ಕಾಂಭೋಜ ಪ್ರದೇಶದ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಅವಯವ, ಬಣ್ಣ ರೂಪವಿದ್ದರೂ, ಇವುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉದ್ದವಾದ ಹೊಟ್ಟೆ ಬೆನ್ನುಗಳಿರುತ್ತವೆ. ವಿಶಾಲವಾದ ಉದ್ದವಾದ ಸ್ವಲ್ಪ ದಪ್ಪದಾಗಿರುವ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಾದ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದಿರುವ, ಹೃದಯ ಬೆನ್ನು ಕತ್ತು ಹಲ್ಲುಗಳು ಉದ್ದವಾಗಿದ್ದು, ಜೇನುತುಪ್ಪದ ಬಣ್ಣದಂತಿರುವ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ, ಕೋಪದಿಂದ ಹಲ್ಲನ್ನು ಕಡಿಯುವ,

ಸ್ವಾಮಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಕರುಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಅತಿ ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ, ಸುಂದರ ಆಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುದುರೆಯನ್ನು **ಬಾಹ್ಲೀಕ ಕುದುರೆಯನ್ನು**ತ್ತಾರೆ.

ವನಾಯುಜ ಕುದುರೆಗಳು –

ವನಾಯುಜ ಕುಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಕುದುರೆಗಳು ಹಗುರವಾಗಿರುತ್ತವೆ, ಭಯಂಕರವಾದ ಮಧ್ಯ ಭಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಚಂಚಲ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಿದ್ದು ದೀನತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರದೆ ವೃತ್ತಾಕಾರ, ಆಯತಾಕಾರ ಶರೀರದಿಂದ ಕೂಡಿ, ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಚಿಕ್ಕದಾದ ಅಂಡಕೋಶಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಶಂಖದಾಕಾರದ ಕಿವಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ಪೂರ್ವದ ಶರೀರವು ಉಬ್ಬಿದ್ದು, ತಗ್ಗಿರುವ ಹಿಂಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವಂತಹ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ, ಸತ್ವಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿ, ದಪ್ಪದಾದ ಕಾಲುಗಳಿದ್ದು, ದೃಢವಾದ ಕುಕ್ಷಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಕಡೆಗಣ್ಣು ಉದ್ದವಾಗಿ, ವಿಕಾರವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಮೋಡವು ಗುಡುಗಿದಾಗ, ಆನೆಯು ಘೇಂಕರಿಸಿದಾಗಲೂ ಬೆದರುವುದಿಲ್ಲ, ಕ್ಷಮಿಸುವಂತಹ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಸಿಂಹದಂತೆ ಕಾಣುವ, ದರ್ಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮನಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ, ರಥಕ್ಕೆ ಹಾಗೂ ಯಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ, ನರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶರೀರವುಳ್ಳ, (ಬಡಕಲು ಶರೀರ) ಎಲ್ಲದಕ್ಕಿಂತಲೂ ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ, ಕಾಡು, ಪರ್ವತ, ಕೋಟೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಓಡಲು ಇಚ್ಛಿಸದ, ನವಿಲಿನಂತಿರುವ ಕತ್ತುಳ್ಳ, ಹಾಗೂ ಚಿನ್ನದಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವಂತಹುಗಳು **ವನಾಯುಜ ಕುದುರೆಗಳು.**

ಗಾಂಧಾರ ಕುದುರೆಗಳು –

ಗಾಂಧಾರ ದೇಶದ ಕುದುರೆಗಳ ಶರೀರ ಅನೇಕ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಿರವಾದ ಅಂಗಾಂಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಬಹುಕಾಲ ಸೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ನಂತರ ವಯೋಗುಣಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತದೆ (ಏರುಪೇರಾಗುತ್ತದೆ).

ಆರಟ್ಟಜಕುದುರೆಗಳು –

ಆರಟ್ಟ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆಗಳು ಸುಂದರವಾದ ಕಟಿಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ. ಉದ್ದವಲ್ಲದ ಬೆನ್ನು, ಕರುಳುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಬಲಶಾಲಿ-ಯಾಗಿರುತ್ತವೆ. ದಪ್ಪವಾದ ಕಣ್ಣಿನ ತುದಿ ಮತ್ತು ಚರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ಶಕ್ತಿಯುತವಾಗಿದ್ದು ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ ಕುದುರೆಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಸೈಂಧವ ಕುದುರೆಗಳು –

ಸೈಂಧವ ದೇಶದ ಕುದುರೆಗಳು ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದು ದೃಢವಾದ ಮಂಡಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ. ವಿಶಾಲವಾದ ಎದೆ, ದೊಡ್ಡ ಮೂಗು, ತೆಳುವಾದ ಕಟಬಾಯಿ, ಚರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿ, ಜೋತಾಡುವ ಅಂಡಕೋಶ ಮತ್ತು ಜನನೇಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ.

ತೈತ್ತಜ ಕುದುರೆಗಳು –

ಉದ್ದವಾದ ಕತ್ತು, ಮುಖ, ದಪ್ಪವಾದ ಕಣ್ಣು ಹಾಗೂ ದೊಡ್ಡ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ತೈತ್ತಜ ಕುಲದ ಕುದುರೆಗಳೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕುದುರೆಗಳು

ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುತ್ತವೆ ಹಾಗೂ ದಪ್ಪವಾದ ದವಡೆ, ಕತ್ತು, ಅಂಡಕೋಶ ಹಾಗೂ ಜನನೇಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ.

ಕುಲಜ ಕುದುರೆಗಳು –

ವಿಶಾಲವಾದ ಎದೆ ಕಟಿಪ್ರದೇಶ, ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ, ಮಾರ್ಗಾಯಾಸವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ಒಳ್ಳೆಯ ಶರೀರವುಳ್ಳ, ದುಂಡಾದ ಕತ್ತುಳ್ಳ, ಉದ್ದವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಬಾಲವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕುಲಜಕುದುರೆಯೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಉಪಕುಲಜ ಕುದುರೆಗಳು –

ತೆಳುವಾದ ರೋಮ, ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಕೂದಲುಳ್ಳ ದುಂಡಾಗಿರುವ ಸೊಂಟ, ಎದೆ ಮತ್ತು ಕರುಳುಗಳನ್ನುಳ್ಳ, ಹಾಗೂ ಕುಲಜ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಸ್ವಲ್ಪ ಉದ್ದವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಉಪಕುಲಜವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಮೇಚಕ ಕುದುರೆಗಳು –

ಹೆಚ್ಚು ಸಂಚರಿಸದ (ಬಹಳ ದೂರ ಸಂಚಾರ ಮಾಡದ) ಕಡಿಮೆ ಬಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ, ವಿಚಿತ್ರ ಬಣ್ಣಗಳಿರುವ, ಮೇಚಕ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಕುದುರೆಗಳು ಉದ್ದವಾದ ಕತ್ತು, ವಿಶಾಲವಾದ ವಕ್ಷಸ್ಥಳ ಹಾಗೂ ಎತ್ತರವಾದ ನಿಲುವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ.

ಒಳ್ಳೆಯ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಖವುಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆಯ ಬಣ್ಣದಿಂದಿರುವ ಬೆನ್ನು, ಬಾಲ ಶಂಖಾಕಾರದ ಕಿವಿಗಳು ತೆಳುವಾದ ಶರೀರ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಹುಬ್ಬಿನ

ಮಧ್ಯಭಾಗ ಮತ್ತು ಗೊರಸುಳ್ಳ, ವಿಶಾಲವಾದ ಕಟಿಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಮೇಚಕ ಕುದುರೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಉಪಮೇಚಕ ಕುದುರೆಗಳು –

ವಿಶಾಲವಾದ ಕಾಕಸವುಳ್ಳ, ಕೀರಲು ಧ್ವನಿ ಇಲ್ಲದ, ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಜನನೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುದುರೆಗಳು ಉಪಮೇಚಕ ಎನಿಸುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳ ತಲೆ, ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವ ರೋಮಗಳು ಒತ್ತಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ತ್ರೈಗರ್ತ ಕುದುರೆಗಳು –

ಮೃದುವಾದ ಅವಯವವುಳ್ಳ, ಕತ್ತಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಸುಂದರವಾದ ಕೂದಲುಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆಯ ಕರುಳುಳ್ಳ, ಕೆಟ್ಟ ಮುಖವುಳ್ಳ ಇವು ಬಿಳುಪಾದ ಮುಖ, ಬಾಲವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಹೆಚ್ಚಾದ ಕೇಸರದಿಂದ ಕೂಡಿ, ಬಿಳುಪಾದ ಮೂಗನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತ್ರೈಗರ್ತ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ, ಇಂತಹ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವುದು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ.

ಗೌಥೇಯ ಕುದುರೆಗಳು –

ದೃಢವಾದ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ, ಭಯಂಕರವಲ್ಲದ ಬಿಳಿಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಗೌಥೇಯ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಗೊರಸುಳ್ಳ, ದುಂಡಾದ, ಉದ್ದವಾದ ದಪ್ಪದಾದ ಕತ್ತುಳ್ಳ ಕುದುರೆ ಇವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಸಾವಿತ್ರೇಯ ಕುದುರೆಗಳು –

ಲಕ್ಷಣವಾದ ಉದ್ದವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ, ಭಯಂಕರವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ರೋಮವುಳ್ಳ ಸಾವಿತ್ರೇಯ ಕುದುರೆಗಳು ಹುಲ್ಲನ್ನು

ತಿನ್ನುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಗಳಾದ ಕುದುರೆಗಳು. ಮೃದುವಾದ ಅವಯವ, ವಿಶಾಲವಾದ ಪಾದ, ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆ, ಪ್ರಶಾಂತತೆ, ಮಂಗಳಕರವಾದ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎದೆ, ಉದ್ದವಾದ ಬೆನ್ನು, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಮಾಂಸಖಂಡ, ಉದ್ದವಾದ ಕೂದಲು ಮತ್ತು ಬಾಲವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಸಾವಿತ್ರೇಯ ಕುದುರೆಗಳು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಯವನ ಕುದುರೆಗಳು –

ಮಂಗಳಕರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣು ಮತ್ತು ಕಪೋಲ, ಕೃಶವಾದ ದವಡೆ ಮತ್ತು ಬಾಯಿ, ಈ ರೀತಿಯಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಯವನ ದೇಶದ ಕುದುರೆಗಳು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳು ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಈ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ವಿಶಾಲವಾದ ದೊಡ್ಡದಾದ ಎದೆ, ಹಣೆ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣುಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಉದ್ದವಾದ ಕರುಳು, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಗೊರಸು, ನಿಧಾನವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ, ಮಂಗಳಕರವಾದ, ಆಪ್ಯಾಯಮಾನವಾದ ರೂಪ, ಒಳ್ಳೆಯ ಬಣ್ಣ, ಲಕ್ಷಣವಾದ, ಉದ್ದವಾದ, ಕೃಶವಾದ ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ, ಸತ್ತ್ವಯುತವಾದ, ತೆಳ್ಳನೆಯ ಚರ್ಮ ಹಾಗೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ರೋಮಗಳಿರುವ ಇವುಗಳನ್ನೂ ಯವನ ಕುದುರೆಗಳೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ತರ್ಜಿತ ಕುದುರೆಗಳು –

ಹಿಂದೆ ಮಧು ಎಂಬ ರಾಕ್ಷಸನಿಂದ ಹೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಕುದುರೆಗಳು ಸಮುದ್ರಗಳಲ್ಲಿ, ದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲಿ, ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ಸಮುದ್ರಗಳನ್ನು ದಾಟಿ, ಯವನದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ತಮ್ಮ ಸಂತತಿಯನ್ನು

ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ. ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ತರ್ಜಿತ ಎಂಬ ಕುದುರೆಗಳು ಅನುಗುಣವಾದ ರೂಪ ಹೊಂದಿದ್ದು ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವಂತಹ ಕುದುರೆ- ಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಪಿತ್ತದೋಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇವುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆಗಳು ಒಳ್ಳೆಯ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ.

ಅರ್ಜುನಾಶ್ವ ಕುದುರೆಗಳು –

ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆ, ಜೋತಾಡುವ ಅಂಡಕೋಶ, ಶುಭ್ರವಾದ, ಎತ್ತರ ತಗ್ಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಗಲು, ಕತ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶರೀರವುಳ್ಳ, ಚಿಕ್ಕದಾದ ಬೆನ್ನನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಜುನಾಶ್ವ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಹ್ರಸ್ವಯವನ ಕುದುರೆಗಳು –

ಚಿಕ್ಕದಾದ ಅವಯವಗಳು, ಸುಂದರವಾದ ಶರೀರ, ಒಳ್ಳೆಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಒಳ್ಳೆಯ ವೇಗ, ಮಂಗಳಕರವಾದ ರೋಮ, ಬಾಲ, ಹಾಗೂ ಕೂದಲು. ಸುಂದರವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಒಳ್ಳೆಯ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ ಹಾಗೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹ್ರಸ್ವಯವನ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ತುಷಾರ ಕುದುರೆಗಳು –

ಸುಂದರವಾದ, ಆಪ್ಯಾಯಮಾನವಾದ, ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ, ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ ಮತ್ತು ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಕುದುರೆಗಳು ತುಷಾರ ಕುದುರೆಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳು ಅತ್ಯಂತ ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವುದಾಗಿದ್ದು, ಅಧಿಕ ಬಲವನ್ನು, ದೊಡ್ಡ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ. ಇವು ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ, ಮಾರ್ಗಾಯಾಸದಿಂದ ಬಳಲದಿರುವ, ತನ್ನಿಚ್ಛೆ ಬಂದಂತೆ ಸಂಚರಿಸುವ, ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ, ದಪ್ಪದಾದ

ಮಾಂಸಖಂಡಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳ, ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ ಮತ್ತು ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಕಾದರೇಯ ಕುದುರೆಗಳು –

ವಿಶಾಲವಾದ ಕಟಿಪ್ರದೇಶ, ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಕಾಲುಗಳು, ಒಳ್ಳೆಯ ಕರುಳು, ಮಂಗಳಕರವಾದ ಗೊರಸುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಾದರೇಯ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ ಕಾಲುಗಳು ಹಾಗೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಕೂದಲುಗಳಿರುತ್ತವೆ.

ಪಾರ್ವತೀಯ ಕುದುರೆಗಳು –

ದಪ್ಪ ಚರ್ಮ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ, ಒಳ್ಳೆಯ ಕರುಳು, ದುಂಡಾಗಿರುವ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಪಾರ್ವತೀಯ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳು ಮುಂಭಾಗದ ಶರೀರವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತವೆ.

ಆವಂತಿ ಕುದುರೆಗಳು –

ಕುದುರೆಯ ಉತ್ತರಾರ್ಧ ಭಾಗವು ಸಮನಾಗಿರದೆ ಅಂಕುಡೊಂಕಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕೃಶವಾದ ಹೊಟ್ಟೆ, ಚಿಕ್ಕ ಬೆನ್ನು, ದಪ್ಪವಾದ ಅವಯವ, ವಿಶಾಲವಾದ ಎದೆ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ರೋಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವರು ಇಂತಹ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಅವಂತಿ ದೇಶದ ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಕಾಶ್ಮೀರ ಕುದುರೆಗಳು –

ವಿಶಾಲವಾದ ಎದೆ, ಮಂಡಿ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಪಾದ, ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆ, ನಿರ್ಮಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳು, ಕತ್ತಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಒತ್ತಾದ ಕೂದಲು, ಮತ್ತು ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಗೊರಸಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಕಾಶ್ಮೀರ ಕುದುರೆಗಳೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಕಾನನ ಕುದುರೆಗಳು –

ಲಕ್ಷಣವಾದ, ಉದ್ದವಾದ ಶರೀರ, ಉದ್ದವಾದ ಬಾಯಿ, ಶಂಖಾಕಾರದ ಕಿವಿಗಳು ಮತ್ತು ಮಂಗಳಕರವಾದ ಮುಖವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಾನನಕುದುರೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಮುಂಭಾಗದ ಶರೀರವು ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂದೆ ಬಂದಿದ್ದು, ಹಿಂದಿನ ಕಾಲನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಿರುತ್ತವೆ. (ಮುನ್ನುಗ್ಗಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ) ಮತ್ತು ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಕೆನೆಯುತ್ತವೆ.

ಉಷ್ಟ್ರ ಕುದುರೆಗಳು –

ನಯವಾದ ಉದ್ದವಾದ ಎತ್ತರವಾದ ಕತ್ತು, ಒಂಟೆಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಶರೀರ ಮತ್ತು ಮುಖವಿರುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಉಷ್ಟ್ರಕುದುರೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಪರ್ವತೀಯ ಕುದುರೆಗಳು –

ಪರ್ವತೀಯಕುದುರೆಗಳು ಬಲಶಾಲಿಯಾದವುಗಳು, ಇವುಗಳ ಕೂದಲು ಒತ್ತಾಗಿ ವೃತ್ತಾಕಾರದಿಂದಿರುತ್ತವೆ, ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ ಕಾಲುಗಳಿದ್ದು ಅತಿ ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ.

ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಪ್ರಕಾರದ ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆಗಳ ವಿಶೇಷತೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಧೃಡವಾದ ಕಾಲುಗಳು, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶರೀರ, ಒಳ್ಳೆಯ ಕಣ್ಣುಗಳು, ಒಳ್ಳೆಯ ಬಣ್ಣ, ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ನಡಿಗೆ, ಚಿಕ್ಕದಾದ ಅಂಡಕೋಶ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವ, ಶಕ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ, ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ, ಸತ್ವಗುಣವುಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳ,

ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ರೋಗರಹಿತವಾದ, ಕೋಮಲವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ, ದೊಡ್ಡದಾದ, ಉದ್ದವಾದ, ಮಾಂಸರಹಿತವಾದ ಬಾಯುಳ್ಳ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೇಹವುಳ್ಳ, (ಸುಂದರವಾದ ದೇಹ) ಒಳ್ಳೆಯ ಆಕಾರ, ಚಿಕ್ಕದಾದ ಬೆನ್ನು, ಗೊರಸು, ಕಿವಿಗಳು, ಶಕ್ತಿ, ತೇಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ಸತ್ತ್ವಯುತವಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳುಳ್ಳ, ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಸಹಿಸಿ ಭಾರವನ್ನು ಹೊರು-ವಂತಹದ್ದು. ಹೀಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಶರೀರ, ಆಕಾರ, ಸುವಾಸನೆ, ಸ್ವರ, ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಅವಯವಗಳು, ಲಕ್ಷಣವಾದ, ಸುಂದರವಾದ, ಕಠೋರವಲ್ಲದ, ಕೋಪವನ್ನು ಜಯಿಸಿದ, ಹರಿತವಾದ ಆಯುಧದಿಂದ ಬೇರ್ಪಟ್ಟ ಶರೀರದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ, ಪ್ರಜ್ಞೆತಪ್ಪದೆ ವಿಚಲಿತವಾಗದೆ ಮುನ್ನುಗ್ಗುತ್ತವೆ, ಇಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು (ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು) "ಆಜಾನೇಯ ಕುದುರೆ"ಗಳೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕುದುರೆಗಳು ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಬಂದ ಕರುಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿ ಪ್ರಾಣಹೋಗುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಬಂದರೂ, ಎಲ್ಲಿಯವರೆವಿಗೂ ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿ-ರುತ್ತಾನೊ ಅಲ್ಲಿಯವರೆವಿಗೂ ಪ್ರಾಣಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ. ಉಳಿದಂತಹ ಕುದುರೆಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರ ಭಯದಿಂದ ಹೇಳಲಾಗಿಲ್ಲ.

ಶಾಲಿಹೋತ್ರಮುನಿಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಕಾಂಭೋಜ ಕುದುರೆಯ ಉಪಕುಲಗಳು ವನಾಯುಜ, ಆರಟ್ಟ ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಲೀಕ. ವನಾಯುಜದ ಉಪಕುಲ ಗಾಂಧಾರ, ಮತ್ತು ಸೈಂಧವದ ಉಪಕುಲ ತೈತ್ತಿರಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಗೆ ಕುಲೋಪಕುಲದ ಲಕ್ಷಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಗಿದೆ.

11. ತಾಲುರಂಗಾಧ್ಯಾಯ

ಅಂಗಳದ ಬಣ್ಣದ ಬಗೆಗೆ ಕೇಳು –

ಗರ್ಭಸ್ಥವಾದ ಕುದುರೆಗೆ ಯಾವಾಗ ಪಿತ್ತವು ಕೆರಳುತ್ತದೋ ಆವಾಗ ಅದರ ಅಂಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಇದು ಅಮಂಗಳದ ಚಿಹ್ನೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಂಗಳಿನ ಬಣ್ಣದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಕುದುರೆಯ ಮಂಗಳ ಮತ್ತು ಅಮಂಗಳ ಫಲವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಬಿಳಿ, ಹಳದಿ, ಕೆಂಪು, ನೀಲಿ, ಕಪ್ಪು, ಮಿಶ್ರಿತ ಬಣ್ಣ, ಬಿಳುಪಾದ ತಲೆಯ ಆಕಾರ ಹೀಗೆ ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿ ಏಳು ವಿಧವಾದ ತಾಲುವಿನ ಬಣ್ಣವಿರುತ್ತದೆ. ತಾಲುವಿನ ಬಣ್ಣ ಕೆಂಪಾಗಿದ್ದರೆ ಉತ್ತಮ. ಬೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳಿದ್ದರೆ ಅದು ಅಮಂಗಳಕರ. ಬಿಳುಪು ಮುಂತಾದ ಬಣ್ಣಗಳ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷತೆಯು ಹೀಗಿದೆ.

ಯಾವ ಕುದುರೆಯ ತಾಲುವಿನ ಬಣ್ಣ ಆರಿದ ಕೆಂಡದಂತೆ ಇರುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯ ಸ್ವಾಮಿಯು ಬಹಳ ಬೇಗನೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅರ್ಧ ಕಪ್ಪಾಗಿದ್ದರೆ ಸ್ವಾಮಿಯ ಮರಣ ಹಾಗೂ ಮಗನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ಕಪ್ಪಾಗಿದ್ದರೆ ಅಪಜಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ತಾಲುವಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗ ಮಾತ್ರ ಕಪ್ಪಾಗಿದ್ದು ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ಕಂಡರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯುಳ್ಳ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಕಪ್ಪು ಚುಕ್ಕಿಗಳಿರುವ ಎರಡು ಅಥವಾ ಮೂರು ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿರುವ ತಾಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುದುರೆಯುಳ್ಳ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಅಮಂಗಳವು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

ದೀಪ, ಅಗ್ನಿ, ಆಗತಾನೆ ಉದಯಿಸಿದ ಸೂರ್ಯ, ತಾವರೆಯ ದಳ ಇವುಗಳಂತೆ ಕೆಂಪಾದ, ತಾಲುವಿದ್ದು, ಗಂಭೀರವಾದ, ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ಶರೀರದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯು ಶುಭವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಶಾಲಿಹೋತ್ರನ ಪ್ರಕಾರ –

ಒಂದೇ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಇರುವ ತಾಲುವಿದ್ದರೆ ಅದು ದೋಷಯುಕ್ತವಾದುದಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಲ್ಪ ಫಲವಿರುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಕಲೆಸಹಿತವಾದ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ತಾಲುವು ದೋಷಯುಕ್ತವಾದುದು.

12. ಕುದುರೆಯ ಬಣ್ಣಗಳ ಲಕ್ಷಣ

ಕುದುರೆಯ ದೇಹದ ಬಣ್ಣಗಳು ಬಿಳುಪು, ಕೆಂಪು, ಕಪ್ಪು ಮತ್ತು ಹಸಿರು ಎಂಬುದಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಮಿಶ್ರಿತ ಬಣ್ಣಗಳು ಸೇರಿ ಒಟ್ಟು ಐದು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಕುದುರೆಯ ಬಣ್ಣಗಳ ಪರಿಚಯ –

ಕುದುರೆಯ ದೇಹದಲ್ಲಿನ ರೋಮ (ಮೈಮೇಲಿನ ಕೂದಲು) ಕೇಸರ (ಹೆಗಲ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲು) ಹಾಗೂ ಬಾಲ ಒಂದೇ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು "ಸಮಾನವರ್ಣ"ದ ಕುದುರೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ವಜ್ರ, ಹಾಲು, ಚಂದ್ರ, ಶಂಖ, ಬೆಳ್ಳಿ, ಹಿಮ ಇವುಗಳಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹಸಿಯಾದ ಅಗರು, ದಾಳಿಂಬೆ ಹೂವಿನಂತೆ ಕೆಂಪಾದ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಇರುವ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಕಾಡಿಗೆ (ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕುವ ಕಪ್ಪು) ಕೋಗಿಲೆ, ಕಪ್ಪಾದ ಮೋಡ, ದುಂಬಿ, ಕರಿನಾಗ ಇವುಗಳಂತೆ ಕಪ್ಪಾದ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಚಿನ್ನದಂತೆ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ, ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಯಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ, ಗೋರೋಚನದ ಬಣ್ಣದಂತೆ ಇರುವ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕುದುರೆಗಳು ಶುದ್ಧವಾದ ಒಂದೇ ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳು. ಒಂದೇ ಬಣ್ಣದ ಭೇದಗಳು ಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ಕುದುರೆಗಳು ಅನುವರ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳು. ಬೇರೆಬೇರೆ ಬಣ್ಣದ ಚುಕ್ಕಿಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು ಸಾರಕುದುರೆಗಳು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅನುವರ್ಣದ ತಿಳುವಳಿಕೆ –

ಕುದುರೆಯ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಬಣ್ಣವಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಅನುವರ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಒಂದು ಎರಡು ಅಥವಾ ಮೂರು ಸಮಾನ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ಮಿಶ್ರಿತ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಚುಕ್ಕೆಗಳಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಚಿತ್ರ ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳ ಚುಕ್ಕಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕುದುರೆಯು ಸಾರಕುದುರೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

ಕರ್ಕಕುದುರೆ –

ಕರ್ಕಕುದುರೆಯ ಚರ್ಮ, ಕಣ್ಣು ಅದರ ಶರೀರ, ಜನನೇಂದ್ರಿಯ, ಅಂಡಾಶಯ, ಅಂಡಕೋಶ, ಗೊರಸು, ಗುದದ್ವಾರ, ಮೂಗು ಇವುಗಳು ತಾವರೆಯ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ಕರ್ಕ ಹೆಸರಿನ ಕುದುರೆಯ ಶರೀರದ ಮೇಲಿನ ರೋಮಗಳು ಮತ್ತು ಬಾಲದ ರೋಮಗಳು

ತಾವರೆಯ ಹೂವಿನ ಶಲಾಕದಂತೆ ನುಣುಪಾಗಿ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಇರುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಕೆಲವೊಂದು ಕರ್ಕಕುದುರೆಗಳು ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದಿಂದಿದ್ದು ಅವುಗಳ ದವಡೆ ಮತ್ತು ವೃಷಣ ಹಿಪ್ಪೆ ಹೂವಿನ ಕಾಂತಿಯ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಪಡೆದಿರುತ್ತವೆ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಈ ಕುದುರೆಯ ಚರ್ಮವು ಕೆಂಪಾಗಿದ್ದು ಕಣ್ಣುಗಳು ಬೆಳ್ಳಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಕುಕ್ಕುಟಕುದುರೆ –

ಕರ್ಕ ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕುದುರೆಗಳ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಭಾಗ, ಮೂಗು, ಕಣ್ಣು, ಬಾಯಿ ಮತ್ತು ಹಲ್ಲುಗಳು ಕಪ್ಪು ಅಥವಾ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದವುಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವರು ಕುಕ್ಕುಟ ಹೆಸರಿನ ಕುದುರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕ್ರೌಂಚಪತ್ರಕುದುರೆ –

ಯಾವ ಕುದುರೆಯ ದೇಹದ ರೋಮಗಳು ಮತ್ತು ಬಾಲದ ಕೇಶಗಳು ಬೆಳ್ಳಗಿರುತ್ತವೋ, ಚರ್ಮ, ಜನನೇಂದ್ರಿಯ, ಕಣ್ಣು, ತುಟಿ, ಗೊರಸುಗಳು ಕಪ್ಪಾಗಿರುತ್ತವೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಅಶ್ವವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲ ಋಷಿಗಳು ಕ್ರೌಂಚಪತ್ರಕುದುರೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಸಿಂಧುವಾರಕ ಕುದುರೆ –

ಯಾವ ಕುದುರೆಯ ಚರ್ಮ, ರೋಮಕೂಪ, ಬಾಲದ ಕೇಶ, ಗುಹ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಕಣ್ಣುಗಳು, ಗೊರಸುಗಳು ಸಿಂಧುವಾರವೆಂಬ ಹೂವಿನ ಬಣ್ಣದಂತೆ (ಲಕ್ಕಿ ಹೂವಿನ) ಬಣ್ಣ ಹೊಂದಿರುತ್ತವೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಅಶ್ವವಿದ್ಯಾ ಪ್ರವೀಣರಾದ ಮುನಿಗಳು ಸಿಂಧುವಾರಕವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಕುದುರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಿಂಹಾಶ್ವ –

ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಚರ್ಮ, ಅಚ್ಚ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಅಂಡಕೋಶಗಳು ಹಾಗೂ ಮುಖ, ಸಿಂಹದ ಮೈಗೂದಲಿನಂತಿರುವ ರೋಮಗಳು, ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಬಾಲ ಹಾಗೂ ತಲೆಗೂದಲನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಸಿಂಹಕುದುರೆ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ವೃಷಗೌರಾಶ್ವ –

ಯಾವ ಕುದುರೆಯ ದೇಹ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ, ಕನ್ನೈದಿಲೆಯಂತೆ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣ, ಮತ್ತು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣ ಈ ಮೂರೂ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು **ಗೌರ** ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆಗೆ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು **ವೃಷಗೌರ** ಕುದುರೆಯೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇಹಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳ ಕೇಶ ಮಾತ್ರ ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು **ಮುಂಜಕೇಶ** ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇಹ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳ ಕೇಶ ಮಾತ್ರ ಕಪ್ಪಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು **ಅಂಜನಕೇಶ** ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ತಲೆಗೂದಲು ಅನೇಕ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಆ ಕುದುರೆಯನ್ನು **ಮಿಶ್ರಕೇಶಕ** ಕುದುರೆಯೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಅನೇಕ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಾಲವಿರುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು **ಮಿಶ್ರವಾಲ** ಕುದುರೆಯೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಕುದುರೆಯ ಕಣ್ಣು ಗುಹ್ಯಪ್ರದೇಶ ಕೇಸರ ಕಪ್ಪಾಗಿದ್ದು, ಚರ್ಮ, ಬಾಲ, ಗೊರಸು ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು **ಕೆಂಪು**

ಕುದುರೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಗೆ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಬಾಲವಿದ್ದರೆ **ಶೋಣ ಅನುವರ್ಣಕುದುರೆ** ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕುದುರೆಯ ದೇಹವು ಕೆಂಪಾಗಿದ್ದು ಅದರ ರೋಮವು ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದರೆ ಥಾಗೂ ಗೊರಸುಗಳು ಹಾಗೂ ಬಾಲ ಕೆಂಪಾಗಿದ್ದು ಕಣ್ಣುಗಳು ಕಪ್ಪಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು **ಶುಕ್ಲರೋಮಕ ಕುದುರೆಗಳೆಂದು** ಬಲ್ಲವರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಯಾವ ಕುದುರೆಯ ಚರ್ಮ ಮುಂತಾದ ಅವಯವಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು **ಕಪ್ಪುಕೂದಲಿನ ಕುದುರೆಗಳೆಂದು** ಬಲ್ಲವರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಮೃದುರೋಮದ ಕುದುರೆ –

ಕುದುರೆಯ ಚರ್ಮವು ಬಿಳುಪು ಕೆಂಪು ಹಾಗೂ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ **ಮೃದುರೋಮದ ಕುದುರೆಗಳೆಂದೂ**, ಕುದುರೆಯ ಶರೀರಧ ಹೆಚ್ಚಿನ ಭಾಗ ಕಪ್ಪಗಿದ್ದು, ಕಣ್ಣುಗಳು ಕಪ್ಪಾಗಿದ್ದರೆ **ಕಪ್ಪು ಕಣ್ಣಿನ ಕುದುರೆಯೆಂದೂ**, ಶರೀರದ ಬಹುಭಾಗ ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದು, ಕಣ್ಣುಗಳೂ ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದರೆ **ಬಿಳಿಕಣ್ಣಿನ ಕುದುರೆಯೆಂದೂ** ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕುದುರೆಯ ಅವಯವವು ಬಿಳಿ, ಕೆಂಪು, ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಬಾಲ, ಕೇಸರ, ಗೊರಸು, ಕಣ್ಣು ಹಾಗೂ ಚರ್ಮ ಕಪ್ಪಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ಕುದುರೆಯನ್ನು **ಪಾಟಲಕುದುರೆ** ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಕಪ್ಪು ಚರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಬಿಳಿ ಹಾಗೂ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಮೈಗೂದಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ **ಪಾಟಲಕುದುರೆ** ಎಂದೇ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು **ಸುಮನ (ಸುಂದರ) ಪಾಟಲ ಕುದುರೆಗಳೆನ್ನುತ್ತಾರೆ**. ಹಾಗೆಯೇ ಶರೀರದ ಬಹುಭಾಗ ಕೆಂಪಾಗಿದ್ದು, ಸ್ವಲ್ಪಭಾಗ ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು **ರಕ್ತಪಾಟಲ (ಕೆಂಪು ಪಾಟಲ) ಕುದುರೆಗಳೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.**

ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ಬಾಲವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಚಕ್ರವಾಕ ಕುದುರೆ ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಕುದುರೆಯ ಶರೀರವು ಬಿಳಿ ಹಾಗೂ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ಹೊಂಬಣ್ಣದಿಂದಿದ್ದರೆ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕ ಕುದುರೆ ಎಂದೂ, ಕೆಂಪು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಕಪಿಲ ಕುದುರೆ ಎಂದೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಪ್ಪು ಹಾಗೂ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಧೂಮ್ರಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಯಾವ ಕುದುರೆಯ ಬಾಲ, ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಮೈಗೂದಲು ಬಿಳಿ ಹಳದಿ ಮತ್ತು ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣಗಳ ಮಿಶ್ರಣದಿಂದಾದ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಉಳಿದ ದೇಹವು ಹಳದಿ ಬಿಳಿ ಬಣ್ಣದ ಮಿಶ್ರಣದ ಬಣ್ಣದಂತೆ ಇರುತ್ತದೋ ಅದನ್ನು ಖಂಜರೀಟ ಕುದುರೆಯೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕುದುರೆಯ ರೋಮದ ಕೂಪವು ಬಿಳಿ, ಕೆಂಪು, ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಚರ್ಮವು ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕರಂಟಕಕುದುರೆ ಎಂದೂ ಹಂಸ ಪಕ್ಷಿಯ ಕತ್ತಿನಂತೆ ಕತ್ತಿನ ಬಣ್ಣವಿದ್ದು ಚರ್ಮವು ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಚಿತ್ರವರ್ಣ (ಕರ್ಬುರ)ಕುದುರೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆಯ ವಿಶೇಷತೆ –

ಕಾಂತಿಯುತವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ, ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಲ್ಲಾ ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳು ಮಂಗಳಕರವಾದವುಗಳು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆಯು ಶಾರೀರಿಕವಾಗಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ನಾಶವಿಲ್ಲದಂತೆ ಇರುತ್ತವೆ (ಬಹುಕಾಲ ಜೀವಿಸಿರುತ್ತದೆ). ಎಲ್ಲಾ ವರ್ಣಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದೊಡನೆ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಯು ಮಂಗಳಕರವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಬಣ್ಣಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದರಿಂದ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಯು ತುಂಬಾ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಹೆಚ್ಚು ಹೇಳುವುದೇನು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟತೆಯನ್ನು ಕೇವಲ ಅವುಗಳ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಬೆಲೆಯಿಂದಲೂ (ಮೌಲ್ಯದಿಂದಲೂ) ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಯೋಗ್ಯ ಕುದುರೆಗಳ ಬಣ್ಣವಿಶೇಷ –

ಚಂದ್ರನ ಕುದುರೆಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳ್ಳಗಿರುತ್ತವೆ. ದೇವತೆಗಳ ರಾಜ ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆಗಳು ಚಿನ್ನದಂತೆ ಹೊಂಬಣ್ಣ ಉಳ್ಳವುಗಳು. ಯಮನ ಕುದುರೆಗಳು ಕಪ್ಪಾಗಿರುತ್ತವೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕುದುರೆಗಳು ಕರ್ಕಜಾತಿಯ ಕುದುರೆಯಂತೆ ಕೆಂಪಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಸೂರ್ಯನ ಕುದುರೆಗಳು ಬಾಗೇ ಮರದ ಎಲೆಗಳಂತೆ ಹಸಿರಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಅಥವಾ ಗಿಳಿಯ ರೆಕ್ಕೆಯಂತೆ ಹಸಿರಾಗಿರುತ್ತವೆ). ಅಗ್ನಿಯ ಕುದುರೆಗಳು ಮುತ್ತುಗದ ಹೂವಿನಂತೆ ಕೆಂಪಾಗಿರುತ್ತವೆ. ವರುಣನ ಕುದುರೆಗಳು ಮೋಡದಂತೆ ಕಪ್ಪಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಕುಬೇರನ ಕುದುರೆಗಳಾದರೋ ಬಿಳಿಯ ಕಮಲದಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗಿರುತ್ತವೆ.

ಹೀಗೆ ವಿವಿಧ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುದುರೆಗಳ ಶುಭಕರವಾದ ಸುಳಿಗಳು, ಸ್ವರಗಳು ಹಾಗೂ ಸುಂದರವಾದ ರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿದ ನಂತರ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಾಹನವನ್ನು ಕೂಡ ಹೇಳಲಾಯಿತು.

13. ರಾಜನ ವಾಹನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕುದುರೆಗಳು

ದೇವತೆಗಳ ಕುದುರೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿದ ನಂತರ ರಾಜನಿಗೆ ಅರ್ಹವಾದಂತಹ ವಾಹನ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ, (ಪರಮಾಶ್ವ) ಹಾಗೂ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಭಿಷೇಕ ಕುದುರೆ, ಪೂಜಾರ್ಹವಾದಂತಹ ಕುದುರೆ, ಹಾಗೂ

ಮಂತ್ರಿಗಳಿಗೆ, ಸೇನಾಧಿಪತಿಗೆ ಮತ್ತು ಯುವರಾಜನಿಗೆ ಸವಾರಿ ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಋಷಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನು ನಾನು ನಿಮಗೆ ಒಂದೊಂದಾಗಿ ತಿಳಿಯ ಹೇಳುವೆನು.

ದೇವಾಶ್ವ (ದೇವತೆಗಳ ಕುದುರೆ) –

ಕುದುರೆಯ ದೇಹವು ತಾವರೆಯ ಹೂವಿನ ಕೇಸರಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಬಣ್ಣ, ನವಣೆ ಹಣ್ಣಿನ ಬಣ್ಣ, ಬಾಗೆ ಮರದ ಎಲೆಯ ಬಣ್ಣ, (ಶುಕಪತ್ರ) ಕೆಂದಾವರೆಯ ಬಣ್ಣ ಮತ್ತು ನವಿಲಿನ ಕತ್ತಿನ ನೀಲಿ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ಕಣ್ಣುಗಳು ವೈಡೂರ್ಯಮಣಿಯಂತೆ ಇರುತ್ತವೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇಹ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯ ಕಾಲುಗಳು ಕೆಂಪು, ಹಳದಿ ಮತ್ತು ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ನಾಲಿಗೆ, ಉನ್ನತವಾದ ದವಡೆ ಹಾಗೂ ಮೊಣಕಾಲು ಮತ್ತು ಒಳ್ಳೆಯ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಶುಭ್ರವಾಗಿ ಶಕ್ತಿಶಾಲಿಯಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಹಾಗೆಯೇ ಯಾವ ಕುದುರೆಯ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಬೇರೆ ಕುದುರೆಗಳು ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಭಯದಿಂದ ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲುತ್ತವೋ ಮತ್ತು ದುಃಖದಿಂದ ಪದೇ ಪದೇ ಮೂತ್ರ ಹಾಗೂ ಮಲವನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸುತ್ತವೋ, ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ.

ಪುರೋಧಾಶ್ವ (ಪುರೋಹಿತ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕುದುರೆ) –

ಕಪ್ಪಾದ ಮೋಡದಂತೆ ಇರುವ ಬಿಳಿ / ಕಪ್ಪು / ನೀಲಿ / ಹಸಿರು ಬಣ್ಣಗಳ ಸುಳಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಬಿಳಿಯ ಗೊರಸು ಹಾಗೂ ಬಿಳಿಯ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆಗೆ ಮಹಾರಾಜನು ಪುರೋಧಾಶ್ವ ಎಂದು (ಪೂಜಾರ್ಹ ಕುದುರೆಯೆಂದು) ಹೆಸರು ಕೊಡಬೇಕು.

ಪರಮಾಶ್ವ (ರಾಜನ ವಾಹನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ) –

ಯಾವ ಕುದುರೆಯ ದೇಹ ಬಣ್ಣವು ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರನಂತೆ (ಈ ಎರಡು ಬಣ್ಣಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತದೋ) ಅಂದರೆ ಆಗತಾನೇ ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಎಳೆಯ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ ಕೆಂಬಣ್ಣ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಕುದುರೆಯ ಕಿವಿ ಮುಂತಾದ ಅವಯವಗಳೂ ದೈವಮಯವಾಗಿರುತ್ತವೋ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾ ಸದಾ ಆನಂದದಿಂದಿರುತ್ತವೋ ಅಂತಹ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಪರಮಾಶ್ವ ಕುದುರೆಯನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಕುದುರೆಯು ಎಲ್ಲಾ ಶುಭಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ. ಇದರ ಎಲ್ಲಾ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳು ನೆಲೆಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಮುಖದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು, ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ಪದೇವತೆಗಳು, ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು, ಎಡ ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಋತಿ (ನೈರುತ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನ ದಿಕ್ಪಾಲಕ), ಭುಜಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು, ಕುದುರೆಯ ಕೆನೆತದಲ್ಲಿ ಮೇಘವು, ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೂ; ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವೈಕುಂತವು, ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನು ನೆಲೆಸಿದ್ದಾರೆ. ರಾಜರುಗಳು ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಕುದುರೆಯು ಹುಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯು ಯಜ್ಞಸ್ವರೂಪವಾದುದು, ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಪುಣ್ಯ ರೂಪವಾದದ್ದಾಗಿ ರಾಜನಿಗೆ ಅಧಿಕ ಬಲವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿದು ರಾಜನು ಇಂತಹ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಪೂಜಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಈ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದಂತಹ

ರಾಜನು, ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ರಾಜನಾಗಿ, ಇಂದ್ರನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದಂತೆ ಭೂಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗುವನು.

ಅಭಿಷೇಚನಿಕಾಶ್ವ (ಅಭಿಷೇಕಾರ್ಹವಾದ ಕುದುರೆ) –

ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಅಭಿಷೇಕಾರ್ಹವಾದ ಎಲ್ಲರೂ ಹೊಗಳುವಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು.

ಬಿಳಿಯ ಮುತ್ತಿನಹಾರ, ಬಿಳಿಯ ಶಂಖ, ಹಿಮ, ಚಂದ್ರ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಮೈಬಣ್ಣವುಳ್ಳ, ತುಂಬಾ ಶಕ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ, ಮಂಗಳಕರವಾದ, ನಿಂತು ನಿದ್ದೆ ಮಾಡುವ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ಪರಿಮಳ ಸೂಸುವ, ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ, ಶುಭ್ರವಾದ, ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಶುಭವಾದ ಸುಳಿಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಆಕರ್ಷಕರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಅಭಿಷೇಚ್ಯ ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಮುಖ, ತುಟಿ, ದವಡೆ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುವ, ದಷ್ಟಪುಷ್ಟವಾಗಿರುವ, ಶಕ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ, ಸತ್ವಗುಣ–ದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕಣ್ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಸಂತೋಷದಿಂದಿರುವ, ಮಂಗಳಕರವಾದ ಸುಳಿ ನಡಿಗೆ ಮತ್ತು ದನಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತ–ವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿರುವ, ಕಫಯುಕ್ತವಾದ (ಶ್ಲೇಷ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ) ದೊಡ್ಡ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಯುವರಾಜನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕುದುರೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಅದನ್ನು ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಕುದುರೆಯೆಂದು ರಾಜನು ಹೆಸರಿಸಬೇಕು.

ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಶ್ವ (ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕುದುರೆ) –

ಸ್ಫಟಿಕ ಶಿಲೆಯಂತೆ, ಹಿಮದಂತೆ, ಶಂಖದಂತೆ, ಬೆಳ್ಳಿಯಂತೆ, ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದೆ, ಸೂರ್ಯನಂತೆ, ಚಂದ್ರನಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ **"ಬಿಳಿಕುದುರೆ"**. ಹೊಸದಾದ ದಾಳಿಂಬೆ ಹೂವಿನಂತೆ, ಹವಳದ ಬಣ್ಣದಂತೆ, ಬಾಲಸೂರ್ಯನಂತೆ ಇರುವ **"ಕೆಂಪುಕುದುರೆ"**. ದುಂಬಿಯ ಸಮೂಹದಂತೆ, ಕಾಡಿಗೆಯಂತೆ (ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಚ್ಚುವ ಕಪ್ಪು) ಕರಿನಾಗರ ಹಾವಿನಂತೆ, ಮೋಡದಂತೆ, ಮಸಿಯಂತೆ ಇರುವ **"ಕಪ್ಪುಕುದುರೆ"**. ಚಿನ್ನದಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ, ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಬೆಂಕಿಯ ತುದಿ-ಯಂತಿರುವ **"ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ"**. ಸುಂದರವಾದ ಸಿಂಹ ಮತ್ತು ಆನೆಯ ನಡಿಗೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಎಲ್ಲಾ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ದೋಷರಹಿತವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ, ದಟ್ಟವಾದ ಮೃದುವಾದ ಕೂದಲುಗಳುಳ್ಳ, ಯಾರಿಗೂ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡದ ಶುಭ್ರವಾದ, ಸತ್ವಯುತವಾದ, ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧವಾದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು **ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಕುದುರೆ** ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಸಾನ್ನಾಹ್ಯಾಶ್ವ (ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧವಾದ ಕುದುರೆ) –

ವೈಶ್ಯಕುಲದ, ಬಹಿರಿಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವ, ಧೈರ್ಯದಿಂದಿರುವ, ಚತುರತೆಯಿಂದಿರುವ, ಕಾಂತಿಯಿಂದಿರುವ, ಶುಭಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಸುವಾಸನೆಯಿಂದಿರುವ, ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧವಾಗಿರುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಸಾನ್ನಾಹ್ಯ ಕುದುರೆಗಳೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಔಪವಾಹಾಶ್ವ (ರಾಜನಿಗೆ ವಾಹನ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕುದುರೆ). –

ಒರಟಾದ ಅಥವಾ ಸುಂದರವಾದ, ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ, ಹಳದಿ ಅಥವಾ ಬಿಳಿಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ, ರೋಮಕೂಪದಿಂದಿರುವ ಅಥವಾ

ಬೂದಿಬಣ್ಣದ ಚಿತ್ರವಿರುವ, ಅಥವಾ ಕ್ರೌಂಚಪತ್ರದ (ನೀರು ಕೊಕ್ಕರೆಯ ಗರಿಯ) ಬಣ್ಣದಂತಿರುವ ಕುದುರೆಯು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಸವಾರನನ್ನು ಹೊರುವಂತಹ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ, ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದಿರುವ, ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹಿಸುವ, ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ, ಮಂಗಳಕರವಾದ ಒಳ್ಳೆಯ ನಡೆಯುಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆಯ ಬೆನ್ನುಳ್ಳ, ಇತರ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿಕ್ಕಿ ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುವ (ಬೇರೆ ಯಾವ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸದೆ ತಾನೇ ಮುಂದೆ ಹೋಗುವ) ರಾಜನ ಯುದ್ಧದ ಕುದುರೆಗೆ ಸರಿಸಾಟಿಯಾಗಿರುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು ರಾಜನು ವಾಹನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವೆಂದು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಸಚಿವಾಶ್ವ (ಮಂತ್ರಿಗಳು ಸಂಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕುದುರೆ) –

ಪ್ರಖರವಾದ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಬಿಳಿ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕೆಂಪು, ಕಪ್ಪು, ಹಸಿರು ಬಣ್ಣಗಳ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಶುಭ್ರ ಛಾಯೆಯುಳ್ಳ ಸಹನೆಯಿಂದಿರುವ ಮತ್ತು ತಾರುಣ್ಯದಿಂದಿರುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಮಂತ್ರಿಗಳ ವಾಹನಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯೋಜಿಸಬೇಕು.

ಸನ್ನಾಹ್ಯ (ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧವಾದ ಕುದುರೆ) –

ಬಿಳುಪಾದ ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಸುವಾಸಿತವಾದ ಕೆಂಪಾದ ಚರ್ಮ, ನಾಲಿಗೆ, ಹಲ್ಲು, ಗೊರಸು, ವೃಷಣಗಳುಳ್ಳ, ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಳ್ಳೆಯ ದನಿಯುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯು ರಾಜನ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾದ ಕುದುರೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಶಂಖದಂತೆ ಬಿಳಿಯ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ, ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಸುಳಿಗಳಿರುವ, ರಾಜಹಂಸದ ದನಿಯಂತೆ ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟು

ಮಾಡುವ ಹೇಷಾರವವುಳ್ಳ (ಗಂಭೀರವಾದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ), ಕುದುರೆಗಳು ರಾಜನ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾದ ಕುದುರೆಗಳು.

ರಾಜನ ಸವಾರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕುದುರೆ –

ಸುಂದರವಾದ ಹೂವಿನಂತೆ ಮೃದುವಾಗಿರುವ, ಬಿಳಿಯ ಹಣೆಯುಳ್ಳ, ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ವೈಡೂರ್ಯಮಣಿಯಂತೆ, ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ, ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಉದ್ದವಾದ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕುದುರೆ ರಾಜನು ಸವಾರಿ ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕುದುರೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮೋಡದಂತೆ ಕಪ್ಪಾದ, ಮೋಡದ ಗುಡುಗಿನ ಸದ್ದಿನಂತೆ ಕೆನೆಯುವ, ಜೇನುತುಪ್ಪ ಹಾಗೂ ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪದಂತೆ ಪರಿಮಳವನ್ನು ಹೊರಸೂಸುವ, ಆನೆ ಹಾಗೂ ಹಂಸಗಳಂತೆ ನಡೆಯುವ, ಹೂವಿನ ಹಾರ ಮತ್ತು ಸುಗಂಧ ಲೇಪನವನ್ನು ಇಷ್ಟಪಡುವ ಕುದುರೆಯೂ ಸಹ ರಾಜನ ವಾಹನ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕುದುರೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಯಾವ ಕುದುರೆಯು ಮಿಂಚುಹುಳುವಿನಂತೆ ಮಿನುಗುವ ದೇಹ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ, ಪಾರಿವಾಳದ ಕಣ್ಣಿನಂತೆ ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೋ, ಅದು ರಾಜನ ಕುದುರೆ. ಶುಭ್ರವಾದ ಸುವಾಸಿತವಾದ ಮಂಗಳಕರವಾದ ದನಿಯಿರುವ ಕುದುರೆಯೂ ಸಹರಾಜನ ಕುದುರೆ.

ದೇಹವು ಕೆಂಪು ಹವಳದ ಮಣಿಯಂತಿದ್ದು, ಕಣ್ಣುಗಳು ವೈಡೂರ್ಯ ಮಣಿಯಂತಿದ್ದು, ತಲೆಯ ಬಲಭಾಗದ ಕೂದಲಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪೆ ಚಿಪ್ಪಿನಂತಹ ಸುಳಿಯಿದ್ದು, ಎತ್ತರವಾದ ಆಯತಾಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಶರೀರವಿರುವ ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳ ರಾಜನು ತನ್ನ ಸೇನಾಸಹಿತನಾಗಿ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ, ಆನಂದದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳ

ಸೇನೆಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಗೆದ್ದು ಬರುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯು ರಾಜನ ವಾಹನಯೋಗ್ಯ ಕುದುರೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಚಿನ್ನದಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ಶೀಘ್ರವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳ, ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಓಡಲು ಉತ್ಸುಕವಾಗಿ-ರುವಂತಹ ಕುದುರೆಯೂ ಸಹ ರಾಜನ ಸವಾರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ನಂದಿಮುಖದ ಕುದುರೆ –

ತಲೆ, ಮುಖ ಹಾಗೂ ಕಾಲುಗಳು ಬಿಳುಪಾಗಿರುವ ನಂದಿಮುಖವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಈ ಕುದುರೆಯು ಸಕಲ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

ದಯಾಹೀನರಾದ ಮಹಾಶೂರರು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಕುಳಿತು ಸಂಚರಿಸುವಂತಹ, ಹುಲಿಯ ಮರಿಯ ಗರ್ಜನೆಯಂತೆ ಹೇಷಾರವವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಅಭಿನಂದನೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿರುವಂತಹ, ಆ ಕುದುರೆಯನ್ನು ನಂದಿಮುಖದ ಕುದುರೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಅತ್ಯಂತ ಗೌರವದಿಂದಿರುವ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ನಿರಾತಂಕವಾದ, ದೀರ್ಘವಾದ ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ರತಿಕೂಲ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲೂ ನೀರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕುಡಿಯುವ, ನಿರ್ಮಲವಾದ ಸತ್ವ ಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುದುರೆಯು ರಾಜನದು.

ಈ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ದೀಪದ ಜ್ವಾಲೆಯ ತುದಿಯಂತಿರುವ ಕಡೆಗಣ್ಣು, ಗಿಡುಗದ ಕಣ್ಣಿನ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಕಣ್ಣಿನ ದೃಷ್ಟಿ, ನೀರು ಕೊಕ್ಕರೆಯಂತೆ ಕತ್ತು, ಆನೆಯಂತಹ ನಡಿಗೆ, ಸಮುದ್ರದಂತೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪಾದಗಳು, ಕೋತಿಗಳು ಉದ್ವೇಗದಿಂದ ಹೇಗೆ ನೆಗೆಯುತ್ತವೋ ಆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನೆಗೆಯುವಂತಹ ಹಾಗೂ ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾಗಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡುವಂತಹ ಸ್ವಭಾವ, ಶಂಖ,

ಕೊಕ್ಕರೆ, ಸಿಂಹ, ನಗಾರಿ, ಮೋಡ, ಹುಲಿ ಮತ್ತು ಆನೆಯ ದನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಗಂಭೀರವಾದ ದನಿ, ಸಿಂಹದಂತೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಎದೆ, ಹುಲಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ತೋಳು (ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ ತೋಳು), ಮಂಗಳಕರವಾದ ಸುಳಿಗಳು, ಪ್ರಮುಖ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವಿಕೆ, ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಂತಿಯುತವಾದ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಹೊಳೆಯುವ ಶರೀರ, ಒಂಟೆಯ ಕಣ್ಣಿನಂತೆ ಕಣ್ಣು, ಸುಂದರವಾಗಿ ಕಾಣುವ, ಮಿತ್ರನಂತೆ ಇರುವ, ಪರಿಮಳಯುಕ್ತವಾದ ಉಸಿರನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಶತ್ರುರಾಜರನ್ನು ಗೆದ್ದು, ಅವನ ರಾಜ್ಯ, ಕೋಶ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಸುಖ–ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ಕೊಡಿಸುವ ಕುದುರೆಗಳು ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದವುಗಳು ಹಾಗೂ ಧನ್ಯವಾದವುಗಳು.

ಕಪ್ಪುಕಿವಿಯ ಕುದುರೆಯ ಲಕ್ಷಣ (ಶ್ಯಾಮಕರ್ಣ ಲಕ್ಷಣ) –

ಕಪ್ಪು ಕಿವಿ, ಬಿಳಿ ಕೂದಲು, ಹಗಲಿನಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಹಣೆಯ ಮೇಲಿನ ಚಿಹ್ನೆಗಳು, ಈ ರೀತಿಯ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕುದುರೆಗಳು ಶ್ಯಾಮವರ್ಣ ಕುದುರೆಗಳು. ಈ ಆಕಾರದ ಕುದುರೆಗಳು ಎಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರುತ್ತವೋ ಅಲ್ಲಿ ಸಸ್ಯಗಳು ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ. ಮೋಡಗಳು ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ಶುಭಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆಗಳು ಎಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತವೋ ಅಲ್ಲಿ ತರುಣ ವಯಸ್ಸಿನ ಕುದುರೆಗಳು ಆನಂದ ಪಡುತ್ತವೆ. ವಯಸ್ಸಾದ ಕುದುರೆಗಳು ಯಾವುದೇ ರೋಗಗಳಿಲ್ಲದೆ ಆರೋಗ್ಯವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ರಾಜನು ತನ್ನ ದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದಂತಹ ಇಂತಹ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಗಂಧ, ಪುಷ್ಪ, ನೈವೇದ್ಯಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಬೇಕು.

14. ಆಯುವಿನ ಲಕ್ಷಣ

ಶಾಲಿಹೋತ್ರ ಮುಂತಾದವರಿಂದ ಹಾಗೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಋಷಿಗಳಿಂದ ಕುದುರೆಗಳ ಆಯುವಿನ ಬಗ್ಗೆ ಮೊದಲೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಉತ್ತಮವಾದ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಕಿವಿ, ದೈನ್ಯವಾದ ದನಿ, ನೋಟ ಹಾಗೂ ನಡವಳಿಕೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಕುದುರೆ ಬಹಳಕಾಲ ಬದುಕುತ್ತವೆ.

ದೊಡ್ಡ ಮೂಗು, ದೊಡ್ಡ ಶರೀರ, ವಿಶಲವಾದ ಎದೆ, ನುಣುಪಾದ ಅವಯವವಿರುವ ಕುದುರೆಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ.

ಕುದುರೆಯ ಕಿವಿಯನ್ನು ಪೀಡಿಸಿದಾಗ ಕುದುರೆಯ ಕಿವಿ ಕೆಂಪಾಗಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತವೆ ಹಾಗೂ ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಕುದುರೆಯು ಸಹ ಬಹಳಕಾಲ ಬದುಕುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ.

ಗಾಳಿಯನ್ನು ಮೂಸುತ್ತಾ, ತಾನು ತಿನ್ನುವ ಹುಲ್ಲನ್ನು ಕೆದಕಿ ಹರಡುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯೂ ಸಹ ಬಹಳಕಾಲ ಜೀವಿಸುತ್ತವೆ. ಯಾವ ಕುದುರೆಗಳ ದೇಹದ ಕುಷ್ಟಿಕಾ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುವಂತಹ ಗಂಟುಗಳಿದ್ದು ಮತ್ತು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಎದೆಯ ಭಾಗವಿರುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ಬಹಳಕಾಲ ಬದುಕುತ್ತವೆ.

ಯಾವ ಕುದುರೆಯ ನಾಲಿಗೆಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ತಾವರೆಹೂವಿನ ದಳದ ಆಕಾರದ ಗುರುತಿರುತ್ತದೋ, ಹಲ್ಲುಗಳು ಮುತ್ತಿನಂತೆ ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೋ, ಜನನೇಂದ್ರಿಯವು ಶುಭ್ರವಾಗಿರುತ್ತವೋ ಹಾಗೂ ಸೀತ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಬಾಲವನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತಾ ಪರಿಮಳಯುಕ್ತವಾದ ಬೆವರಿನಿಂದ ಕೂಡಿ, ಉಗುರುಗಳು

ಕನ್ನಡಿಯಂತೆ ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿದ್ದು, ಎತ್ತರವಾದ ದೇಹ ಹೊಂದಿರುವ ಕುದುರೆಗಳೂ ಸಹ ಬಹಳಕಾಲ ಬದುಕುತ್ತವೆ.

ಯಾವ ಕುದುರೆಯ ದೇಹ ಪ್ರಮಾಣವು ಉದ್ದವಾಗಿರುತ್ತವೋ, ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಕೂದಲುಗಳು ನುಣುಪಾಗಿ, ಆಳವಾಗಿ, ಉದ್ದವಾಗಿ-ರುತ್ತವೋ, ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ಬದುಕುತ್ತವೆ. ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ರೇಖೆಗಳಿದ್ದರೆ, ಛತ್ರ, ಚಾಮರ, ದುಂಬಿ, ಕತ್ತಿ, ಅಂಕುಶ, ಶಕ್ತಿ, ವಜ್ರ, ಗದೆ, ಬಾವುಟ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಚಿಹ್ನೆಗಳು ಇದ್ದರೆ, ಮೂಗಿನ ಮೇಲೆ ಎಡಭಾಗದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಬಗ್ಗಿರುವಂತೆ ರೇಖೆಗಳಿದ್ದರೆ, ಆ ಕುದುರೆಗಳು ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ಬದುಕುತ್ತವೆ. ಕುದುರೆಯ ಮೂಗಿನ ಮೇಲಿನ ಗೆರೆಗಳು ಚಿಕ್ಕದಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ಕುದುರೆಗಳು ಬಹಳ ಕಾಲ ಬದುಕುವುದಿಲ್ಲ.

ಬಿಲ್ವಮರ, ಸ್ವಸ್ತಿಕ ಚಿಹ್ನೆಗಳಂತೆ ಮೂಗಿನ ಮೇಲೆ ಗೆರೆಗಳಿದ್ದರೆ, ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಬದುಕುತ್ತವೆ. ಮೂಗಿನ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿನ ರೇಖೆಗಳ ಪ್ರಮಾಣವು ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿದ್ದರೆ, ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ಹತ್ತು ವರ್ಷಗಳು ಮಾತ್ರ ಬದುಕಿರುತ್ತವೆ ನಂತರ ಸಾಯುತ್ತವೆ. ಅದೇ ಗೆರೆಗಳು ಒಂದು ಅಂಗುಲವಿದ್ದರೆ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳೂ, ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲವಿದ್ದರೆ ಹದಿಮೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಬದುಕುತ್ತವೆ. ಕುದುರೆಗಳ ಮೂಗಿನ ಮೇಲಿನ ಗೆರೆಗಳು ಅಡ್ಡವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿದ್ದರೆ ಆಗ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಬದುಕುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಯಾವಾಗಲೂ ಬಲಭಾಗಕ್ಕೆ ಮಲಗಿರುವ ಕುದುರೆಗಳೂ ಹಾಗೂ ಅಧಿಕ ಅಥವಾ ಸ್ವಲ್ಪ ಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜಿಸುವ ಕುದುರೆಗಳು ಬಹಳಕಾಲ ಬದುಕುತ್ತವೆ. ದೇಹದ ಪೂರ್ವಭಾಗ ಬಾಗಿದ್ದರೆ ಹಾಗೂ ಎರಡು ಮಂಡಿಗಳು ಬಾಗಿದ್ದರೆ, ತೂಕಡಿಕೆ ಅಥವಾ ಬಳಲಿದ ಕಣ್ಣುಗಳಿರುವ ಕುದುರೆಗಳು ಅಲ್ಪಾಯು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

15. ಉತ್ಪಾತಪ್ರಕರಣಾಧ್ಯಾಯ (ಉತ್ಪಾತಾದಿ ಶಕುನ ಪ್ರಕರಣ)

ಕುದುರೆಗಳ ಆಯುಸ್ಸಿನ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಕುದುರೆಗಳ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ದೇಹಕಾಂತಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಶುಭ ಹಾಗೂ ಅಶುಭಫಲಗಳನ್ನು ಈಗ ತಿಳಿಸಲಾಗುವುದು.

ಕುದುರೆಯ ಸಂಪೂರ್ಣ ಶರೀರವು ಬೆಂಕಿಯಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಷಪೂರ್ತಿ ಮಳೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಜನನೇಂದ್ರಿಯವು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಆಗ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಗರವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೊಟ್ಟೆಯ ಭಾಗ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಸಂಪತ್ತಿನ ನಾಶ. ಮಲವಿಸರ್ಜನ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಬಾಲದಲ್ಲಿ ದೇಹಕಾಂತಿ ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯುಳ್ಳ ರಾಜನಿಗೆ ಪರಾಜಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಹಣೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗ, ಮುಖ, ಮೂಗು, ಪೃಷ್ಠಭಾಗ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕ ಕಾಂತಿಯಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ರಾಜನಿಗೆ ಹೆದರಿಕೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಹಣೆಯಲ್ಲಿ, ಎರಡು ಮುಂಗಾಲುಗಳಲ್ಲಿ, ಹಾಗೂ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಗೆಯಂತೆ ಇದ್ದರೆ, ಅದು ದೋಷಯುಕ್ತವಾದ ಕುದುರೆ, ಇದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಆ ಭಾಗಗಳು ಮತ್ತು ಮೂಗಿನ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅದು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಕುದುರೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ರೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಆರೋಗ್ಯವಾದ ಕುದುರೆಯು ಕೆಟ್ಟಮನಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿ, ತಿನ್ನುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕಣ್ಣೀರು ಹರಿಸಿದರೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆ ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಅಶುಭವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಕುದುರೆಯು ತಾನಾಗಿಯೇ ಬಾಯಿ ಮತ್ತು ತುಟಿಗಳನ್ನು ಅದರಿಸುತ್ತದೆಯೋ, ಹಾಗೂ ಕವಿಗಳು ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕುದುರೆಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಯು ರಾಜನಿಗೆ ಜಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ವಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಮತ್ತೆ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ, ಮತ್ತು ತನ್ನ ಎಡಗಾಲನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಳಿಸುವಂತಹ ಕುದುರೆಯು ರಾಜನ ದಿಗ್ವಿಜಯವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವಂತಹ ಕುದುರೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಒಡೆಯನು ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಯಾವ ಕುದುರೆಯು ತನ್ನ ಬಲಭಾಗವನ್ನು ನೋಡುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ಕುದುರೆ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಜಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಕುದುರೆಗೆ ಹಲ್ಲು ಬಿದ್ದರೆ, ಆಗ ರಾಜನಿಗೆ ಯಾವುದೋ ತೊಂದರೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಕುದುರೆಯು ತಾನಾಗಿಯೇ ಕಾಲುಗಳ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಾಲವನ್ನು ಆಡಿಸಿದರೆ ಒಡೆಯನಿಗೆ ಪ್ರವಾಸ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಕುದುರೆಗಳು ತಮ್ಮ ಬಾಲವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹರಡಿದರೆ ಆಗಲೂ ರಾಜನಿಗೆ ವಿಜಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

16. ವಾಹನಶಿಕ್ಷಾಧ್ಯಾಯ

ಕುದುರೆಗಳ ಸವಾರಿಯ ವಿಧಾನವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೋ ಅದರ ಸಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅದೆಲ್ಲವನ್ನು ನಾನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.

ಕುದುರೆಯ ಸವಾರನ ದೋಷ ಹಾಗೂ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಇತರ ವಿಶೇಷವಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾನುಸಾರ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಕುದುರೆಯ ಪತೋಟಿಗಾಗಿ ಸಾಮ–ದಾನ–ದಂಡವೆಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಉಪಾಯವನ್ನು

ಅನುಸರಿಸಬೇಕು. ಸಾಮೋಪಾಯಕ್ಕೆ ಬಗ್ಗದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಠೋರ ರೀತಿಯ ವರ್ತನೆಯಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಬೇಕು.

ಹೆದರುವ ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳುವ ಅಥವಾ ಅತಿಯಾದ ಆಸೆಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಹಸಿವಿನಿಂದಿರುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು **ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕುದುರೆ**ಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದಿರುವ, ಕೋಪವನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಕುದುರೆಯು **ಕ್ಷತ್ರಿಯಕುದುರೆ** ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷದಂತಿರುವ, ದುಷ್ಟಕುದುರೆಯು **ವೈಶ್ಯಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ**ಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ವಿಕಾರರೂಪ-ದಿಂದಿರುವ, ವಿಷಮರೂಪವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಅತ್ಯಂತ ಕೋಪಯುಕ್ತ ಕುದುರೆಗಳು **ಶೂದ್ರಜಾತಿಯಕುದುರೆ**ಗಳೆಂದು ಉದಾಹೃತವಾಗಿವೆ.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕುದುರೆಯನ್ನು ಶಕ್ತ್ಯಾನುಸಾರ ದಾನದಿಂದ, ಕ್ಷತ್ರಿಯಕುದುರೆ-ಯನ್ನು ಸಾಮೋಪಾಯದಿಂದ, ವೈಶ್ಯಕುದುರೆಯನ್ನು ಕೋಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹೆದರಿಸುವುದರಿಂದ, ಶೂದ್ರಕುದುರೆಯನ್ನು ಹೊಡೆಯುವುದರಿಂದಲೇ ಸವಾರಿ ಮಾಡುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು.

ಹಗಲಿನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಕುದುರೆಯನ್ನೂ, ಒಂದು ಜಾವ ಕಳೆದನಂತರ ಕ್ಷತ್ರಿಯಕುದುರೆಯನ್ನೂ, ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ ಕಳೆದನಂತರ ವೈಶ್ಯಜಾತಿಯ ಕುದುರೆಯನ್ನೂ, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರಜಾತಿಯ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಸವಾರಿಮಾಡಬೇಕು.

ಉತ್ತಮ-ಮಧ್ಯಮ-ಅಧಮ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಿ, ಉತ್ತಮ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಉಪಶಮನದ ಮಾತುಗಳಿಂದ, ದಂಡದಿಂದ ಮಧ್ಯಮ ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ, ಕೋಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ಶಬ್ದಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಧಮಕುದುರೆಯನ್ನೂ ಪಳಗಿಸಬೇಕು ಎಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ನಿರ್ಮಲವಾದ ಕುದುರೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅದು ಎಣ್ಣೆಯಂತೆ

ನುಣುಪಾಗಿಯೂ ಹಾಲಿನಂತೆ ಬಿಳುಪಾಗಿರುತ್ತವೆ, ಕುದುರೆಗಳ ಬಲ ಹಾಗೂ ದುರ್ಬಲಗಳ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವುಗಳ ಶಿಕ್ಷಣವು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ದುರ್ಬಲಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ದುರ್ಬಲ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಬಲಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಅವುಗಳ ಬಲಾಬಲಯುತವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಓಡಿಸಬೇಕು.

ಒದ್ದೆಯಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕಲ್ಲು ಹಾಗೂ ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹುಲ್ಲು ಹಾಗೂ ಕಡ್ಡಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಂಗಭೂಮಿಯನ್ನು (ಕುದುರೆಯ ತಾಲೀಮು ಜಾಗವನ್ನು) ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. ಸಮತಟ್ಟಾದ ಹಾಗೂ ವಿಶಾಲವಾದ ಸ್ವಲ್ಪ ಧೂಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಏಕಾಂತವಾದ, ನಿರ್ಜನವಾದ, ಸುಂದರವಾದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೊಡಬೇಕು.

ಸ್ಥೂಲಕಾಯನಾದ, ಕೋಪಿಷ್ಠನಾದ, ಮೂರ್ಖನಾದ, ಉದ್ವೇಗ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾದ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಾಗದ, ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಕುದುರೆಗೆ ಹೊಡೆಯುವ ಸವಾರನಿಗೆ ಕುದುರೆಯು ಸುಲಭವಾಗಿ ವಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಸವಾರಿ ಮಾಡುವಾಗ ಮೇಲಿನ ಆಸನವು ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಆಗ ವಾಹಕನು ಅದರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೋಲಿನಿಂದ ಹೊಡೆದರೆ ಅಂತಹವನಿಗೆ ಆ ಕುದುರೆಯು ವಾಹನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಅಲ್ಲದೆ ಕುದುರೆಯ ಸವಾರಿಯು ದುರ್ಬಲವಾಗುತ್ತದೆ.

ದೃಢವಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವವನು, ಕುದುರೆಯ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಡಿವಾಣವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು, ಸೋಮಾರಿ-ಯಲ್ಲದವನು, ವಿರಾಗವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವವನು ಮತ್ತು ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವವನು ಎಂಬುದಾಗಿ ಕುದುರೆಯ ಸವಾರರು ಆರು ವಿಧ.

ಯಾರು ಕುದುರೆಯ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅವರು ದಂಡದಿಂದ ಹೊಡೆದರೂ ಕುದುರೆಯು ಅವರನ್ನು ಹೊರುವುದಿಲ್ಲ (ಸವಾರಿ ಮಾಡಲು ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ).

ಕೆನೆಯುವಾಗ, ಕಂಪಿಸುವಾಗ, ಹೆದರಿದಾಗ ಹಾಗೆಯೇ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ, ಕೋಪಗೊಂಡಾಗ, ಚಿತ್ತಚಂಚಲವಾದಾಗ (ಭ್ರಾಂತವಾದಾಗ) ಈ ಆರು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ದಂಡದಿಂದ ಕುದುರೆಗೆ ಹೊಡೆಯಬೇಕು. ಕುದುರೆಯು ಕೆನೆಯುವಾಗ ತಲೆಗೆ ಹೊಡೆಯಬೇಕು, ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಮಂಡಿಗೆ, ಕೋಪಗೊಂಡಾಗ ಎದೆಗೆ, ಚಿತ್ತಭ್ರಾಂತವಾದಾಗ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ, ಹೆದರಿದಾಗ ಮುಖಕ್ಕೆ ಹೊಡೆಯಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ದಾರಿ ಬಿಟ್ಟು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೋ ಹೋಗುವ ಕುದುರೆಯನ್ನೂ ಹೊಡೆಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಅದರ ದೋಷ ಹಾಗೂ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಅರಿತು ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಜಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಡೆಯಬೇಕು. ಸರಿಯಾಗಿ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದರೆ ಜೀವನ ಪರ್ಯಂತ ಅವು ಸವಾರನ ಹತೋಟಿಗೆ ಸಿಲುಕುವುದಿಲ್ಲ, ಅಲ್ಲದೆ ಅಂತಹ ಕುದುರೆಗಳು ಆಜನ್ಮಪರ್ಯಂತ ತನ್ನ ದೋಷವನ್ನು ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ.

17. ಧಾರಾಧ್ಯಾಯ

ಕುದುರೆಯ ಗತಿಯನ್ನು ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಬಲ್ಲ ಋಷಿಗಳು ಐದು ವಿಧವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದು ವಿಕ್ರಮಾ, ಎರಡನೆಯದು ಪುಲಕಾ, ಮೂರನೆಯದು ಪೂರ್ಣಕಂಠೀ, ನಾಲ್ಕನೆಯದು ತ್ವರಿತಾ ಮತ್ತು ಐದನೆಯ ಗತಿ ನಿರಾಲಂಬಾ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆರನೆಯ ಗತಿಯನ್ನು ಯಾರೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ನೋಡಿಯೂ ಇಲ್ಲ.

ವಿಕ್ರಮಾ ಎನ್ನುವುದು ಸಾಧಾರಣ ನಡಿಗೆ (ಗತಿ ಚಲಿಸುವಿಕೆ) ನಾಲ್ಕು ಕಾಲಿನ ನಡಿಗೆಯನ್ನು ಪುಲಕಾ ಎಂದೂ, ಮುಖ ಹಾಗೂ ಪಾದ ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿದ್ದರೆ (ನೆಟ್ಟಗೆ ನಡೆದರೆ) ಪೂರ್ಣಕಂಠೀ ಎಂದೂ, ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆ ಬಂದಂತೆ ಚಲಿಸಿದರೆ ತ್ವರಿತಾ ಎಂದೂ, ಹೊಡೆದರೆ ಮಾತ್ರ ಚಲಿಸುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು ನಿರಾಲಂಬಾ ಎಂಬ ಐದನೆಯ ಗತಿಯುಳ್ಳ ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಆರನೆಯ ಗತಿಯುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು ಸ್ವರ್ಗ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ.

ಋಷಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದಂತಹ ಕುದುರೆಯ ಕಡಿವಾಣದ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.

1. ಪುಷ್ಪವಂತೀ
2. ಗೋಕರ್ಣೀ
3. ತೂಲಾ
4. ಉತೂಲಾ
5. ಚಲಾ
6. ತೃಷಾ
7. ನಾಮಖಂಡೀ
8. ಪುಷ್ಪಧಾರಾ
9. ದೃಢಮುಷ್ಟೀ
10. ಚತುಃಸ್ತನೀ
11. ದ್ವಿಹಸ್ತಾ
12. ಏಕಹಸ್ತಾ

ಈ ರೀತಿ ಸುಂದರವಾದ 12 ರೀತಿಯ ಕುದುರೆಯ ಲಗಾಮನ್ನು ಋಷಿಗಳು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

18. ಆರೋಹವಿಧಾನಾಧ್ಯಾಯ

ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ ನಂತರ ಅವುಗಳ ಕಿವಿಯ ಮಧ್ಯ ಭಾಗವನ್ನು ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಮೊದಲು ನಿಧಾವಾಗಿ ಸವಾರಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಆದೇಶಿಸುವಂತೆ ಸವಾರನು ಕುದುರೆಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಬೇಕು.

ಸೊಟ್ಟ ಅಥವಾ ಡೊಂಕಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು, ತುಂಬಾ ಎತ್ತರವಾಗಿ-ರುವವನು, ತುಂಬಾ ಕುಳ್ಳಗಿರುವವನು, ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ನೋಡುವವನು, ಭಯದಿಂದ ಜಡವಾದ ಶರೀರ ಹೊಂದಿದವನು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಯಾರು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹವನು ಕುದುರೆಯ ಸವಾರನಾಗಬಹುದು.

ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ ತೊಡೆಗಳು, ದೃಢವಾದ ಪಾದಗಳು, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಪೃಷ್ಠಭಾಗವುಳ್ಳವನಾಗಿ ನೇರವಾಗಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವವನು, ಯಾವಾಗಲೂ ಕುದುರೆಯ ಬಲಭಾಗದಿಂದ ಏರಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವವನನ್ನು ನಿಜವಾದ ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಉಳಿದವರು ಕುದುರೆಗೆ ಭಾರವನ್ನು ಕೊಡುವವರು ಎಂದು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ವರ್ಷಋತು, ಶರದೃತುವಿನಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಓಡಿಸಬಾರದು ಹಾಗೂ ಹೇಮಂತ, ಶಿಶಿರ, ವಸಂತಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಸವಾರಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಕುದುರೆ ಸವಾರನೂ ಹೇಮಂತ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ, ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ಪಾಡ್ಯ ತ್ರಯೋದಶಿಯ ದಿನ ಹಾಗೂ ನವಮಿಯ ದಿನದಂದು, ಧೃತಿ ಸಿದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದ ಯೋಗಗಳಿರುವಾಗ, ಭಾನುವಾರ ಸೋಮವಾರದಂದು, ಮೂಲ, ರೋಹಿಣಿ, ಹಸ್ತ, ಪುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿರುವಾಗ – ಈ ರೀತಿಯಾದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸಾರಥಿಯು ಕುದುರೆಯ ಸವಾರಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಮಂಗಳಕರ.

ವಾಹನವಿಧಿ –

ಕುದುರೆಯು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಿನ ಜಾವದಲ್ಲೇ ಶುಚಿಗೊಳಿಸಿ ರೈವತನನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಕೆಂಪು ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಉಟ್ಟು ಹಾಗೆಯೇ ಕೆಂಪು ಹೂಗಳನ್ನು

ಧರಿಸಿಕೊಂಡು, ಹೂವು, ದೀಪ, ಗಂಧ ಮತ್ತು ಪಾಯಸ, ಪಕ್ವಾನ್ನ, ಪಂಚಗವ್ಯಗಳಿಂದ ರೈವತನನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಕು.

"ಕುದುರೆಯ ಹೃದಯವೇ ಆಗಿರುವ ರೈವತನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ. ಬಿಳುಪಾದ ಸೌಮ್ಯವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ ರೈವತನಿಗೆ ಹ್ರೀಂ ಕ್ರೀಂ ಓಂ ನಮಃ. ಎಲೈ ರೈವತಕನೇ ಈ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಓಡಿಸಲು ಸಿದ್ಧಿಗೊಳಿಸು. ಇದನ್ನು ಬಂಧಿಸಿ ನಿನ್ನ ವಶವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೋ. ಮಹಾಶಕ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ ರೈವತಕನೇ ನಿನಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ" ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಕುದುರೆಯ ಬಲಗಿವಿಯಲ್ಲಿ 21 ಬಾರಿ ಹೇಳಿದ ನಂತರ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಓಡಿಸಬೇಕು.

ಕುದುರೆಯನ್ನು ಏರಿ ಒಂದು ಹರಿದಾರಿಯ ದೂರದವರೆವಿಗೆ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲಗೆ ಓಡಿಸಬೇಕು, ಅದರ ಎಡಬಲಗಳಲ್ಲಿ ಕಡಿವಾಣವನ್ನು ಹಿಡಿಯುತ್ತಾ ವೇಗವಾಗಿ ದೂರದವರೆವಿಗೆ ಓಡಿಸಬೇಕು. ವಿಕ್ರಮ ಪುಲಕ ಪೂರ್ಣಕಂಠೀ ಮತ್ತು ತ್ವರಿತಾ ಗತಿಯುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಸಾರಥಿಯು ಲಗಾಮಿನ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಬೇಕು. ಅತಿದಪ್ಪವೂ ಅಲ್ಲದ, ತುಂಬಾ ಸಣ್ಣವೂ ಅಲ್ಲದ, ಜಡವೂ ಅಲ್ಲದ, ಅತಿಕಠಿಣವೂ ಅಲ್ಲದ ಕಡಿವಾಣವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ಏಳು ಅಂಗುಲ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಬೇಕು.

ನೂರು ಹಸ್ತಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವಾದ ಏಳು ಹಸ್ತಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆಯಲ್ಲದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯ ಸವಾರನು ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಓಡಿಸಬೇಕು. ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಚೌಕಾಕಾರದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಓಡಿಸುವುದು, ಹಸುವು ಎಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮೂತ್ರವನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತದೋ ಅಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಓಡಿಸುವುದು, ಅರ್ಧ ಚಂದ್ರಾಕಾರದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಿರುಗಿಸಿ ಸುತ್ತಿಸುತ್ತಾ ಓಡಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಬೇರೆ

ಬೇರೆ ಪ್ರಪಂಚಗಳಲ್ಲಿ ಕಟಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚೋದನೆ ಮಾಡಿ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಗತಿಗಳಿಂದ ಯಾವ ಸವಾರನು ಕುದುರೆಯನ್ನು ಓಡಿಸುತ್ತಾನೋ ಅವನಿಗೆ ಕಷ್ಟ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೆದರದೆ ಇರುವ ಕುದುರೆಗೆ ಹೆದರಿಸುವುದು, ಹೆದರಿರುವ ಕುದುರೆಯ ಭಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು – ಈ ಎರಡು ವಿಷಯವನ್ನು ಕುದುರೆಯ ಸವಾರಿ ಮಾಡಬೇಕಾದಾಗ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ರಹಸ್ಯಗಳು. (ಇಲ್ಲಿ ತ್ರಿಘೋದಿತಮ್ ಎಂದು ಮೂಲ ಪಾಠವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡೇ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿಘೋದಿತಮ್ ಎಂದು ಪಾಠವಿರಬಹುದು.)

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತಹ ದೇಹದ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೇ ದೋಷವಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳನ್ನು ದಂಡಿಸಬೇಕು (ಹೊಡೆಯಬೇಕು). ತಿಳಿಯದೆ ಇರುವಾಗ ನೂರು ದೋಷಗಳಿದ್ದರು ಸವಾರನು ಅವುಗಳನ್ನು ದಂಡಿಸಬಾರದು. ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕುದುರೆಯ ಸವಾರಿಯಲ್ಲಿ ಏನಾದರೂ ದೋಷ ಉಂಟಾದರೆ ಅದು ಸವಾರನ ದೋಷ, ಆ ತಪ್ಪನ್ನು ಸವಾರನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಆಗದು. ಹೀಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ರೀತಿಯಿಂದ ಕುದುರೆಯ ಸವಾರನು ಕುದುರೆಯನ್ನು ಓಡಿಸಿದರೆ, ಅಂತಹವನಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಕುದುರೆಗಳು ಅವನು ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳುವಂತೆ ಪಳಗಿಹೋಗುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಸವಾರನಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಫಲವನ್ನು ನೀಡುತ್ತವೆ. ದುಷ್ಟವಲ್ಲದ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಧೂಪ, ಲೇಪನ, ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಹೇಗೆ ಸೇವಿಸಬೇಕು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಋಷಿಗಳು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ನಾನು ನಿಮಗೆ ತಿಳಿಸುವೆನು.

ದುಷ್ಟ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತೋಳಗಳ ಮೂಳೆಗಳು, ಹಲ್ಲುಗಳು, ವಿಷಗಳು ಹಾಗೂ ಮೊಸಳೆಯ ಕೊರೆದಾಡೆಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ತುಪ್ಪ, ಏಲಕ್ಕಿ, ಅಗರು, ಮದ, ಉಶೀರ, ನಾಗಕೇಸರ, ಶ್ರೀಚಂದನ, ಸ್ವರ್ಜಿತತೈಲ

ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಇವುಗಳ ಧೂಪದಿಂದ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಕುದುರೆಯ ದೇಹದಲ್ಲಿನ ಎಲ್ಲಾ ದೋಷಗಳನ್ನು ದೂರಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷ ಲೋಹ, ಕಸ್ತೂರಿಪರಿಮಳ, ಏಲಕ್ಕಿ, ಎಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪ, ಮೊಸರು, ಶ್ರೀಗಂಧ ಇವುಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರಣ ಮಾಡಿದ ಧೂಪದಿಂದ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ದುಷ್ಟ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಹಗಲು, ರಾತ್ರಿಯ ಹೊತ್ತು ಅದರ ಎಲ್ಲಾ (ಸಂಧಿಗಳಿಗೆ) ಗಂಟುಗಳಿಗೆ ತೊಪ್ಪೆಯನ್ನು ಲೇಪನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅದರ ದೋಷ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಷ್ಟಮಿ ದಿವಸದಂದು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಆ ಕುದುರೆಗಳು ಹತೋಟಿಗೆ ಬರುತ್ತವೆ. ದುಷ್ಟವಾದ ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಗಂಧ, ಕೌಂತೀಯೆಂಬ ಮೂಲಿಕೆ, ಸಾಸುವೆ, ಮೆಣಸು ಇವುಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರಣಮಾಡಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಅಂಜನವನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಪರ್ವಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ (ಹುಣ್ಣಿಮೆ, ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ, ಗ್ರಹಣ, ಅರ್ಧೋದಯ, ಮಹೋದಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾಲಗಳು) ಅಂಜನವನ್ನು ಹಚ್ಚಬೇಕು ಕೆಲವು ಬಾರಿ ಈ ಅಂಜನವನ್ನು ತೊಂದರೆ ಇರುವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಳಿದು ಪಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಬೇಕು. ಅಂಜನದಿಂದ ಲೇಪಿತವಾದ ಕುದುರೆಯು ತನ್ನ ಕೋಪ, ಮೋಹ, ಭಯ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸುಖವನ್ನು ಪಡೆದು ಸವಾರನ ವಶವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತವೆ.

ಬೆಳಗ್ಗೆ ಸವಾರನು ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಶುಚಿರ್ಭೂತನಾಗಿ ಬಿಳಿಯ ಬಟ್ಟೆ ತೊಟ್ಟು ಕುದುರೆಯ ಬಳಿ ನಿಂತು, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿ ಅದರ ಬಲ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಜಪಿಸಬೇಕು – ಎಲೈ ಗಂಧರಾಜನಾದ ಕುದುರೆಯೇ, ನೀನು ನನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳು. ನೀನು ಗಂಧರ್ವರಾಜನ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದೀಯೆ, ನೀನು ಕುಲಘಾತಿಯಾಗಬೇಡ. ಸತ್ಯ ನುಡಿಯುವ ದ್ವಿಜರ, ಸೋಮ, ಗರುಡ, ರುದ್ರ, ವರುಣ, ವಾಯು, ಬಲಿ, ಪ್ರಕಾಶಕನಾದ ಅಗ್ನಿ ಇವರ ಜಾತಿಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೋ,

ನೀನು ರಾಜೇಂದ್ರನ ಪುತ್ರ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಮರೆಯಬೇಡ ಸತ್ಯ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೆನಪಿಸಿಕೊ.

ಎಲೈ ಅಶ್ವವೇ, ದೇವತೆಗಳು ರಾಕ್ಷಸರು ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಮಥನ ಮಾಡಿದಾಗ ನಿನ್ನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸಮುದ್ರರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ಕೌಸ್ತುಭಮಣಿಯನ್ನು ನೆನಪಿಸಿಕೊ.

ನೀನು ದೇವಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನಾದ್ದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಪರಿಪಾಲಿಸು. ಶ್ರೇಷ್ಠಕುದುರೆಯ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ನೀನು ನನಗೆ ಗೆಳೆಯನಾಗಿ ವಾಹನವಾಗು. ಮಿತ್ರ! ನನ್ನ ಮಾತು ಕೇಳು, ನೀನು ನನಗೆ ವಾಹನವಾಗಿ ಸಿದ್ಧನಾಗು ನನಗೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು, ಸಂಪತ್ತನ್ನು, ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು. ನಿನ್ನ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೇರಿ ಕುಳಿತು ಶತ್ರು ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನಾನು ಗೆಲ್ಲುವೆನು. ಹೀಗೆ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸಿ, ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಉಲ್ಲಾಸಿತನಾಗಿ, ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸಿ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಸವಾರಿ ಮಾಡಬೇಕು. ವಾಹನಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಜನರು ಕುದುರೆಯನ್ನು ವಾಹನಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೋ ಅವರು ಗೆಳೆಯರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಉಳಿದ ವಾಹನಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇತರ ಕುದುರೆಗಳೂ ಸಹ ಮಿತ್ರರಾಗಿ ವಾಹನ ಯೋಗ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ.

19. ಅಂಗಮಾನವಿಜ್ಞಾನ

ಕುದುರೆಯ ದೇಹದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಅಂಗುಲಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದನ್ನು ಈಗ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಕಟಬಾಯಿ, ಮೇಲ್ಭಾಗದ ತುಟಿ, ಹುಬ್ಬು, ಕಂಕಳು, ಬಾಲದ ಕೆಳಗಿನ ಜಾಗ ಇವುಗಳು ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲವಿರುತ್ತವೆ. ಕುದುರೆಯ ಹೆಗಲಿನ ಭಾಗ,

ಮೂಗಿನ ತುದಿ, ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆಗಳು, ಹೊಕ್ಕಳು, ಕಣ್ಣುಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಸಹ ಮೂರು ಅಂಗುಲ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರಬಲ್ಲವರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಮೇಲ್ತುಟಿ, ಶಂಖ (ಕಪೋಲದ ಮೂಳೆ,) ಗಲ್ಲ, ಸೊಂಟ ಇವುಗಳು ಎರಡು ಅಂಗುಲ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ತಲೆ, ಭುಜಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಕಿವಿಗಳು ಇವು ಆರು ಅಂಗುಲವೆಂದು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೂಗಿನ ದಂಡ, ಕೆನ್ನೆ, ದವಡೆ ಇವುಗಳು 16 ಅಂಗುಲವಿರುತ್ತವೆ. ಕುದುರೆಯ ದೇಹದ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ ಭಾಗಗಳು 30 ಅಂಗುಲಗಳು ಹಾಗೂ ಹಣೆ 12 ಅಂಗುಲ. ಮೊಣಕಾಲು 20 ಅಂಗುಲ, ಹೃದಯ 3 ಅಂಗುಲ, ಹೃದಯದ ವ್ಯಾಸ 12 ಅಂಗುಲ, ಗಂಟಲು ಒಂದು ಅಂಗುಲ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮಾಣದ ಅಳತೆಯ ಕುದುರೆಗಳು ಉತ್ತಮವಾದವುಗಳು. ಈ ಅಳತೆಗೆ ¼ ಭಾಗ ಕಡಿಮೆ ಇದ್ದರೆ ಅವು ಮಧ್ಯಮ ಕುದುರೆಗಳು ಹಾಗೂ ½ ಭಾಗ ಕಡಿಮೆ ಇದ್ದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದನ್ನು ನಿಃಸಂಶಯವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

20. ಮನಸ್ತತ್ತ್ವವಿಜ್ಞಾನ

ಕುದುರೆಯು ಯಾವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಹೆದರಿಕೆ –

ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಹೆದರಿಕೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಒಂದು ಕುದುರೆಯ ದೇಹದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಜೀನು ಕಡಿವಾಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಲೋಹ–ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ. ಮತ್ತೊಂದು ಅವುಗಳಿಗೆ ಹೊಡೆಯುವುದರಿಂದ ಹೆದರುತ್ತವೆ.

ಹಾಸ್ಯ –

ಕುದುರೆಯ ಹಾಸ್ಯತನವನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ – ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾಲು ಕೈಗಳುಳ್ಳ ಸೈನಿಕರನ್ನು ನೋಡಿ ಕುದುರೆಯು ನಗುತ್ತದೆ.

ಚಂಚಲ –

ಕುದುರೆಯ ನಾಲಿಗೆ, ಕಿವಿ, ಕಣ್ಣುಗಳು, ಕಾಲುಗಳು ಹಾಗೂ ಬಾಲ ಇವುಗಳು ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿದ್ದು ಚಂಚಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ರೀತಿಯ ಸುಂದರವಾದ ಅವಯವವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು ರಾಜನಿಗೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು ಹಾಗೂ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಹರ್ಷ –

ರಾಜನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಕಡಲೆಯನ್ನು ತಿನ್ನುವಾಗ, ಚಿನ್ನದ ಹಾರಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದಾಗ, ಕಿರುಗಂಟೆಗಳ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ, ಸ್ವಾಮಿಯು ಉಪಚಾರ ಮಾಡಿದಾಗ, ಅದರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಗಳಿದಾಗ, ಈ ಆರು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳು ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

ಧೈರ್ಯ –

ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಬಂಧಿಸಿದಾಗ, ಗಾಯಗೊಂಡಾಗ, ರೋಗಬಂದಾಗ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿರುವಾಗ, ಆನೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವಾಗ, ಸೈನಿಕರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವಾಗ, ನೀರಿನಿಂದ ಹಾಗೂ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಾಗ, ಭಯಂಕರವಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ 9 ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳು ಧೈರ್ಯದಿಂದಿರುತ್ತವೆ.

ಕೋಪ –

ಕುದುರೆಗಳ ಪ್ರಶಿಕ್ಷಣದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸವಾರನು ಚಾಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆದರೆ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳು ತಿನ್ನುವಾಗ ಕಲ್ಲು ಸಿಕ್ಕಿದರೆ ಕುದುರೆಗಳು ಕೋಪಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

ದುಃಖ –

ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಚಾಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆದರೆ, ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಹೊಡೆದರೆ, ಸರಿಯಾದ ಗತಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗದಿದ್ದಾಗ ಹಾಗೂ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸದಿದ್ದಾಗ ಅದರ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಹೊಡೆದರೆ, ಅಯೋಗ್ಯನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಾಗ, ಯುದ್ಧ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಪ್ರವಾಸದಲ್ಲಿ, ವಯಸ್ಸಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಈ ಏಳು ಸಂದರ್ಭ-ಗಳಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳು ದುಃಖಿಸುತ್ತವೆ.

ಕೆನೆಯುವಿಕೆ –

ಗರ್ಭಧರಿಸಿದಾಗ, ಋತುಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಜಯಗಳಿಸಿದಾಗ, ಯಾಗ ಮಾಡುವಾಗ, ತಿನ್ನುವಾಗ, ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವಂತ ಸವಾರನು ಕುದುರೆಯನ್ನು ಏರಿದಾಗ, ತನ್ನವರನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದಾಗ, ಅಪೂರ್ವವಾದ ಕುದುರೆಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ – ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳು ಕೆನೆಯುತ್ತವೆ ಎಂದು ಕುದುರೆಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿದಂತಹ ಪಂಡಿತರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಉತ್ಸಾಹ –

ತಿನ್ನುವಾಗ, ಭೋಜನ ಮಾಡುವಾಗ ಹಾಗೂ ಹುಲ್ಲು ಮತ್ತು ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವಾಗ, ಬೆಲ್ಲದ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವಾಗ, ಮಾಲೀಶು ಮಾಡುವಾಗ, ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳು ಖುಷಿಯಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ನಾಚಿಕೆ –

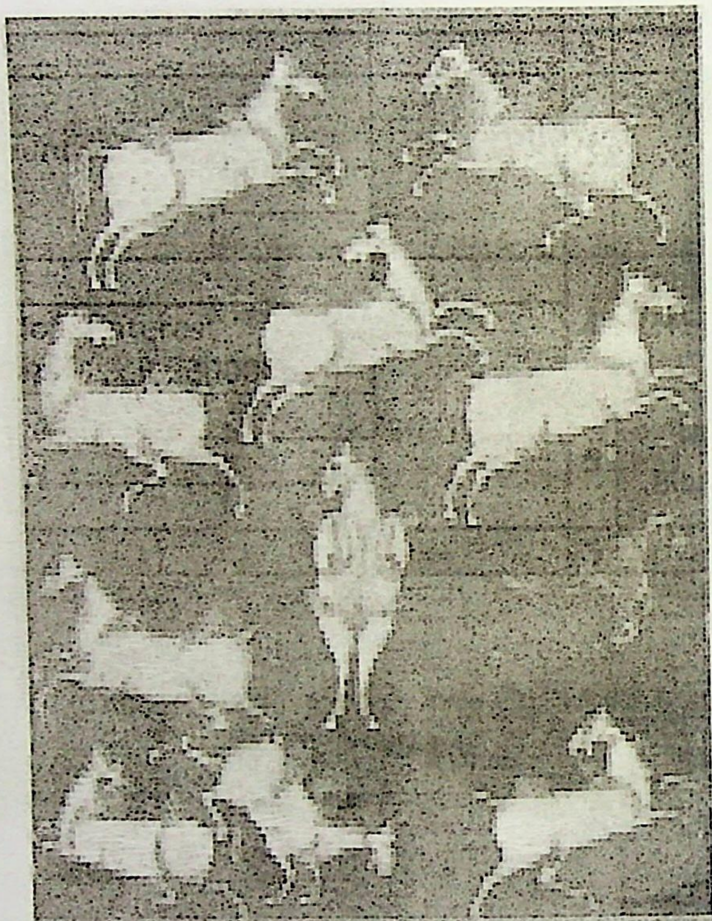
ತನ್ನ ವೇಗಕ್ಕೆ ಸಮನಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕುದುರೆ ಹಿಂಬಾಲಿಸದಿದ್ದಾಗ ನೆರಳಿನ ಕುದುರೆಯಂತೆ ನಾಚಿಕೆಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ವೀರಕುದುರೆಯು ಗೊರಸಿನಿಂದ ಧೂಳನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಿ, ಆ ಧೂಳಿನಿಂದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಕಾಣದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಕುದುರೆಯು ಕೆನೆಯುತ್ತಾ ಪುರೀಷವನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸಿದರೆ, ಬಾಲವನ್ನು ಆಡಿಸುತ್ತಾ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಗೊರಸಿನಿಂದ ಅಪ್ಪಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಸೂರ್ಯನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಹೊಸಬರನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಕಾಲಿನ ಉಗುರಿನಿಂದ ಪೃಷ್ಠಭಾಗವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸಿದರೆ, ಅದು ಒಳ್ಳೆಯ ಲಾಭವನ್ನು ತರುವ ಕುದುರೆ.

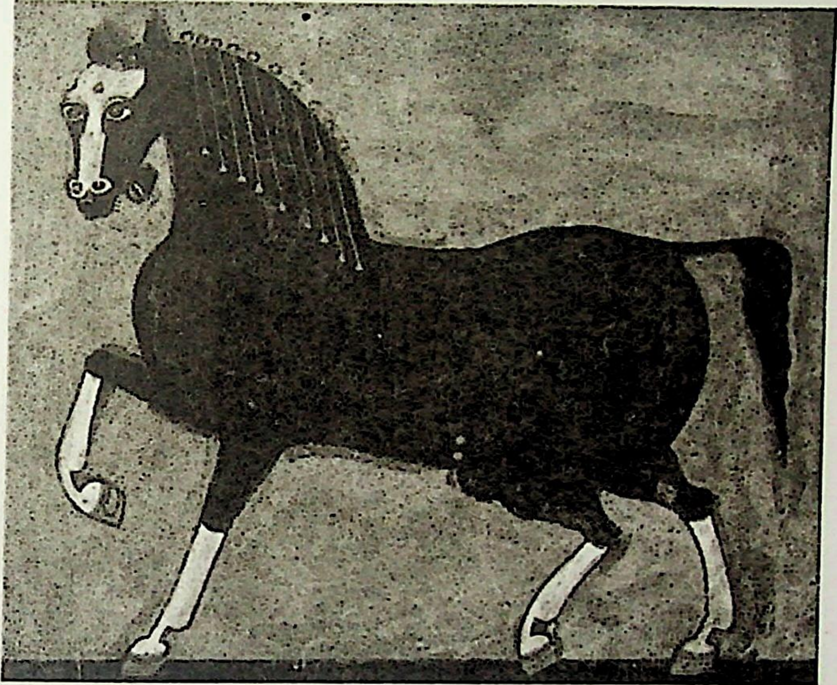
****

1. ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಾದ ಶಾಲಿಹೋತ್ರಮುನಿಯು ಶಿಷ್ಯರೊಡನೆ

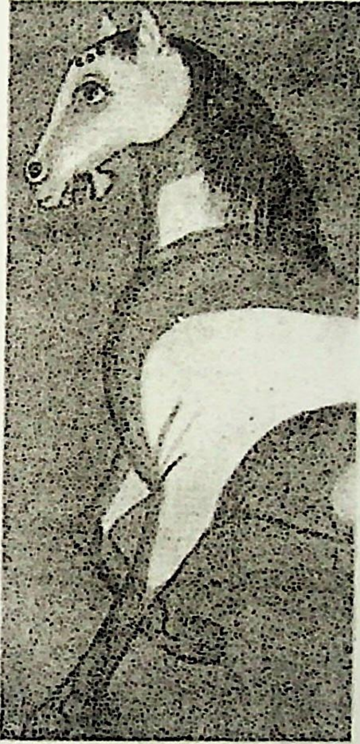
2. ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವ ರೆಕ್ಕೆಯಿರುವ ಕುದುರೆಗಳು

3. ಧ್ರುವಾವರ್ತಗಳು (ಅಧ್ಯಾಯ 7, ಶ್ಲೋಕ 8–9)

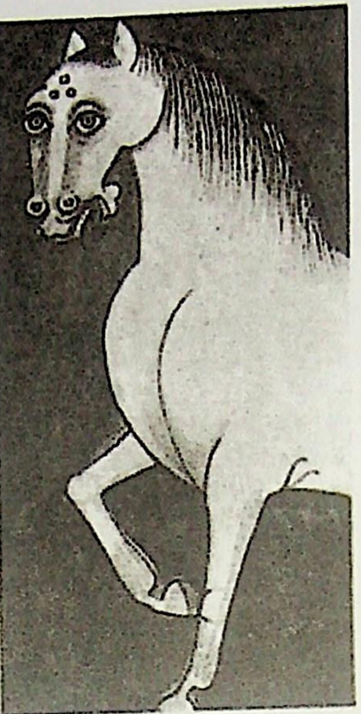

4. ವಿವಿಧ ಬಗೆಯ ಆವರ್ತಗಳು (ಅಧ್ಯಾಯ 7, ಶ್ಲೋಕ 6)

5. ನಿಃಶ್ರೇಣಿಕಾ ಹಾಗೂ ಚತುರಂಕ (ಅಧ್ಯಾಯ 7, ಶ್ಲೋಕ 14)

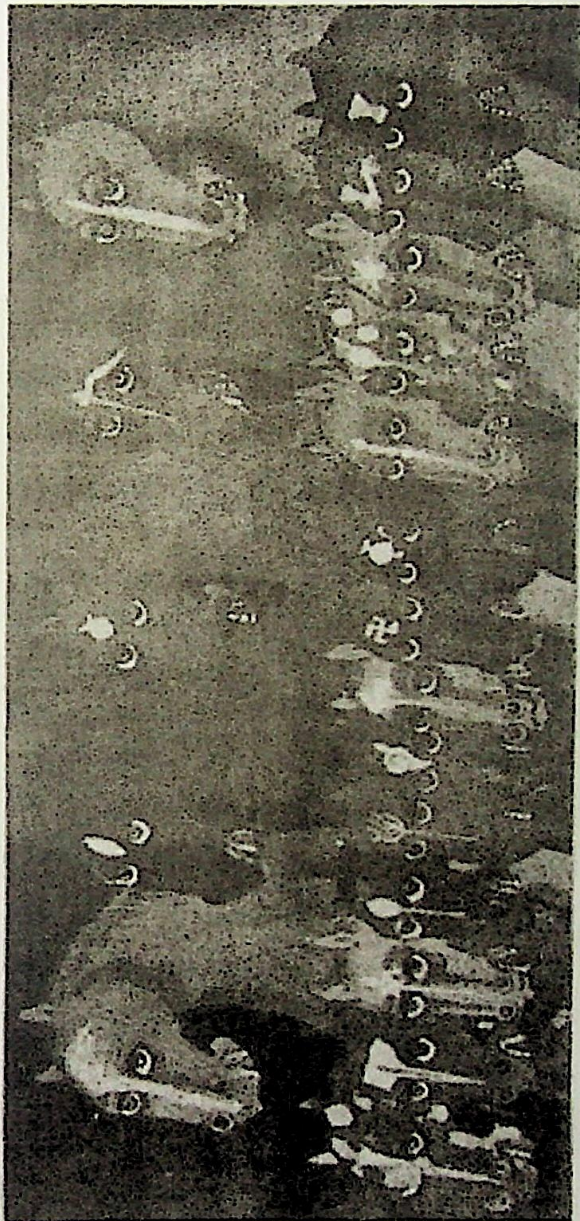

6. ಹಣೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಶುಭಾವರ್ತಗಳು
(ಅಧ್ಯಾಯ 7, ಶ್ಲೋಕ 23–24)

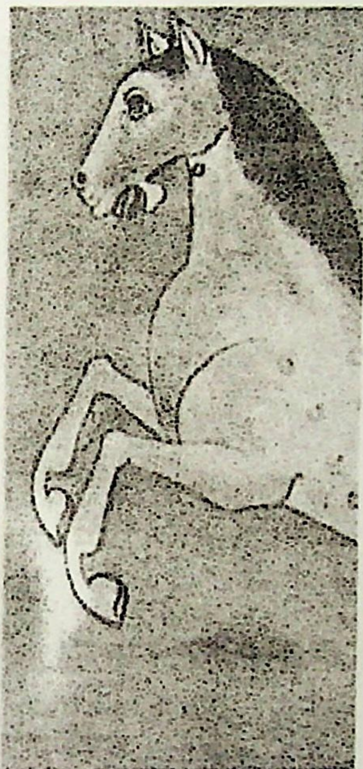
ಕರ್ಣಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ ವೃಷಭಾವರ್ತ
(ಅಧ್ಯಾಯ 7, ಶ್ಲೋಕ 28)

7. ಹಣೆಯ ಮೇಲಿರುವ ವಿವಿಧ ಬಗೆಯ ಪುಂಡ್ರಗಳು (ಅಧ್ಯಾಯ 9, ಶ್ಲೋಕ 2)

8. ದೇವಮಣಿ (ಅಧ್ಯಾಯ 7, ಶ್ಲೋಕ 29)

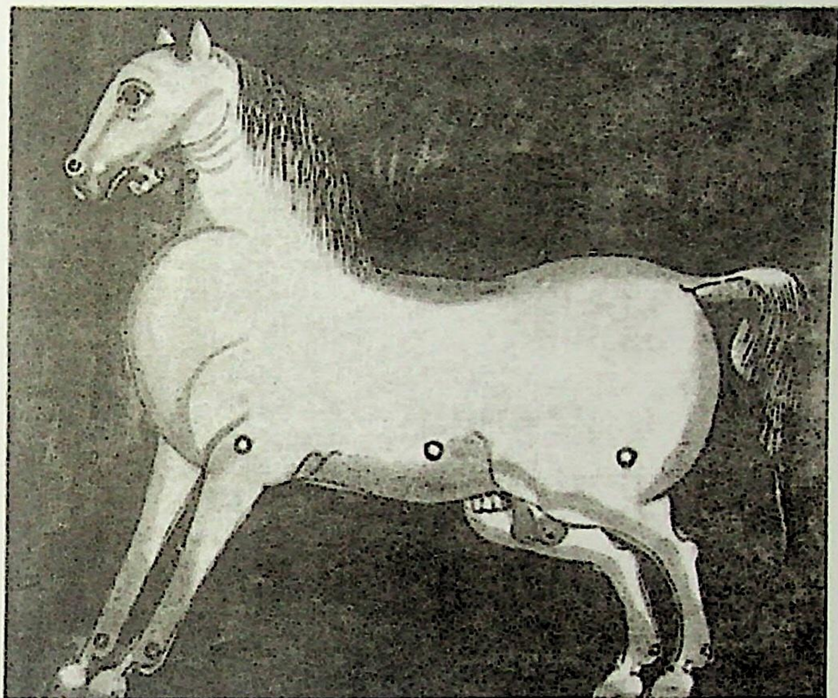
9. ಗಂಟಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಆವರ್ತ
(ಅಧ್ಯಾಯ 7, ಶ್ಲೋಕ 32)

ಕೂದಲ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ
ಶುಕ್ತ್ಯಾವರ್ತ
(ಅಧ್ಯಾಯ 7, ಶ್ಲೋಕ 34)

10. ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲದ ಜಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಆವರ್ತ (ಅಶುಭಾವರ್ತ)
(ಅಧ್ಯಾಯ 7, ಶ್ಲೋಕ 42)

11. ಅಪ್ರಶಸ್ತ್ಯಸ್ಥಳದಲ್ಲಿನ ಆವರ್ತಗಳು (ಅಧ್ಯಾಯ 7, ಶ್ಲೋಕ 43)

12. ಅಪ್ರಶಸ್ತ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿನ ಆವರ್ತಗಳು (ಅಧ್ಯಾಯ 7, ಶ್ಲೋಕ 45 ಮತ್ತು 58)

13. ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ (ಅಧ್ಯಾಯ 16)

14. ರಾಜನ ಕುದುರೆ

15. ಆವರ್ತ, ಶುಕ್ತಿ, ಸಂಘಾತ, ಮುಕುಲ, ಅವಲೀಢ, ಶತಪಾದಿ,
ಪಾದುಕಾರ್ಧ, ಪಾದುಕ (ಎಡದಿಂದ ಬಲಕ್ಕೆ)
(ಅಧ್ಯಾಯ 7, ಶ್ಲೋಕ 61–62)

16. ಕುದುರೆಯ ಮೂಗಿನ ಬಳಿ ಇರುವ ಕೆಟ್ಟ ಗುರುತುಗಳು
(ಅಧ್ಯಾಯ 14, ಶ್ಲೋಕ 10–11)

-W.O. 3634 -500 copies - 7-10-2020

ಪ್ರಸಾರಾಂಗ

ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ

ಮೈಸೂರು

ಅಶ್ವಲಕ್ಷಣಮ್	320/-

ISBN-978-93-5408-186-6

